

शिक्षा क्षेत्रको योजना, २०८१-२०९०

Education Sector Plan, 2024-2030

School Education Sector Plan

Navrajpur Rural Municipality, Siraha

स्थानीय सरकार

नवराजपुर गाउँपालिका

प्रकाशन प्रति

सर्वाधिकार

१०००
प्रकाशनमा

प्रकाशन मिति

२०८१ साल

प्राविधिक सहयोग

शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाई सिरहा
प्रारम्भिक कक्षा सिकाई कार्यक्रम
People Promote Center/UNICEF

हाम्रो भनाई

नवराजपुर गाउँपालिकाको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०८१-२०९०) निर्माण कार्य सम्पन्न भएको यस ऐतिहासिक अवसरमा, हाम्रो हृदयदेखि नै सबैलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छौं। यो महत्त्वपूर्ण योजनाको परिकल्पना, तयारी र कार्यान्वयनमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्ने सबै सहयोगी निकायहरू, प्राविधिक विशेषज्ञहरू, शिक्षा क्षेत्रमा क्रियाशील संस्था र यहाँका स्थानीय बासिन्दा, शिक्षकगण, विद्यार्थी, अभिभावक, तथा अन्य सबै सरोकारवालाहरूलाई विशेष आभार प्रकट गर्दछौं।

नवराजपुर गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रलाई गुणात्मक, समावेशी र दिगो बनाउन यो योजना तयार पारेको छ। शिक्षालाई सबैको पहुँचभित्र पुर्याउन र यसलाई २१औँ शताब्दीका चुनौतीहरूसँग सुसंगत बनाउन यो योजना एउटा आधारशीला सावित हुनेछ। यस योजना निर्माणको क्रममा हाम्रो गाउँपालिकालाई प्राविधिक सहयोग पुर्याउने People Promote Center, धनुषाको योगदान अत्यन्तै सराहनीय छ। उहाँहरूले समय, ज्ञान र अनुभवलाई प्रयोग गर्दै यो योजनालाई मूर्त रूप दिन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन्।

योजना निर्माण कार्यदलमा सहभागी सबै सदस्यहरूको अथक परिश्रम, सिर्जनशीलता र योगदानले यो दस्तावेजलाई एक उत्कृष्ट दिशानिर्देशक बनाउन मद्दत पुर्याएको छ। योजना निर्माणको हरेक चरणमा उनीहरूले देखाएको प्रतिबद्धता र समर्पणलाई हामी उच्च मूल्यांकन गर्दछौं।

शिक्षा कुनै पनि समाजको आधारशिला हो। शिक्षाबाट मात्र समतामूलक र समृद्ध समाजको निर्माण सम्भव छ। हाम्रो गाउँपालिकामा शिक्षा क्षेत्रका विविध पक्षलाई मध्यनजर गर्दै यो योजना तयार गरिएको छ, जसले समुदायको हरेक वर्गलाई लाभ पुर्याउन सक्छ। प्राथमिक, माध्यमिक, र प्राविधिक शिक्षादेखि उच्च शिक्षासम्म सबै पक्षलाई समेट्ने गरी यो योजना बनाइएको छ। यसले बालबालिका, युवाहरू, र वयस्कहरूको शैक्षिक स्तरलाई मात्र होइन, उनीहरूको जीवनस्तर र सामूहिक चेतनालाई पनि उन्नत बनाउनेछ।

हामीलाई गर्व छ कि यो योजना सबै वर्ग र समुदायका लागि समान अवसरको प्रत्याभूति दिने उद्देश्यले तयार पारिएको छ । यो योजना महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति, अपांगता भएका व्यक्तिहरू, र सीमान्तकृत समुदायका लागि विशेष अवसर र सुविधा प्रदान गर्न केन्द्रित छ ।

दुई शब्द

नवराजपुर गाउँपालिकाको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०८१-२०९०) को निर्माण कार्य सफलतापूर्वक सम्पन्न भएको यस ऐतिहासिक अवसरमा, हाम्रो गाउँपालिकाको तर्फबाट सबैलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छौं। यो महत्वपूर्ण कार्यमा प्राविधिक सहयोग गर्ने People Promote Center, धनुषा, योजना निर्माण कार्यदलका सदस्यहरू, स्थानीय समुदाय, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, र अन्य सरोकारवालाहरूको सहयोगले मात्र यो सम्भव भएको हो। यो योजना नवराजपुर गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई समग्र रूपमा समृद्ध बनाउन तयार पारिएको एक मार्गदर्शन दस्तावेज हो। यसले हाम्रा भविष्यका लक्ष्यहरू स्पष्ट रूपमा परिभाषित गर्दै गुणस्तरीय, समावेशी, र दिगो शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्य राखेको छ। शिक्षा कुनै पनि समाजको विकासको आधारभूत पक्ष हो, र यस क्षेत्रमा भएका चुनौतीहरूको समाधान खोज्न यो योजना एक दूरदर्शी कदम हुनेछ। People Promote Center, धनुषाको अनुभव र नेतृत्वले यो योजनाको निर्माण प्रक्रियालाई सहज र प्रभावकारी बनाएको छ। उहाँहरूको प्राविधिक सहयोग, तथ्यांक संकलन, र विशेषज्ञता बिना यो कार्य सम्भव हुने थिएन। साथै, योजना निर्माण कार्यदलका सदस्यहरूले देखाएको लगनशीलता, प्रतिबद्धता, र सिर्जनशील सोचले यो दस्तावेजलाई एक सशक्त योजना बनाउन महत्वपूर्ण योगदान पुर्याएको छ।

शिव उदगार

यादव

अध्यक्ष

नवराजपुर

गाउँपालिका

Contents

योजनाको सारंश.....	१०
१. बिषय प्रवेश	१०
२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य	११
३. स्थानीय तहमा योजना निर्माणको औचित्य	१२
४. शिक्षा योजना निर्माणका आधार	१२
५. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया.....	१३
६. योजना लेखाजोखा.....	१३
७. योजना दस्तावेजको स्वरूप	१३
परिच्छेद एकपरिचय :.....	१६
१.वर्तमान अवस्था	१६
१.२.मुख्य समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण.....	Error! Bookmark not defined.
१.३.शिक्षाक्षेत्रका चुनौतीको ~~SWOT~~ विश्लेषण.....	Error! Bookmark not defined.
१.४.अवसर	Error! Bookmark not defined.
परिच्छेद दुईरणनीति तथा लक्ष्य ,ध्येय ,दूरदृष्टि :.....	Error! Bookmark not defined.
२.स्थानीय तहमा योजना निर्माण गर्दा लिनुपर्ने आधार१.	Error! Bookmark not defined.
२.२ पर्सागढी नगरपालिकाको दूरदृष्टि	Error! Bookmark not defined.
२.३ लक्ष्य	Error! Bookmark not defined.
२.४ उद्देश्य	Error! Bookmark not defined.
२.५ रणनीति	Error! Bookmark not defined.
२.६ कार्यनीति.....	Error! Bookmark not defined.
२.७ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि	Error! Bookmark not defined.
२.८. मुखिया कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण.....	Error! Bookmark not defined.
परिच्छेद तीन: विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरु	Error! Bookmark not defined.
परिचय	५२
३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	Error! Bookmark not defined.
३.२ आधारभूत शिक्षा	Error! Bookmark not defined.

३.३ माध्यमिक शिक्षा	Error! Bookmark not defined.
३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम.....	७४
३.५ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	८१
परिच्छेद चार: अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू	८८
परिचय	Error! Bookmark not defined.
४.१ पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	Error! Bookmark not defined.
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	Error! Bookmark not defined.
४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण	१००
४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम.....	१०५
४.५ विद्यालय सुरक्षाविपद्भूनीकरण तथा उत्थानशीलता	१११
४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	Error! Bookmark not defined.
४.७ विद्यालयमा सचूना तथा सञ्चार प्रविधि	१२०
परिच्छेद पाँच: योजनाको नतिजा खाका (अन्य उपक्षेत्र)	१२७
५.१ परिचय	Error! Bookmark not defined.
५.२ योजनाको समग्र नतिजा खाका	Error! Bookmark not defined.
५.३ प्रमुख कार्य सम्पादन सूचकहरू (Key Performance Indicators-KPIs)	Error! Bookmark not defined.
५ कार्यक्रम नतिजा खाका ४.(Program Result Framework-PRF)	Error! Bookmark not defined.
परिच्छेद ६ : सुशासन तथा व्यवस्थापन.....	१५७
६.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथासंस्थागत क्षमता विकास	Error! Bookmark not defined.
६.२ स्थानिय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रवन्ध	१६४
परिच्छेद ७: लगानी र स्रोत व्यवस्थापन	१६९
परिच्छेद ८ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	१८०

योजनाको सारंश

१. बिषय प्रवेश

स्थानीय तहको शैक्षिक सेवाहरु प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न एवम् शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, सहभागितार समता सुनिश्चित गर्नको लागि शिक्षा योजनाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । नवराजपुरगाउँपालिकाको विद्यालय तहको शिक्षाको विकासका लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनानिर्माण गर्न लागिएको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ जारी भएपश्चात् आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाका कार्यक्रमहरु स्थानीय तह मार्फत कार्यान्वयन भैरहेका छन् । अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा हाँसिल गर्नका लागि ७५३ वटै स्थानीय तहहरुले संघीय र प्रदेश सरकारका योजनालाई आधार मानी आफ्ना आवश्यकताहरुलाई प्राथमिकतामा राखी स्थानीयस्तरमा शिक्षा योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । यसै सन्दर्भमा यस नवराजपुरगाउँ पालिकाले स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणको लागि यो मार्गदर्शन तयार गरेको छ ।

२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

नेपालको संविधान, राष्ट्रिय शिक्षानीति, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन तथा नियमावली, दिगो विकास लक्ष्य तथा विद्यमान विद्यालयशिक्षा सम्बन्धी ऐन कानुनले प्राथमिकतामा राखेका नीति, कार्यक्रम तथा लक्ष्यहरुलाई संघीय संरचनाअनुरूप कार्यान्वयन गर्न र विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न संघीय, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्यालय शिक्षा योजनाको निर्माण गर्न आवश्यकता देखिएको छ । विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई आत्मसात् गर्न र

सृजनशील, सक्रिय तथा नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि उपयोगी नागरिक तयार गर्नका लागि शिक्षाको योगदानलाई समय सापेक्ष बनाउन पनि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना मार्फत समग्र शिक्षा प्रणालीमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएकोछ ।

नेपालको संविधान अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको एकल अधिकार अन्तर्गत आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा उल्लेख भएको तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ (११,ज) ले आधारभूत तथा माध्यमिक तहको लागि २३ वटा शिक्षाको अधिकार तोकेको छ । यस ऐनको दफा २४ (१) मा स्थानीय तहले आवधिक तथा क्षेत्रगत योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था समेत गरेको छ । यी प्रावधानहरूलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि नवराजपुरगाउँ पालिकाले स्थानीय तहहरूले शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न लागिएको छ । विद्यालय शिक्षामा रहेका आर्थिक तथा सामाजिकलगायतका कारणले सुविधाविहिन, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न तथा प्रत्येक बालबालिकामा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै समग्र विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरतथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्न शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले १० वर्षे **विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (School Education Sector Plan)** तयार गरेको छ । यसै आधारमा प्रदेश स्तरमा पनि आवधिक शिक्षा योजना निर्माण भएका छन् । यसै परिवेशमा यस नवराजपुरगाउँ पालिकाले स्थानीय तहहरूले शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्नु पर्ने आवश्यकतालाई महशुस गरी स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण तथा विकास गरिएको हो ।

३. स्थानीय तहमा योजना निर्माणको औचित्य

- ३.१ तीनै तहमा बन्ने शिक्षा योजनाका बिच लम्बीय (Vertical) र क्षितिजीय (Horizontal) सहसम्बन्धस्थपित गर्न
- ३.२ सङ्घ र प्रदेशबाट प्रदान गरिने स्रोतहरूलाई योजनामा आधारित बनाई व्यवस्थापन, परिचालन रउपयोग गर्न

- ३.३ कार्यक्रम र स्रोतमा देखिएका अभाव, दोहोरोपना, स्रोत परिचालनमा असक्षमता जस्ता समस्यालाई न्यूनीकरण गर्न
- ३.४ साझा विषयमा लागत साझेदारी, समन्वय र सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाउन
- ३.५ शिक्षासम्बन्धी राष्ट्रिय लक्ष्य तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता हासिल गर्न सहयोग पुर्याउन

४. शिक्षा योजना निर्माणका आधार

यस नवराजपुरगाउँ पालिकाको शिक्षा योजना निर्माण गर्दा निम्नलिखित दस्तावेजलाई मूल आधार बनाएको छ :

- ४.१ नेपालको संबिधान
- ४.२ सोहीँ आवधिक योजना
- ४.३ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४४.४ सङ्घ, प्रदश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७
- ४.५ अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन, नियमावली
- ४.६ विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (School Education Sector Plan) र सिकाइ आपूरण तथा द्रुतसिकाइ योजना
- ४.७ शिक्षा नीति मूलतः राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, शिक्षाको सोचपत्र २०७९
- ४.८ विद्यालय शिक्षामा समता रणनीति
- ४.९ दिगो विकास लक्ष्य राष्ट्रिय कार्यढाचा
- ४.१० स्थानीय तहको योजना तर्जुमार्जु दिग्दर्शन २०७८ र स्थानीय तहको विकास योजना
- ४.११ स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना
- ४.१२ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन

४.१३ विद्यालय सधुर योजना र अन्य सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रम आदि

५. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया

यस नवराजपुरगाउँ पालिकाको स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण गर्दा शिक्षा समितिको सहभागिता र योजना निर्माणमस्यौदा समिति तयार गरि समितिमा स्थानीय तहको शिक्षा हेर्ने प्रमुखलाई अनिवार्य रूपमा समावेश गरिएको छ । यस अतिरिक्त आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषय क्षेत्रको विज्ञ तथा प्राविधिकहरूलाई (व्यक्तिहरूबाट अन्य वा विद्यालय ,कलेज) छ सकिने गर्न आमन्त्रित। योजना निर्माण समितिलाई सहजीकरण र जिम्मेवार बनाउन लिखित कार्य विवरण दिन सक्ने छ ।

६. योजना लेखाजोखा

यस नवराजपुरगाउँ पालिकाको स्थानीयतहको शिक्षा योजना निर्माण गरिसकेपछि विश्वसनीय भन्नकालागी छैन या छ योग्य लगानी र दिगो , योजनाकोविभिन्न पक्षहरू समेटेर लेखाजोखा गरिनु पर्दछ योजना जुन , हो अङ्ग अभिन्न योजनाको तथा कार्य महत्वपूर्ण गरिने पूर्व गर्नु कार्यान्वयन। निर्माण भएको योजनाको लेखालोखा कार्यलाई सम्बन्धित स्थानीय तहले आन्तरिक र बाहिरका विभिन्न विषय क्षेत्रका विज्ञहरूको समिति निर्माण गरी सो समितिको कार्य विवरण तोकि सम्पन्न गर्नु पर्दछ ।

नवराजपुरगाउँ पालिकाले निर्माण गरेको शिक्षा क्षेत्रको योजनाको लेखाजोखा गर्न सहयोग गर्न योजनाको सबलताप्रासंगिकता ,, सुसंगतता र विश्वसनीयताहेरिन्छन्। पक्षहरू आदि ,यो योजनाको लेखाजोखा प्रक्रिया नवराजपुरगाउँ पालिकाको नीति र प्राविधिक संवादमा आधारित र सरोकारवालाहरूको सहभागितामूलक हुनेछ। यो प्रक्रिया योजनामा तय गरिएका प्रमुख सूचकहरूमा आधारित भई विभिन्न परामर्श निर्माण योजना) (बैठक समितिहरूसँग प्राविधिक ,समिति, प्रमुख सरोकारवालाहरूसँगको अन्तर्वार्ता, र खासखास मुद्दा तथा समस्या रहेका वडा तथा समुदाय ,गाउँ , भ्रमणहरू विद्यालयको, शिक्षा क्षेत्रको योजनार अन्य सान्दर्भिक

कागजातहरूको डेस्क समीक्षा जसलाई) विश्लेषण जानकारीहरूको भरपर्दो ,
समावेश(छ आवश्यक गर्न चेक-क्रस र प्रमाणित विज्ञहरूलेगरिनेछ ।लेखाजोखा प्रक्रिया सकेपछि सोबाट प्राप्त पृष्ठपोषण तथा निष्कर्षहरूलाई योजनालाई अन्तिम रूप दिन उपयोग गर्नु पर्दछ योजनालाई अतिरिक्त यस ।
प्रमाणीकरण सिफारिसहरूको प्राप्त लेखाजोखाबाट दिनुपूर्व रूप अन्तिम हुन्छ। राम्रो गर्नु आयोजना कार्यशाला

७. योजना दस्तावेजको स्वरूप

स्थानीय तहको यस योजनाको स्वरूपलाई तल भए बमोजिमको ढाँचाभित्र रही तयार गर्नुपर्दछ ।

स्थानीय शिक्षा योजनाको प्रस्तावित ढाँचा

विषय प्रवेश

शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया

परिच्छेद १ : परिचय

११. पृष्ठभूमि

१२. मुख्य समस्याहरूः

१३. शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरूः

१४. अवसरहरूः

परिच्छेद २ : लक्ष्य निर्धारण

२१. दूरदृष्टि

२२. लक्ष्य

२३. उद्देश्य

२४. रणनीतिहरू

२५. कार्यनीति

२६. अपेक्षित उपलब्धि

२७. मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

परिच्छेद ३ : विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू

३१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३२. शिक्षा आधारभूत

३३. माध्यमिक शिक्षा

३४. अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

३५. अन्य उपक्षेत्रहरू (प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, आदि)

परिच्छेद ४ : अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

४.२ व्यवस्थापन र विकास शिक्षक

४.३ शिक्षामा समता र समावेशीकरण

४.४ विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम

४.५ आपतकालीन तथा संकटकालीन अवस्थामा शिक्षा

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.७ शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

विद्यालय सुरक्षा

परिच्छेद ५ : सुशासन तथा व्यवस्थापन

५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

परिच्छेद ६ : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

परिच्छेद ७ : अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

परिच्छेद एक: परिचय

नवराजपुर गाउँ पालिका सिरह जिल्ला को १७ स्थानीयतहहरु मध्ये एक स्थानीय हो । यस गाउँ पालिकाले आफ्नो क्षेत्रको सामाजिक, सास्कृतिक, आर्थिक, शैक्षिक लगायतका सम्पूर्ण पक्षको विकास गर्नु पर्दछ । प्रत्यक्ष रुपमा आफु पनि संलग्न भइ रहने हुदा अत्यन्त गहनता पूर्वक विकासका बाटाहरु पहिल्याउनु पर्छ । हाम्रो संविधानमा समतामूलक, समावेशी र समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण गर्ने मुख्य ध्येय राखे अनुरूप शिक्षा सम्बन्धी हक अधिकारका प्राथमिकताहरु स्थापित गरेका छन । शिक्षा सम्बन्धी हक तथा प्राथमिकतालाई कार्यान्वयन गर्न निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५, निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा नियमावली २०७७ र बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ ले शिक्षा सम्बन्धी हकहरुलाई प्रत्याभूत गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले संवैधानिक मान्यतामा आधारित रही शिक्षा क्षेत्रमा सुधार तथा परिवर्तनका निम्ति नीतिगत व्यवस्था गरेको छ ।

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (२) ज मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको संचालन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार दिइएको छ । सोही आधारमा बृहत दायित्व बोध हुनेगरी शिक्षाको विकास गर्नु अनिवार्य हुन जान्छ ।

कुनै पनि क्षेत्रको विकास " योजना विना " अधुरो हुने हुदा सुरुमा नै योजना निर्माण गर्नु पर्दछ । त्यसैले विभिन्न कालखण्डमा शिक्षा क्षेत्रको विकास गर्न योजना निर्माण गरेको इतिहास छ । राणाकालमा पनि शिक्षाको विकास गर्न नखोजेका हेइन, तर ठोस योजना विना शिक्षाको विकास गर्न खेजदा उपलब्धी मुलक नभएको जस्तो देखिन्छ । व्यवस्थितरुपमा नेपाल राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोगको प्रतिवेदन २०११ ले गरेको देखिन्छ । यसै गरी सर्वाङ्गीण राष्ट्रिय शिक्षा योजना २०१८, राष्ट्रिय शिक्षा पद्धति योजना २०३२-२०२८)) हुदै विभिन्न

समयमा विभिन्न योजना परियोजना र कार्यक्रम लागु भएका छन् । पछिल्लो चरणमा दीगो विकासका लागि शिक्षा कार्यक्रम उल्लिखित मा (२०३०-२०१५) सन्) योजना सुधार क्षेत्र विद्यालय लागि गर्नका परिपूर्ति सूचकहरुलाई एवम् उद्देश्य -२००९२०१५(, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना मान्यताको को (२०२२-२०१६) आधारमानवराजपुर-२०८१) .स.वि योजना शिक्षा गाउँ लेगाउँपालिका गरी निर्माण(२०१०नवराजपुर ।राष्ट्रिय छ गरीसकिएको प्रकासित राजपत्रमा संगै समाप्ती को (२०२२-२०१६) सन् योजना विकास क्षेत्र विद्यालय बनेका तहमा EGRP II ले शिक्षा क्षेत्रको योजना)Education Sector Plan -ESP) आगामी १० वर्षे शिक्षा विकासको दृष्टिकोण सहित निर्माण गर्न सन् २०२४- लागी का२०३३नवराजपुर तयार योजना शिक्षा यो शाखाले शिक्षा गाउँपालिकाका । हो गरेको

१.१ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधान २०७२ ले माध्यमिक तह सम्मको शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई दिएको हुनाले नागरिकको सबैभन्दा नजिकको सरकारका हैसियतले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र गुणस्तरीय शिक्षाको प्रबन्ध गर्नु सबै गाउँपालिका र गाउँपालिकाहरुको कर्तव्य हुन आएको छ । जननिर्वाचित स्थानीय सरकारबाट नागरिकहरुले आफ्ना बालबालिकाहरुका लागि गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षा र सबैका लागि जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरुको अपेक्षा राख्नु स्वाभाविक पनि हो । शिक्षाले रोजगारी र आय आर्जनका अवसरहरु सिर्जना गरी मानिसको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउनुका साथै सामाजिक र साँस्कृतिक विकास मार्फत सभ्य समाजको निर्माणमा पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएको हुनाले शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउन यसमा प्राथमिकता साथ लगानि गर्नुपर्छ भन्ने माग पनि बढ्दै गएको छ । शिक्षामा गरिने राष्ट्रिय लगानिको बृद्धिले देशको समग्र विकासलाई नै गतिवान बनाएको पाइन्छ । युनेस्कोद्वारा प्रकाशित EFA Global Monitoring Report 2013/14 ले सबैका लागि शिक्षाको लक्ष्य हासिल गर्ने हो भने सन् २०१५ पछि सबै राष्ट्रहरुले कुल राष्ट्रिय उत्पादनको ६

प्रतिसत र वार्षिक बजेटको २० प्रतिसत शिक्षामा खर्च गर्नुपर्ने सुझाव दिएको छ । सोहि प्रतिवेदनमा कुल राष्ट्रिय उत्पादनको १सिका लगानि राबरकोब प्रतिसत ८.३ सुधारमा लगाउने हो भने प्रतिव्यक्ति आयमा वार्षिक १ प्रतिसतले बृद्धि हुने तथ्य पनि उल्लेख गरिएको छ । यिनै कुराहरुलाई मध्यनजर गर्दै gij/fjk'/गाउँपालिकाले गाउँक्षेत्र भित्र योजनाबद्ध रुपमा शिक्षाको विकास गर्ने उद्देश्यले यो गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गरेको छ । यस योजनामा प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा देखि माध्यमिक तह सम्मको विद्यालय शिक्षालाई व्यवस्थित गरेर सबै बालबालिकाको पहुँच भित्र गुणस्तरीय शिक्षा पुर्याउने र शिक्षालाई रोजगारीमुलक र व्यवसायी , कार्यक्रमह बनाउने तसम्बन्धि प्रत्यक्ष जनजीविकासँग बनाएर प्रविधियुक्तरु समावेश गरिएका छन् । शिक्षा एक निरन्तर चलिरहने प्रकृया भएकोले औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट बन्चित सबैलाई जीवनपर्यन्त सिक्रे वातावरणको निर्माणका लागि पनि यस योजनामा कार्यक्रमहरु समावेश गरिएका छन् । यसका साथै गाउँ क्षेत्र भित्र उच्च शिक्षाको अवस्थार आवश्यकता , संभावनाका विषयमा पनि यस योजनामा विषय उठान गरिएको छ । यसमा प्रस्ताव गरिएका सबै कार्यक्रमहरु यस गाउँ क्षेत्र भित्रका सबै नागरिकहरुको सरोकारका विषयवस्तु भएकाले सबै नागरिकको प्रत्यक्ष तथा परोक्ष संलग्नता योजना गरी गर्ने नसंचाल कार्यक्रम सहयोगमा र सहभागिता , निर्माण गरिएको छ । यस योजनाले नवराजपुर गाउँपालिकाद्वारा निर्माण गरिएको शिक्षा नीति २०७८ लाई योजना निर्माणको नीति निर्देशको रुपमा अंगिकार गरेर सोहि अनुसार कार्यक्रम र रणनीतिहरु तय गरिएको छ ।

योजना भनेको भविश्यमा गरिने कामहरुको अनुमान भएकोहुनाले योजना निर्माण गर्दा तथ्यहरुमा आधारित भएर गरिने क्रियाकलापहरु र त्यसमा लाग्ने खर्चको अनुमान गरिएको हुन्छ। यस्तो योजनालाई कार्यरुपमा परिणत गर्नको लागि सम्बन्धित जिम्मेवार निकायहरुको लगनशिलता महत्वपूर्ण हुन्छ । योजनामा प्रस्ताव गरिएका रणनीतिहरु र कार्यकलापलाई यथा समयमा कार्यान्वयन गर्न सकिएको खण्डमा मात्रै अपेक्षा गरिएका उपलब्धिहरु हासिल गर्न सकिन्छ । हाल विभिन्न कोणबाट आलोचित भइरहेको सामुदायिक विद्यालयको शिक्षालाई

गुणस्तरीय बनाई यसप्रति अभिभावकहरुको आकर्षण बढाउनु आजको आवश्यकता रहेको छ । नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई प्रदत्त गरेको विद्यालय शिक्षाको यो जिम्मेवारी पुरा गर्ने काममा सबैको सहयोग भएमा विद्यालय शिक्षालाई सर्वसुलभसकिन्छ। गर्न आशा सकिने गर्न पुरा लक्ष्य बनाउने निशुल्क र गुणस्तरीय ,

(क) भौगोलिक अवस्थितिको विश्लेषण

नवराजपुरगाउँपालिकाको कूल क्षेत्रफल ३७ वर्ग ७७.किलोमिटर छ।यो गाउँ पालिका समुन्द्र सतह देखि लगभग १०० मिटर माथि रहेको छ ।यो गाउँ पालिका २६.७३ डिग्री उत्तरी अक्षांश देखि ८६.२० डिग्री पुर्बी देशन्तर सम्म फैलिएको छ ।यो पालिकाको सिमाना उत्तरमा सखुवानंकर्कती गाउ नगरपालिका,पूर्वमा भगवानपुर गा.पा. तथा बरियरपटी गा. पा. पश्चिममा भारत को सिमाना रहेको छ। यहाँ ५ ओटा वडा हरु विभाजन गरिएको छ। यहाको क्षेत्र समतल भूस्वरूप पर्दछ। अन्तरगतयो पालिकाको केन्द्र नवराजपुर ग्रामिण बजार हो । यहाँको तीन भने छ खालको समशितोष्ण हावापानी महिना अत्यधिक गर्मी र दुई महिना अत्यधिक जाडो हुने गर्दछ।

(ख) जनसाङ्ख्यिक सरंचनाको विश्लेषण

नवराजपुरगाउँपालिकाको कूल जनसंख्या २०७८८ जना रहेको छन् जसमा पुरुषको १०१८१ जना (%२७.५३), महिलाको १०५९९ जना रहेको (%७३.४६) छ।छ जनसंख्या ४१८जना महिला को जनसंख्या देखिन्छ। बढी ले (%५४.६) .अनुपात लैङ्गिक यहाँको१४ छ। विभिन्न उमेर समूहको जनसंख्यालाई तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

उमेर	जम्मा	पुरुष	महिला
All Ages	२०,७८८	१०१८१	१०५९९
0 Year	382	224	158
1 Year	357	205	152
2 Year	466	255	211
3 Year	516	272	244
4 Year	521	283	238
5 Year	538	309	229
6 Year	535	281	254
7 Year	454	248	206
8 Year	541	283	258
9 Year	361	197	164
10 Year	666	355	311
11 Year	291	147	144
12 Year	600	299	301
13 Year	393	188	205
14 Year	425	207	218
15 Year	460	239	221
16 Year	468	236	232
17 Year	299	161	138
18 Year	540	309	231
19 Year	263	145	118
20 Year	526	219	307
21 Year	240	141	99
22 Year	442	206	236
23 Year	249	119	130

24 Year	309	133	176
25 Year	532	213	319
26 Year	306	126	180
27 Year	197	93	104
28 Year	381	161	220
29 Year	126	57	69
30 Year	612	233	379
31 Year	87	44	43
32 Year	308	126	182
33 Year	169	52	117
34 Year	185	77	108
35 Year	664	275	389
36 Year	222	99	123
37 Year	114	56	58
38 Year	310	115	195
39 Year	104	39	65
40 Year	604	288	316
41 Year	68	31	37
42 Year	221	110	111
43 Year	109	42	67
44 Year	95	41	54
45 Year	483	232	251
46 Year	108	50	58
47 Year	65	32	33
48 Year	193	83	110
49 Year	67	25	42
50 Year	437	205	232

51 Year	62	38	24
52 Year	150	89	61
53 Year	84	43	41
54 Year	62	29	33
55 Year	362	186	176
56 Year	74	39	35
57 Year	62	39	23
58 Year	114	49	65
59 Year	48	22	26
60 Year	346	174	172
61 Year	40	23	17
62 Year	79	43	36
63 Year	64	25	39
64 Year	37	21	16
65 Year	274	117	157
66 Year	77	36	41
67 Year	64	35	29
68 Year	131	73	58
69 Year	68	28	40
70 Year	209	105	104
71 Year	80	39	41
72 Year	163	83	80
73 Year	67	38	29
74 Year	52	26	26
75 Year	163	86	77
76 Year	30	21	9
77 Year	24	9	15

78 Year	34	23	11
79 Year	13	7	6
80 Year	51	24	27
81 Year	8	7	1
82 Year	8	3	5
83 Year	11	3	8
84 Year	6	3	3
85 Year	20	12	8
86 Year	4	3	1
87 Year	1	1	0
88 Year	1	0	1
89 Year	4	3	1
90 Year	13	6	7
91 Year	0	0	0
92 Year	1	1	0
93 Year	0	0	0
94 Year	0	0	0
95 Year	6	3	3
96 Year	2	1	1
97 Year	0	0	0
98 Year	1	1	0
99 Year	0	0	0
100 Year and above	9	6	3

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

जातिको आधारमा जनसंख्याको विवरण

यस नवरावपुरगाउँपालिकाको जम्मा जनसंख्या २०७८८ मध्ये जातजातिको आधारमा जनसंख्याविवरण तलको तालिकामा दिइएको छ । यस नवरावपुरगाउँपालिकामा जम्मा ३६ जातजातीहरूको बसोबास रहेको छ, जसमा यादवको जनसंख्या सबै भन्दा बढी र दशनामीको जनसंख्या सबै भन्दा कम रहेको छ । धार्मिक हिसाबले यस गाउँपालिकामा ५ धर्मका मानिसहरूको बसोबास रहेको छ, जसमा हिन्दु, बौद्ध, ईस्लाम, किरात र क्रिस्चियन रहेको छ । धार्मिक हिसाबले सबै भन्दा बढी हिन्दु र सबै भन्दा कम किरात धर्म मान्ने रहेको छ, जुन तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका १.२ वडागत रूपमा उमेर अनुसारको जनसंख्याविवरण

Ward	Number of households	Population			Average household size	Sex ratio
		Total	Male	Female		
जम्मा	४२२६	२०७८८	१०१८१	१०५९९		९६.१३
वडा नं १		५२२१	२५३७	२६८४		
वडा नं २		१९६७	९२६	१०४१		
वडा नं ३		३९७५	१९८२	१९९३		
वडा नं ४		४४७०	२२६९	२२०१		
वडा नं ५		५१५५	२४७५	२६८०		

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

एमेर ऋतुसँर जन्संख्डी व्वरण

उमेर	जम्मा	पुरुष	महिला
All Ages	२०,७८८	१०१८१	१०५९९
0 Year	382	224	158
1 Year	357	205	152
2 Year	466	255	211
3 Year	516	272	244
4 Year	521	283	238
5 Year	538	309	229

6 Year	535	281	254
7 Year	454	248	206
8 Year	541	283	258
9 Year	361	197	164
10 Year	666	355	311
11 Year	291	147	144
12 Year	600	299	301
13 Year	393	188	205
14 Year	425	207	218
15 Year	460	239	221
16 Year	468	236	232
17 Year	299	161	138
18 Year	540	309	231
19 Year	263	145	118
20 Year	526	219	307
21 Year	240	141	99
22 Year	442	206	236
23 Year	249	119	130
24 Year	309	133	176
25 Year	532	213	319
26 Year	306	126	180
27 Year	197	93	104
28 Year	381	161	220
29 Year	126	57	69
30 Year	612	233	379
31 Year	87	44	43
32 Year	308	126	182

33 Year	169	52	117
34 Year	185	77	108
35 Year	664	275	389
36 Year	222	99	123
37 Year	114	56	58
38 Year	310	115	195
39 Year	104	39	65
40 Year	604	288	316
41 Year	68	31	37
42 Year	221	110	111
43 Year	109	42	67
44 Year	95	41	54
45 Year	483	232	251
46 Year	108	50	58
47 Year	65	32	33
48 Year	193	83	110
49 Year	67	25	42
50 Year	437	205	232
51 Year	62	38	24
52 Year	150	89	61
53 Year	84	43	41
54 Year	62	29	33
55 Year	362	186	176
56 Year	74	39	35
57 Year	62	39	23
58 Year	114	49	65
59 Year	48	22	26

60 Year	346	174	172
61 Year	40	23	17
62 Year	79	43	36
63 Year	64	25	39
64 Year	37	21	16
65 Year	274	117	157
66 Year	77	36	41
67 Year	64	35	29
68 Year	131	73	58
69 Year	68	28	40
70 Year	209	105	104
71 Year	80	39	41
72 Year	163	83	80
73 Year	67	38	29
74 Year	52	26	26
75 Year	163	86	77
76 Year	30	21	9
77 Year	24	9	15
78 Year	34	23	11
79 Year	13	7	6
80 Year	51	24	27
81 Year	8	7	1
82 Year	8	3	5
83 Year	11	3	8
84 Year	6	3	3
85 Year	20	12	8
86 Year	4	3	1

87 Year	1	1	0
88 Year	1	0	1
89 Year	4	3	1
90 Year	13	6	7
91 Year	0	0	0
92 Year	1	1	0
93 Year	0	0	0
94 Year	0	0	0
95 Year	6	3	3
96 Year	2	1	1
97 Year	0	0	0
98 Year	1	1	0
99 Year	0	0	0
100 Year and above	9	6	3

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका..... २०७८ मा तोकिएका विशेष/लक्षित जनजातीको (२२ जनजाती) जनसंख्या

वार्ड	विशेष/लक्षित जनजातिको सङ्ख्या			जम्मा जनसङ्ख्यामा विशेष/लक्षित जनजातिको प्रतिशत		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
१	11899	11481	23380			
२	2472	2397	4869			
३	3295	3276	6571			
४	1894	1740	3634			
५	2487	2505	4992			
६						
७						
८						

१						
जम्मा						

स्रोत:

तालिका..... २०७८ र २०८६ सम्मको प्रक्षेपित विद्यालय र अन्य उमेर समुहको जनसंख्या (जम्मामा)

उमेर समूह	२०७८ को जनगणना	प्रक्षेपित जनसंख्या (जम्मामा)							
		२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७
३	520	525	529	534	538	543	547	552	557
४	525	530	534	539	544	548	553	558	562
५	543	547	552	557	561	566	571	501	505
५-९	2450	2470	2491	2513	2534	2556	2577	2599	2621
१०-१२	1570	1584	1597	1611	1625	1639	1653	1667	1681
५-१२	4020	4050	4089	4123	4158	4194	4229	4265	4302
१३-१४	832	839	847	853	860	868	876	883	891
१५-१६	944	952	960	968	976	985	993	1001	1010
१३-१६	1776	1791	1807	1821	1836	1853	1869	1884	1901
५+	18,863	19,023	19,185	19,348	19,512	19,678	19,845	20,014	20,184
१५-२४	3,861	3,894	3,927	3,960	3,994	4,028	4,062	4,096	4,131
१५+	13,977	14,095	14,215	14,336	14,458	14,581	14,705	14,830	14,956
जम्मा	49881	50300	50733	51163	51596	52039	52480	52850	53301

ज) जनसङ्ख्या प्रवृत्ति (बसाई सराई र यसको प्रभाव)

कुल क्षेत्रफल १,४७,५१६ वर्ग किलोमिटर रहेको भूपरिवेष्टित नेपालको भूगोल र हावापानीमा विविधता छ । पूर्व-पश्चिमको औसत लम्बाइ करिब ८८५ किमि र उत्तर-दक्षिणको चौडाइ करिब १४५ देखि २४१ किमि रहेको छ भने उत्तरतिरबाट क्रमशः दक्षिणतिर पूर्वदेखि पश्चिमसम्म फैलिएका तीन भौगोलिक क्षेत्र हिमाल, पहाड र तराई रहेका छन् । यी तीन भौगोलिक क्षेत्रमध्ये हिमाल, पहाड र तराईमा क्रमशः १५, ६८ र १७ प्रतिशत जति भूभाग रहेको छ भने जनसङ्ख्या क्रमशः ६.७३, ४३ र ५०.२७ प्रतिशत रहेको छ । हिमाल र पहाडबाट तराई तथा सहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने प्रवृत्ति बढिरहेले पालता बस्ती भएका हिमाली र पहाडी क्षेत्र झन पातलिदै गएका छन् भने तराई तथा सहरी क्षेत्रमा जनघनत्व बढिरहेको छ । भौगोलिक स्वरूप र हावापानीमा भिन्न रहेका यी तीन क्षेत्रमध्ये हिमाली क्षेत्रमा ज्यादै चिसो हुने र कतिपय स्थानमा हिउँसमेत पर्ने भएकाले यस्ता स्थानमा यो अवधिमा जनजीवन ठप्प हुने गर्दछ । तराईको समथर भूभागमा भने गर्मी समयमा ४४° सेल्सियसम्म तापक्रम पुगी अत्यधिक गर्मी हुने गर्दछ । अधिकांश पहाडी क्षेत्रमा भने मध्यम तापक्रम हुने गर्दछ । हिमाली र पहाडी क्षेत्रमा कठिन भूबनोटका कारणले यातायात, सञ्चारलगायतका विकास तथा जनजीवनमा थप जटिलता उत्पन्न हुने गर्दछ । नेपालको संविधान बमोजिमका सात प्रदेशहरूमा एक वा एकभन्दा बढी भौगोलिक क्षेत्रका भूभागहरू समावेश गरिएको छ । उदाहरणका लागि प्रदेश २ मा तराई क्षेत्रमात्र पर्दछ, गण्डकी प्रदेशमा पहाड र हिमाल पर्दछन्, लुम्बिनी प्रदेशमा तराई र पहाड रहेका छन् भने बाँकी चार प्रदेशमा तराई, पहाड र हिमाल तीनओटै क्षेत्र समावेश भएका छन् ।

जनसाङ्ख्यिक बनोटको कुरा गर्दा सन् २०११ को जनगणनाअनुसार नेपालको कुल जनसङ्ख्या २.६५ करोडको हाराहारीमा र जनसङ्ख्या वृद्धिदर १.३ प्रतिशत प्रतिवर्ष रहेको छ । यो जनसङ्ख्या वृद्धिदरका आधारमा प्रक्षेपण गर्दा नेपालको अहिलेको जनसङ्ख्या करिब ३ करोड हुन आउँछ । यसमा महिलाको जनसङ्ख्या करिब ५१.५ प्रतिशत रही पुरुषको भन्दा करिब ३ प्रतिशतले बढी रहेको छ । विभिन्न उमेर समूहमा जनसङ्ख्याको वितरण निम्नानुसार रहेको छ ।

उल्लिखित तालिकाअनुसार ४ देखि १६ वर्षको विद्यालय उमेरमा करिब ३२.५ प्रतिशत जनसङ्ख्या रहेको छ भने ४ वर्य मुनीको जनसङ्ख्या करिब ७.५ प्रतिशत र ६५ वर्ष भन्दा बढी उमेरको जनसङ्ख्या करिब ४.३ प्रतिशत रही बाँकी करिब ५५.७ प्रतिशत जनसङ्ख्या मात्र आर्थिक रूपले सक्रिय हुनसक्ने १७ देखि ६० वर्षमा रहेको छ । प्रदेशगत रूपमा जनसङ्ख्याको वितरणा हेर्दा नेपालको कुल जनसङ्ख्याको प्रदेश १ मा १७.१ प्रतिशत, २ मा २०.४ प्रतिशत, वागमतीमा २०.९ प्रतिशत, गण्डकीमा ९.१ प्रतिशत, लुम्बिनीमा १७.० प्रतिशत, कर्णालीमा ५.९ प्रतिशत र सुदूरपश्चिममा ९.६ प्रतिशत जनसङ्ख्या रहेको छ ।

हालको जनसङ्ख्या वृद्धिदरका आधारमा वार्षिक रूपमा वृद्धि हुने विद्यालय उमेरका बालबालिकाको सङ्ख्यालाई विचार गरेर शैक्षिक योजना विकास गर्नु आवश्यक छ भने भौगोलिक बनावट र जनसाङ्ख्यिक स्वरूपले शिक्षालगायत विकास कार्यमा प्रभाव पार्ने भएकाले यसलाई योजना निर्माणको क्रममा एउटा महत्त्वपूर्ण सन्दर्भका रूपमा लिने गरिन्छ ।

१.२ पालिकाको शैक्षिक सन्दर्भ

१.२.१ नेपालको सन्दर्भमा शिक्षाको परिभाषा

नेपाल एक बहुभाषिक, बहुजातीय, बहुधार्मिक (सहिष्णुता), विविध भौगोलिक अवस्थाले युक्ते एक लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक मुलुक हो । यहाँको शिक्षा प्रणालीमा परम्परादेखि विद्यमान माथि उल्लेखित पक्षले प्रत्यक्ष एवं परोक्षरूपमा प्रभाव पार्दै समय सापेक्ष रूपका राजनैतिक एवं सामाजिक घटनाले परिवर्तन एवं परिमार्जन गरेको पाईन्छ । ०६३ को राजनैतिक आमूल परिवर्तन पश्चात वर्तमान अवस्थाको नेपालको शिक्षाको परिभाषा दिन त्यति सजिलो छैन । तापनि मुलुकको राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, साँस्कृतिक अवस्था लगायत यहाँ वसोवास गर्ने विविध जातजातिको अवस्था, आवश्यकता र चाहनालाई मध्यनजर गर्दा नेपालको शिक्षा भन्नाले अनिवार्य एवं निःशुल्क प्राथमिक शिक्षा, सबै तहमा दिगो, प्रभावकारी एवं गुणस्तरयुक्त व्यावहारिक शिक्षा, देशमा बढ्दो बेरोजगारी समस्यालाई मुलुक भित्रै समाधान गरी आत्मनिर्भर बनाउन सक्ने प्राविधिक एवं व्यावसायिक शिक्षामा प्राथमिकता, सबै भाषा, लिपि, संस्कृति धर्म आदिको संरक्षण, सम्बद्र्धन एवं परिमार्जन गर्दै समाजमा सहयोगको आदान प्रदान गरी समायोजन हुन सक्ने परिपक्व नागरिकको विकास, राज्यलाई आधुनिक विश्वसंग विश्ववन्धुत्व, भाइचारा, सहयोगको आदान-प्रदान गर्न सक्ने आधुनिक वैज्ञानिक शिक्षा प्रणाली, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा राज्यको छवि कायम राखी विश्वलाई सन्देश दिन सक्ने मौलिक शिक्षा प्रणाली तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सम्पर्क बढाउनका लागि अंग्रेजी भाषा लगायत प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय भाषाको प्रभावकारी सिकाई व्यवस्था आदिको माध्यमबाट समतामूलक समावेशी सामाजिक व्यवस्था निर्माण गर्न सक्ने शिक्षा प्रणाली हुनुपर्दछ ।

१.२.२ नीतिगत प्रबन्ध

नेपालको संविधानले समाजवादउन्मुख राज्य प्रणालीका आधारमा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । संविधानले अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकलाई कानुनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक र मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक समेतको व्यवस्था गरेको छ । गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र जीवनपर्यन्त शिक्षाको समान अवसरले राज्यको आर्थिक समृद्धि र सामाजिक न्याय सहितको समतामूलक समाज निर्माण गर्ने सोच पुरा गर्न योगदान पुर्याउँदछ ।

शिक्षालाई सर्वव्यापी, जीवनोपयोगी, प्रतिष्पर्धी एवम् गुणस्तरयुक्त बनाउनका लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षासम्बन्धी ऐन २०७५ ले हरेक नागरिकको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । नेपाल सरकारले २०७६ सालमा जारी गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवं उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यसै गरी नेपाल सरकारको २५-वर्षे दीर्घकालीन सोच समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली सहितको समुन्नत राष्ट्र निर्माणका आधारमा पन्ध्रौँ आवधिक योजनाका लक्षहरू तय गरिएको छ । उल्लिखित नीति कार्यान्वयन गरी लक्ष प्राप्त गर्नका लागि शिक्षा पद्धति र शिक्षामा गरिने लगानीको स्वरूपमा आवश्यक सुधार गर्नु पर्ने हुन्छ ।

१.२.३ शिक्षाको संरचना:

Organogram..... Educational Structure in Nepal

17+						
15-16						
13-14						
10-12						
5-9						
3-4						
Age in years						
	ECED/PPC	Lower Basic	Upper Basic	Secondary (9-10)	Secondary (11-12)	Higher Education
Level of Education						

नेपालको विद्यालय क्षेत्रअन्तर्गत एक वर्षको प्रारम्भिक बालिविकास तथा शिक्षामा चार वर्षका बालबालिका सहभागी हुन्छन् भने ५-१२ वर्ष उमेर समूहका लागि ८ वर्षको निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र १३-१६ वर्ष उमेर समूहका लागि ४ वर्षको निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व सरकारको रहेको छ तापनि शुल्क तिरेर पढ्ने निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित र सरकारको लगानीमा सञ्चालित शुल्क तिर्न नपर्ने गरी दुवै प्रकारका विद्यालयहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । यस खण्डमा मुलुकको संक्षिप्त शैक्षिक सन्दर्भअन्तर्गत नीतिगत प्रबन्ध, उल्लेख्य उपलब्धि तथा अन्तर, विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाका कार्यक्रम तथा उपलब्धिहरू र दिगो विकास लक्षहरूको सन्दर्भ उल्लेख गरिएको छ ।

१.२.४ विद्यालय सङ्ख्या

विद्यालयको प्रकार	सन्धारित कक्षा सतुहारको सङ्ख्या													तहगत सङ्ख्या						समाप्त इकाई	CL C	सङ्ख्या	इकाईगत सङ्ख्या			
	EC- ED	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१-५	६-८	९-८	९-१०	११-१२	९-१२				१-५	६-८	९-१०	११-१२
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत सङ्ख्या	14	1	0	3	3	9	1	1	3	0	0	0	2	23	7	23	2	2	2	23	0	0	16	5	0	2
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत सङ्ख्या	14	0	0	3	3	9	1	0	2	0	0	0	2	20	5	20	2	2	2	20	0	0	15	3	0	2
सामुदायिक शुन्य दशमि भाषा विद्यालय	14	0	0	1	0	0	1	0	2	0	0	0	1	5	4	5	1	1	1	5	0	0	1	3	0	1
सामुदायिक विशेष विद्यालय	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
सामुदायिक धार्मिक विद्यालयको सङ्ख्या	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
पृथ्वी विद्यालयहरूको सङ्ख्या	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
समाहित शिक्षा सहितका विद्यालयहरूको सङ्ख्या	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
अवसमय मुक्ति सहितका विद्यालयहरू							0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
प्राथमिक धार सहितका सामुदायिक विद्यालय (कक्षा १-१२)										0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1
नमूना विद्यालय कार्यक्रम सहितका विद्यालयहरू										0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1
कक्षा १-१२ मा विज्ञान विषय सहितका विद्यालयहरू (सबै प्रकारका)	0											0	2	0	0	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0	2
कक्षा १-१२ मा विज्ञान विषय सहितका सामुदायिक विद्यालयहरू	0											0	2	0	0	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0	2
कुल विद्यालय सङ्ख्या	0						0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
सामुदायिक मिर्काई केन्द्रहरूको सङ्ख्या	2	0																		3	0	0	0	0	0	0
अनौपचारिक बालबालिका र ग्रीड विद्यालय	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

१.२.४.१ उच्च शिक्षा र विकास (प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा समेत)

१.२.४.२ विभिन्न तालिम, पुस्तकालय, अनौपचारिक शिक्षा र अन्य संस्था र तिनको उपलब्धि प्रभाव

१.२.४ बिद्यार्थी सङ्ख्या र भर्ना प्रवृत्ति

क) पालिकाको सेवा क्षेत्र र भर्ना प्रवृत्ति

क.१) यस पालिकाको सेवा क्षेत्रबाहेक अन्य पालिकाका बालबालिकाहरू भर्ना भै अध्ययनरत र यस पालिकाको सेवा क्षेत्रबाट अन्य पालिकाका बिद्यालयहरूमा भर्ना भै अध्ययनरत कक्षागत र तहगत बिद्यार्थी

ख) कक्षा गत र तहगत जम्मा बिद्यार्थी

ख) कक्षा गत र तहगत दलित, जनजाती, बिशेष जातजाती (२२ जनजाती र पालिकाबाट पहिचाहन भएका अन्य जातजाती), बिशेषत क्षमता भएका (बिभिन्न अपाङ्गता भएका) जम्मा बिद्यार्थी

ख.१) संस्थागत बिद्यालयहरूको शिक्षा बिकासमा योगदान

ग) समुदायिक बिद्यालयमा कक्षा गत र तहगत जम्मा विद्यार्थी

घ) समुदायिक बिद्यालयका प्रकार अनुसार कक्षा गत र तहगत जम्मा विद्यार्थी

ङ) सामुदायिक बिद्यालयमा कक्षा गत र तहगत दलित, जनजाती, बिशेष जातजाती (२२ जनजाती र पालिकाबाट पहिचाहन भएका अन्य जातजाती), बिशेषत क्षमता भएका (बिभिन्न अपाङ्गता भएका) जम्मा विद्यार्थी

च) प्राबिधिकधारका बिद्यार्थीको सङ्ख्या र प्रवृत्ति

छ) खुल्ला बिद्यालय, अनौपचारिक/प्रौढ/बैकल्पिक बिद्यालयका बिद्यार्थीको सङ्ख्या र प्रवृत्ति साथै र निरन्तर शिक्षाको अवस्था

ज) तोकिएका शैक्षिक सूचकहरूमा हालको प्रगती र बिगत ५ बर्षको प्रबित्ति साथै विश्लेषण

१.२.५ शिक्षक सङ्ख्या र प्रबित्ति

तह	सामुदायिक बिद्यालयमा स्वीकृत र राहत दरबन्दीका शिक्षक सङ्ख्या						सामुदायिक बिद्यालयका सबै प्रकारका शिक्षक सङ्ख्या (पालिका र निजी स्रोतबाट नियुक्त शिक्षक समेत)					सबै प्रकारका बिद्यालयको शिक्षक सङ्ख्या (संस्थागतको समेत)			
	दरबन्दी	राहत	जम्मा	महिला	महिला %	बिद्यार्थी शिक्षक अनुपात	जम्मा	महिला	पुरुष	पालिकाको स्रोतबाट नियुक्त सङ्ख्या	महिला %	जम्मा	महिला	पुरुष	महिला %
पूर्व प्र.वि./बा.वि.के.			13	13	100							14	14		
आधारभूत (१-५)							46	5	51			79	15	64	
आधारभूत (६-८)							6		6			23	1	22	
माध्यमिक (९-१०)	2		2				9	2	7			16	2	14	2
माध्यमिक							3	2	1						

(११-१२)															
उच्च शिक्षा															

१.२.५.१ विद्यार्थी शिक्षक अनुपात अन्य सूचकहरूको अवस्था र प्रबृत्ति विश्लेषण

१.२.५ उल्लेख्य उपलब्धि तथा अन्तर (Gaps)

नेपालमा विगत केही दशकमा भएको शिक्षाको विस्तार उल्लेख्य रहेको छ । विद्यालय तथा विद्यार्थी सङ्ख्यामा भएको वृद्धि, कुल र खुद भर्ना दरमा भएको वृद्धि र साक्षरता दरमा भएको उल्लेख्य सुधारले शिक्षामा भएको विस्तारलाई पुष्टि गर्दछन् । सन् २०२० को तथ्याङ्कअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा कुल र खुद भर्ना दर क्रमशः ८६.४ र ६७.२ प्रतिशत पुगेको छ भने आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-५) मा यो प्रतिशत क्रमशः ११९.३ र ९७.१ रहेको छ । त्यसै गरी आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८) कुल र खुद भर्ना दर क्रमशः ११०.४ र ९३.८ प्रतिशत रहेको छ । अर्कोतिर कक्षा १-३ मा औसत कक्षा दोहर्‍याउने दर ८ प्रतिशतको हाराहारीमा र कक्षा छाड्ने दर ४ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ । कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर ७९.३ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ । यसरी भर्ना भएकामध्ये करिब २१ प्रतिशत बालबालिकाहरू कक्षा ८ सम्म पनि नपुगेका र करिब ६.२ प्रतिशत उमेर समूह ५-१२ वर्षका बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर रहेका हुनाले यी दुवै समूहका बालबालिकालाई कक्षा ८ सम्म टिकाउनु जरुरी छ । माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा भने कुल र खुद भर्ना दर क्रमशः ७१.४ र ४७.६ प्रतिशत मात्र रही माध्यमिक शिक्षा उमेरको ठूलो जनसङ्ख्या (५२.४ प्रतिशत) माध्यमिक तहको शिक्षाभन्दा बाहिर रहेको छ ।

विद्यालय शिक्षामा सरकारको प्रत्यक्ष लगानी नभई अभिभावकबाट शुल्क लिएर सञ्चालन भएका नाफामूलक र गैरनाफामूलक गरी दुई प्रकारका संस्थागत (निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित) विद्यालयको उपस्थिति पनि उल्लेख्य छ । सन् २०२० को तथ्याङ्कअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा कुल विद्यार्थी सङ्ख्याको ४९.८% निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयमा भर्ना भएका छन् । विद्यालयहरूको सङ्ख्याका आधारमा १६.४% मात्र निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित छन् भने सामुदायिक प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा केन्द्रहरू (८३.६%) मा ५०.२% मात्र विद्यार्थी देखिन्छन् । यसका हुनाका दुई कारण छन् । पहिलो, निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयहरूले २ देखि ४ वर्षका कक्षाहरू चलाएका छन् भने धेरैजसो सामुदायिकले १ वर्षका कक्षा चलाएका छन् । दोस्रो, निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित अधिकांश प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा केन्द्रहरू तुलनात्मक रूपमा घना बस्ती भएका क्षेत्रमा रहेका छन् । त्यसै गरी आधारभूत (१-८) र माध्यमिक तह (९-१२) मा कुल विद्यार्थी सङ्ख्याको क्रमशः २५.७ र २८.२ प्रतिशत निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् ।

आधारभूत तहमा लैङ्गिक समता सूचक ०.९८ पुगेको छ भने माध्यमिक तहमा सूचक समतामा पुगेको देखिन्छ । त्यसै गरी दलित विद्यार्थीहरूको भर्ना दरमा पनि पर्याप्त सुधार भई प्रारम्भिक बालविकास तथा

शिक्षा, आधारभूत तह (कक्षा १-५) र आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कुल भर्नामध्ये क्रमशः १८.५, १९.५ र १८.२ प्रतिशत दलित विद्यार्थी भर्ना भएका छन् । विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका सबै बालबालिकालाई समावेशी वातावरण सिर्जना तथा आवश्यकता अनुसारको प्रबन्धसहिको सहभागिता र सिकाइका लागि समग्र विद्यालय पद्धतिको क्षमता विकास तथा अपाङ्गता मैत्री सिकाइ वातावरण निर्माणमा थप प्रयास आवश्यक छ ।

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिका आधारमा गुणस्तरलाई हेर्दा शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रद्वारा कक्षा ३, ५ र ८ मा गरिएका परीक्षणले समग्रमा कमजोर उपलब्धि देखाएका छन् भने सोही केन्द्रद्वारा गरिएका माध्यमिक विद्यालयका कार्यसम्पादन परीक्षणहरूले अधिकांश विद्यालयको व्यवस्थापकीय क्षमता, विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण, शिक्षक तयारी, कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइ तथा विद्यार्थीको समग्र सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको देखाएका छन् ।

यसरी विद्यालय तथा विद्यार्थी भर्नामा वृद्धि तथा समताका सूचकहरूमा सुधार आए पनि सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याई गुणस्तरीय सिकाइसहित विद्यालय तह पुरा गराउन थप प्रयास तथा सुधार आवश्यक छ । यसका लागि समग्र विद्यालय पद्धतिलाई बालमैत्री र गुणस्तर उन्मुख बनाउन विद्यालयमा पूर्वाधारसहितको सिकाइ वातावरण निर्माण, शिक्षकको क्षमता तथा उत्प्रेरणामा सुधार र निरन्तर सहयोग पद्धतिको विकास आवश्यक हुन्छ । त्यसै गरी विद्यार्थीलाई सिकाइका लागि उत्प्रेरित गर्न उनीहरूको कुशलताप्रति चासो बढाउन विद्यालयमा आधारित स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षालाई विद्यालयमा आवद्ध गरी व्यवस्थित गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ ।

शिक्षाको सबै तहमा सुशासन कायम गर्न र प्रभावकारी र गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका लागि नेपालको संविधानअनुसार तीनै तहको सरकारको समन्वय, सहकार्य र सहकारिताको सिद्धान्तमा आधारित उच्च गुणस्तरको शैक्षिक व्यवस्थापनका गर्न सक्ने गरी शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धका लागि गर्नु आवश्यक छ । सार्वजनिक शिक्षामा न्यून पहुँच भएका दुर्गम गाउँका बालबालिका तथा युवाहरूका लागि शिक्षा प्रणालीमा समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्न सेवा प्रदायक प्रणाली तथा शिक्षकका दक्षता सुधार गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । यस प्रयोजनका लागि हालसम्म कार्यान्वयन भएका योजनाहरूको समीक्षाका आधारमा विकास कार्यक्रमहरूको परिमार्जन तथा सेवा प्रदायक एकाइ तथा निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि जरूरी देखिएको छ ।

यसै गरी स्थानीय र प्रदेश तहमा शिक्षा योजना निर्माण, अनुगमन तथा प्रतिवेदन प्रणालीसम्बन्धी क्षमता तथा संयन्त्र विकास गर्ने, शिक्षकको सक्षमता विकास गर्ने, पाठ्यक्रमअनुसार अपेक्षित गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने, सामुदायिक विद्यालयहरूको प्रतिवद्धता र उत्तरदायित्वमा सुधार गर्ने, साधन र स्रोतको पर्याप्त व्यवस्था गर्ने, विद्यालय तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासलाई श्रम बजारको मागसँग जोडी सान्दर्भिकता सुनिश्चित गर्ने गरी सुधार गर्ने, तथ्याङ्कलाई विश्वसनीय बनाई शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई सुदृढ गर्ने, दिगो लगानीको स्रोत पहिचान गर्ने, जीवन पर्यन्त सिकाइका अवसरमा वृद्धि तथा विस्तार गर्ने, औपचारिक, अनौपचारिक, अनियमित र जीवनपर्यन्त शिक्षाबिच पारगम्यताको संस्थागत व्यवस्था गर्ने, प्रविधिमा आधारित शिक्षण सिकाइ सुनिश्चित गर्ने, सिकाइलाई विज्ञान र प्रविधिसँग जोड्ने र

कोभिड-१९ का कारण सिर्जित पहुँच, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिता देखा परेको अन्तर घटाउने जस्ता प्रमुख चुनौतीहरू रहेका छन् ।

१.३.३ शिक्षा क्षेत्रको योजना

नेपालको संविधान र संघीय संरचनाअनुरूप शिक्षाका योजना तथा कार्यक्रमहरू विकास गर्ने क्रममा तयार गरिएको चालु विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP) को ५वर्षे (वि.सं. २०७३-२०७८) समयावधि आगामी २०७८ साल असार मसान्तमा समाप्त हुँदैछ । यस योजनाले राष्ट्रको सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरणका लागि आवश्यक स्वावलम्बी, प्रतिस्पर्धी, प्रवर्तनात्मक र मूल्य उन्मुख नागरिकको विकासमा योगदान पुर्याउने दूरदृष्टि राखेको थियो । मुलुकको भावी संघीय स्वरूपलाई दृष्टिगत गर्दै समाजका विविधतापूर्ण परिवेश तथा आवश्यकतालाई आत्मसात् गरी सबै नागरिकलाई उत्पादनशील जीवन यापन गर्न चाहिने कार्यमूलक साक्षरता, गणितीय सिप, ज्ञान तथा आधारभूत जीवनोपयोगी सिपको विकासका अवसर प्राप्त गर्न सहजीकरण गर्दै जनशक्तिको क्षमता विकासका प्रयासमार्फत् मुलुकको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा योगदान दिई विद्यमान असमानता घटाउने उद्देश्यका साथ कार्यक्रमहरूका कार्यान्वयन भरहेका छन् । विद्यालय क्षेत्र विकास योजनामा लक्षित नतिजामार्फत् विद्यालय शिक्षामा समता, गुणस्तर, सक्षमता, सुशासन तथा व्यवस्थापन र उत्थानशीलताका आधारमा योजनाका समग्र कार्यक्रमहरू निर्देशित थिए । यस योजनाको कार्यान्वयन हुदाँहुदै नेपालको शासकीय स्वरूप केन्द्रीय शासन प्रणालीबाट संघीय प्रणालीअनुरूप तीन तहको सरकारमार्फत् सञ्चालन हुने संक्रमणकालीन अवस्था सुरु भयो । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थापनसम्बन्धी मुख्य दायित्व स्थानीय सरकारको हुने भए पछि यसको कार्यान्वयन संरचना, स्वरूप तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा परिवर्तनसहित थप सबल बनाउनु पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

कार्यक्रमको पहिलो चरणको कार्यान्वयनमा हुँदा सम्ममा आधारभूत तहमा विद्यार्थीहरूको पहुँच र भर्ना दरमा उल्लेख्य वृद्धि भएको थियो । कक्षा ८ मा विद्यार्थी टिक्रे र उत्तीर्ण हुने दर पनि बढ्यो । औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको विस्तारबाट विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूको शिक्षामा उल्लेख्य सङ्ख्यामा सहभागिता बढ्यो । कक्षा १० र कक्षा १२ मा विद्यार्थी टिकाउ दरमा निरन्तर प्रगति देखिए तापनि अपेक्षित लक्ष्य भने प्राप्त हुन सकेन ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गुणस्तर सुधारका लागि विपद् व्यवस्थापन गुरु योजना, वृहत् समावेशी गुरु योजना, सिकाइकालागि न्यूनतम अवस्था सिर्जना लगायतका मापदण्ड विकास तथा नीतिगत सुधारहरू भए । यसका साथै विभिन्न क्षेत्रमा विज्ञहरूको परिचालनसमेत गरी पाठ्यक्रम प्रारूप परिमार्जन, शिक्षक पेसागत विकास सामग्री र तालिम सामग्री विकासजस्ता कार्यहरू सम्पन्न भए । तर विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि अपेक्षित रूपमा बढ्न सकेन ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको उद्देश्य, क्रियाकलापहरू र कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गुणस्तरीय शिक्षाका लागि गर्नु पर्ने शैक्षिक सुधारका कार्यक्रमहरूको सम्बन्धमा स्थानीय सरकार, शिक्षक तथा अभिभावकहरूको क्षमता विकासको आवश्यकता देखियो । लक्षित प्रमुख नतिजा सूचकका ढाँचा अनुसार गर्नु पर्ने सुधारका लागि विभिन्न तहमा आवश्यक प्रणालीहरू पर्याप्त मात्रामा व्यवस्थित गर्नु पर्ने देखिएको छ । संघीय व्यवस्थाको

कार्यान्वयनको संक्रमणकालीन अवस्थाले विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा समेत कुनै न कुनै रूपमा प्रभाव पार्यो । कार्यान्वयनसम्बन्धी प्रतिवेदनको प्रभावकारी प्रणालीको खाँचो महसुस भयो । तीन तहको सरकारबिचको आपसी जिम्मेवारीको थप स्पष्टतासहित स्रोत केन्द्रहरूको विघटनपछि वैकल्पिक शिक्षक सहायता प्रणालीको आवश्यकता देखिएको छ ।

१.३.४ दिगो विकास लक्षहरू

विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाको कार्यान्वयन सँगै १५ वर्षे सहश्राब्दि विकास लक्षहरूको कार्यान्वयन पश्चात् प्राप्त उपलब्धिका आधारमा सन् २०३० सम्मको दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्त गर्ने विषयमा नेपालले पनि प्रतिबद्धता जनाएको छ । फलस्वरूप नेपाल सरकारले दिगो विकास लक्ष ४: नेपाल राष्ट्रिय कार्यढाँचा निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । नेपाल सरकारले सन् २०१५ मे को इन्चोन र सेप्टेम्बरको संयुक्त राष्ट्र सङ्घको साधारण सभाको बैठकबाट पारित दिगो विकास लक्ष्यहरूमध्ये लक्ष्य ४ ×सबैका लागि समावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूमा प्रोत्साहित गर्ने" पुरा गर्न नेपालले राष्ट्रिय कार्यढाँचा स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

नेपालको राष्ट्रिय कार्यढाँचाले नेपाल सरकारको दीर्घकालीन दूरदृष्टिलाई अनुसरण तथा शिक्षालाई मौलिक मानव अधिकारका रूपमा ग्रहण गरी राज्यको उत्तरदायित्व भित्र समेटेको छ । त्यस्तै नेपाल सरकारले वि.सं. २१०० सम्ममा नेपाललाई समुन्नत राष्ट्रको स्तरमा पुर्याउने दीर्घकालीन राष्ट्रिय लक्ष्यलाई समेत आत्मसात गरी दिगो विकास, समावेशिता तथा गुणस्तरीयताको मर्मअनुरूप आवश्यक पर्ने सिकाइको स्तर हासिल गर्ने कार्यमा कोही पनि नागरिक पछाडि पर्न हुँदैन भन्ने मान्यतामा कार्यढाँचाका उद्देश्य तथा लक्ष्यहरू किटान भएका छन् ।

प्रस्तुत कार्यढाँचाले राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको १५ वर्षे दिगो विकास लक्ष, स्थिति र मार्गदर्शनका आधारमा नेपाल सरकारको नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा लिङ्ग, सामाजिक र भाषिक विविधता, अपाङ्गता, गरिबी आदिसमेतलाई दृष्टिगत गरी समावेशिता र समताका सिद्धान्त तथा मूल्यको एकीकरण गर्ने गरी सन् २०१५ लाई आधार रेखा मानी सन् २०१९, सन् २०२२, सन् २०२५ र सन् २०३० मा प्राप्त हुने उपलब्धिहरूको परिमाणात्मक गन्तव्य तथा लक्ष्यहरू किटान गरेको छ । दिगो विकासको लक्ष्य ४ का लागि नेपालको राष्ट्रिय कार्यढाँचाले सबै स्थानीय तथा प्रदेश सरकारहरूले निर्धारित सूचकका आधारमा आ-आफ्ना कार्यक्रमको प्रगतिको समीक्षा गरी पृष्ठपोषणसहित पठाइएको विवरणलाई संघीय सरकारले राष्ट्रिय प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने व्यवस्था गरेकोछ । राष्ट्रिय योजना आयोगले निर्धारण गरेका अनुगमनका सूचकहरूसँग आबद्ध हुने गरी शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले राष्ट्रिय प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यवस्थासहित सो प्रतिवेदन तथा मन्त्रालयस्तरीय विकास समस्या समाधान समिति तथा राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समिति जस्ता अनुगमनका उच्चस्तरीय संयन्त्रको बैठकमा प्रगति समीक्षा हुने व्यवस्था गरेको छ ।

दिगो विकास लक्ष्य ४ ले दिगो विकास लक्ष्यहरूको प्रगतिको समीक्षा गर्ने सिलसिलामा सबै मुलकहरूले स्वयम्सेवी रूपमा राष्ट्रिय र स्थानीय तहका योजनाहरूको आवधिक समीक्षा गर्न सकिने प्रावधान राखेको छ । यस सन्दर्भमा नेपालले दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयन अवधिभित्र कम्तीमा ३ पटक स्वयम्सेवी राष्ट्रिय समीक्षा गर्ने योजना बनाएको छ । यो समीक्षा राष्ट्रिय योजना आयोगको संयोजनमा गरिने व्यवस्थाअनुसार आयोगले

सन् २०२० को जुन महिनामा पहिलो स्वयम्सेवी राष्ट्रिय समीक्षा गरेको थियो । यस समीक्षाले द्रुत गतिमा भइरहेको पूर्वाधार विकासले शिक्षामा पहुँच बढाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको उल्लेख गरेको छ । समीक्षामा शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलाई प्रदेश र स्थानीय तहसँग समन्वय हुने गरी थप सवलीकरण गरी खण्डीकृत तथ्याङ्क तथा सूचनाहरू प्रविष्टि गर्नु पर्ने सुझाव प्रस्तुत भएको छ । सो समीक्षामा अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा ऐन, २०७५ को कार्यान्वयनले गरिब, सीमान्तकृत र आर्थिक रूपमा पछाडि परेका समुदायका बालबालिकाहरूको विद्यालय शिक्षामा पहुँच अपेक्षाकृत रूपमा बढेको विश्लेषण गरिएको छ । सो समीक्षामा प्रस्तुत भएअनुसार प्राथमिक शिक्षाको खुद भर्ना दर तथा तह पुरा गर्ने दर र समग्र विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक सूचकमा सुधार आएको जस्ता सकारात्मक प्रगति देखिए तापनि सिकाइ उपलब्धिमा अपेक्षाकृत रूपमा सुधार हुन नसकेको पक्षलाई इङ्गित गरेको छ । उक्त समीक्षाले साक्षरताको राष्ट्रिय अभियानअन्तर्गत झण्डै एकतिहाइ जिल्लालाई साक्षर बनाउन तथा दिवा खाजा र छात्रवृत्तिको थप कार्यक्रमका लागि आवश्यक हुने स्रोतको आकलनसमेत गरेको छ ।

१.४ पालिकाको शिक्षा क्षेत्रका मुख्य चुनौतीहरू

उल्लिखित सन्दर्भ तथा विद्यालय शिक्षाका उपलब्धि र अन्तरका आधारमा विद्यालय क्षेत्रको शिक्षामा देखिएका प्रमुख चुनौतीहरू निम्नानुसार पहिचान गरिएको छः

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्र/कक्षाको समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी मापदण्डअनुसार सञ्चालन;
२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा चार वर्षका बालबालिकाहरूका लक्ष्यित गरी सञ्चालन गरिने कार्यक्रम भए पनि चारवर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरू पनि सहभागी हुनु;
३. नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितता;
४. सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने;
५. आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक तहको शिक्षालाई निःशुल्क गरी गुणस्तरीय सिकाइ सुनिश्चित गर्न आवश्यक स्रोत व्यवस्था र संरचना तथा क्षमता विकास;
६. विद्यालय शिक्षाको पहुँच, सहभागिता र उपलब्धिमा प्रदेशगत, सामाजिक-सांस्कृतिक परिवेश, आर्थिक अवस्था लगायतमा आधारित भिन्नताहरू कामय रहनु;
७. व्यवहारकुशल सिपहरूलाई विद्यालय शिक्षाको प्रारम्भिक कक्षादेखि माध्यमिक तहसम्म नै एकीकृत गर्ने र सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग आबद्ध गर्न पाठ्यक्रम तथा सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको सान्दर्भिकता बढाउने;
८. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सान्दर्भिक बनाउने, शिक्षक विकास तथा तयारीलाई प्रभावकारी बनाउने, शिक्षक सहायता प्रणालीको व्यवस्था र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन पद्धतिमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको सान्दर्भिकता, गुणस्तर र शिक्षा पद्धतिको कार्यकुशलता वृद्धि;

९. माध्यमिक तहमा व्यावसायिक तथा प्राविधिक शिक्षाका लागि उपयुक्त संरचना तथा कार्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन;
१०. सूचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार र सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग;
११. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने;
१२. बालबालिकाको पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न दिवा खाजालगायत सरसफाइ तथा स्वच्छता, आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा विद्यालयमार्फत् प्रदान;
१३. छात्रवृत्ति तथा अन्य सहायता प्रणालीलाई गरिब, सुविधाविहिन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना हुन, निरन्तरता दिन र सिकाइमा सहभागी भई उपलब्धि सुधारमा सहयोग हुने गरी व्यवस्थापन गर्ने;
१४. विद्यालयलाई भय, विभेद र दुर्व्यवहारमुक्त बनाई विविधताअनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउने;
१५. साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसरमा वृद्धि गर्ने र विद्यालयमा नियमित उपस्थित भई शिक्षा निरन्तर गर्न नसके तथा बढी उमेर भएका व्यक्तिका लागि वैकल्पिक सिकाइको प्रबन्ध गर्ने;
१६. संघीय संरचनाबमोजिम सरकारका सबै तह र निकायमा शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई थप सुदृढ बनाउदै नतिजामुखी व्यवस्थापन तथा सुशासन प्रवर्द्धन गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबिच समन्वयात्मक कार्यढाँचा र उत्तरदायित्व प्रणालीलाई प्रभावकारी र सुदृढ गर्ने;
१७. सार्वजनिक विद्यालयको सिकाइप्रति अभिभावकको आकर्षण तथा विश्वास कायम गर्ने ।

१.५ पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको विकासकालागि मुख्य अवसरहरू

उल्लिखित चुनौतीहरू समाधान गरी विद्यालय शिक्षाको विकासका लागि सहयोगी हुने निम्नलिखित अवसरहरू उलपब्ध हुनेछन्:

१. विगत केही दशकदेखि विद्यालय शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर र समता विकासका लागि सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरूले विकास गरेका संरचना तथा क्षमता पूर्वधारका रूपमा रहन सके;
२. आधारभूत तहमा निःशुल्क तथा अनिवार्य र माध्यमिक तहमा निःशुल्क शिक्षाका लागि संवैधानिक, कानुनी तथा नीतिगत आधार तयार भएको ;
३. दिगो विकास लक्ष प्राप्तिका लागि बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय सहकार्य तथा सहयोगको प्रतिबद्धता रहेको ;
४. शिक्षामा सरकारको लगानी वृद्धिका लागि राजनीतिक रूपमा सहमति देखिएको ;
५. लामो समयदेखि सरकार तथा विकास साझेदारहरूबिच सहयोग परिचालन र कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शिक्षा क्षेत्रको क्षेत्रगत सहयोगको ढाँचाको विकास तथा कार्यान्वयन भइरहेको ;
६. संघीय संरचनामा विद्यालय शिक्षाको विकास र शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धका लागि स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाई तीनै तहका सरकारको सहकार्य तथा समन्वयको स्वरूप प्रारम्भ भएको र तीनै तहबाट लगानी हुन सके व्यवस्था रहेको ;

७. विद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक केही संरचना तथा क्षमता विद्यमान रहेकोले यसमा सुधार तथा परिमार्जन मात्र गर्दा यस योजनाको कार्यान्वयनमा उपयोग गर्न सकिने ;
८. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ विकास भई कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको ;
९. विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण तथा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्ने पद्धति विकास भएकाले यसका नतिजाहरूले प्रमाणमा आधारित सुधारका लागि सहयोग हुन सक्ने;
१०. सार्वजनिक शिक्षाको विकास तथा गुणस्तर सुधारका लागि सहयोगी तथा सकारात्मक जनमत रहेको;
११. यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको विश्वास तथा आकर्षणमा बढ्न सहयोग पुग्न सक्ने ।

१.६ पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण प्रक्रिया

शिक्षा क्षेत्रको यो योजना तयारीको प्रारम्भिक कार्यको सुरुआतसँगै कोभिड-१९ को प्रकोप सुरु हुनाले यो प्रक्रियाले पुनः गति लिन केही समय लाग्यो । दूरीमा रही सञ्चार गर्ने विभिन्न वैकल्पिक माध्यमसमेत प्रयोग गरी २०२०को मे/जुन महिनादेखि यस प्रक्रियाले पुनः गति लिएको थियो । शिक्षा क्षेत्रको यो योजना निर्माणको नेतृत्व नेपाल सरकारको शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट भई मन्त्रीस्तरबाट योजना निर्माणका लागि आवश्यक संरचना निर्माणको निर्णयका साथै आवश्यक नीतिगत मार्गदर्शन प्राप्त भएको थियो । योजना निर्माण प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्न गठित निर्देशक समितिको अध्यक्षता मन्त्रालयका सचिवबाट गरिएको थियो । योजनाको तयारी तथा विकास कार्यको समग्र संयोजन मन्त्रालयको योजना महाशाखाबाट भएको थियो भने यसमा आवश्यक समन्वयसहित समग्र व्यवस्थापन गर्ने गरी योजना निर्माणका लागि सचिवालयको काम मन्त्रालयको योजना महाशाखाअन्तर्गत रहेको वैदेशिक सहायता समन्वय शाखा (DACS) गरेको थियो ।

यो योजना तयारीका क्रममा राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालयलगायत विषयगत मन्त्रालयहरूसँग सम्बन्धित विषयमा अन्तर्क्रिया गरी पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । विभिन्न स्थानीय तह, प्रदेश सरकारका निकायहरू, केही विद्यालयहरूसँग अन्तरक्रिया गरी सुझावहरू लिइएको थियो । यस क्रममा सतओटै प्रदेश र केही स्थानीय तहले शिक्षाका लागि रणनीतिक योजना निर्माणको अभ्यास गरेका थिए । ती अभ्यासमा मन्त्रालय तथा विभागीय निकाय सहभागी भई त्यसका सिकाइलाई यो योजना विकासका प्रक्रियामा समावेश गरिएको थियो । यो योजना तयारीका विभिन्न चरणमा विकास साझेदारहरूको सहयोग तथा सहभागिता निरन्तर रहेको थियो ।

१.६.१ योजना निर्माणमा विभिन्न श्रोत/सामग्रीको अध्ययन तथा समीक्षाहरू

योजनाको तयारीका लागि निम्नानुसारका अध्ययन तथा समीक्षाहरू भएका थिए:

- क) विभिन्न विषयमा सन् २०२० मा गरिएका नौ ओटा अध्ययनहरूले शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषणका लागि आधार तयार गरेका थिए । यी अध्ययनहरू शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको समन्वयमा विभिन्न विकास साझेदारहरूको सहयोगमा गरिएका थिए । ती अध्ययनहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

- The institutional and context study
- The gender equality and social inclusion (GESI) study

- The education external efficiency analysis
- The social impact of education study
- The positive deviance study
- The disability-inclusive education study
- The vulnerability and risk study
- The economic and public finance analysis study
- The Systems Approach for Better Education Results (SABER) study on School Feeding

उल्लिखित नौ ओटा अध्ययनका आधारमा स्थानीय शिक्षा समूहका तर्फबाट शिक्षा क्षेत्रको अवस्थाको विश्लेषण प्रतिवेदन तयार गरेको थियो । यसले शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणका लागि एउटा महत्त्वपूर्ण सन्दर्भका रूपमा काम गरेको गरेको छ ।

ख) यो योजना तयारीका क्रममा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले ७ देखि १० जनासम्मको बाह्रओटा विषयगत समूह गठन गरी ती समूहले अलग अलग प्रतिवेदन तयार गरेका थिए । बाह्रओटा विषयगत समूहले निम्नलिखित विषयमा अध्ययन प्रतिवेदनहरू (Thematic study papers) तयार गरेका थिए:

- बालविकास र शिक्षा
- आधारभूत शिक्षा
- माध्यमिक शिक्षा
- पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन
- शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास
- अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ
- समता र समावेशीकरण
- दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण, छात्रवृत्ति, विद्यार्थी परामर्शलगायतका विद्यार्थी सहायता सेवाहरू
- आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा
- शिक्षामा सूचना र प्रविधि
- सुशासन तथा व्यवस्थापन
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

उल्लिखित बाह्र ओटा विषयगत प्रतिवेदनले यस योजनाका लागि महत्त्वपूर्ण आधार तयार गरेको थियो ।

१.६.२ योजनाको तयारी तथा विकासको संरचनात्मक व्यवस्था

योजनाको तयारी तथा विकासको संरचनात्मक व्यवस्था निम्नानुसारको रहेको थियो:

- **योजना निर्देशक समिति (ESP Steering Committee) :** शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा रहेको योजना निर्देशक समितिमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सम्बन्धित पदाधिकारीहरू, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, संघीय मामला तथा सामान्य

प्रशासन, महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहलगायतको प्रतिनिधित्व रहेको थियो ।

- **योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूह (TAT):** शिक्षा नीति तथा योजनासम्बन्धी विज्ञको संयोजकत्वमा गठित योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूहमा विभिन्न विज्ञ तथा शिक्षा विद्को सहभागिता रहेको थियो ।
- **योजना प्राविधिक समिति (ESP Technical Committee):** शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको योजना महाशाखाका प्रमुखको अध्यक्षतामा रहेको योजना प्राविधिक समितिमा मन्त्रालयअन्तर्गतका विभागीय निकायहरू तथा मन्त्रालयअन्तर्गतका विभिन्न शाखाका प्रमुखहरू रहेका थिए ।
- **परामर्शदाता समूहहरू (Consultative Teams):** विभिन्न विज्ञ तथा परामर्शदाताहरूका समूहहरूले आवश्यकतानुसार विभिन्न विषयमा कार्य गरेका थिए । परामर्शदाता समूहहरूका कार्यको संयोजन मन्त्रालयको वैदेशिक सहायता समन्वय शाखाबाट भएको थियो ।
- **विषयगत अध्ययन समूहहरू (Thematic Teams):** माथि उल्लेख भएअनुसार मन्त्रालयले सम्बन्धित विषय क्षेत्रका विज्ञको संयोजकत्वमा सम्बन्धित विषयका विज्ञ, मन्त्रालय तथा विभागीय निकायका सम्बन्धित क्षेत्रको अनुभव भएका कर्मचारीहरू, विकास साझेदार तथा स्थानीय तहका शिक्षा अधिकारीहरूसमेत संलग्न भएका १२ ओटा विषयगत अध्ययन समूहहरू गठन गरेको थियो ।
- **प्रारम्भिक मस्यौदा समूहहरू (Initial chapter drafting Teams):** मन्त्रालयले सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा काम गर्ने २ वा ३ जना विज्ञ तथा कर्मचारी सम्मिलित टिमलाई योजनाका विभिन्न खण्डहरूको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गर्न लगाइएको थियो ।

१.६.३ योजनाको पहिलो मस्यौदा विकास (ESP first draft preparation)

उल्लिखित प्रारम्भिक मस्यौदा समूहहरूबाट तयार भएका प्रारम्भिक मस्यौदालाई आवश्यक परिमार्जन गरी निर्धारित ढाँचामा योजनाको खाका तयार गरी पहिलो पूर्ण मस्यौदा तयार गरिएको थियो । यस कार्यका लागि विज्ञसहित मन्त्रालयको टिमले काम गरेको थियो । यस क्रममा उल्लिखित विषयगत अध्ययनहरू, शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषण प्रतिवेदन तथा सम्बन्धित अध्ययनहरूलगायत अन्य आवश्यक सन्दर्भहरूलाई समेत अध्ययन गरिएको थियो भने विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित विभिन्न निकायका कर्मचारीहरूसँग आवश्यकतानुसार निरन्तर छलफल गरिएको थियो । यस क्रममा योजना प्राविधिक समिति, योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूह तथा योजना प्राविधिक समितिमा आवश्यक छलफल गरी पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । यसरी तयार भएको पहिलो मस्यौदामा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूबाट प्राप्त हुने सुझाव तथा पृष्ठपोषणलाई समेत ध्यान दिएर यो योजनाको अन्तिम मस्यौदा तयार गरिने छ ।

परिच्छेद दुई

दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य/गन्तव्य

२.१ परिचय

परिच्छेद एकमा उल्लेख गरिएको राष्ट्रिय शैक्षिक परिवेशको समीक्षासहित उठान गरिएका मुख्य चुनौती तथा अवसर र सम्भावनाहरूले नेपालको विद्यालय शिक्षाको आगामी १० वर्षको मार्ग पहिचानका लागि आधार सिर्जना गरेका छन् । यही सन्दर्भलाई दृष्टिगत गरी यस विद्यालय क्षेत्र योजनाको माध्यमबाट अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा र सर्वसुलभ साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त सिकाइमा नेपालले वि. सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा प्राप्त गर्ने उपलब्धिहरूलाई समेटेने गरी यस परिच्छेदमा योजनाको दूरदृष्टि (Vision), ध्येय (Mission), उद्देश्यहरू (Objectives), रणनीतिहरू (Strategies) तथा प्रमुख उपलब्धि सूचक (Key indicators) प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२ दीर्घकालीन सोच (Vision)

"समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली " को आकांक्षा पुरा गर्नका लागि एक्काइसौँ शताब्दीको आवश्यकतालाई सम्बोधन तथा अवसरलाई उपयोग गर्न सक्ने नेपाली मूल्य मान्यता अनुकूलको सक्षम नागरिक तयार हुने ।

२.३ ध्येय (Mission)

नेपाली मूल्य र मान्यता सहितको एक्काइसौँ शताब्दी सुहाउँदो सक्षम नागरिक तयार गर्न गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गरी सबैको सहज पहुँच, सहभागिता र निरन्तरता सुनिश्चित गर्ने ।

२.४ उद्देश्यहरू (Objectives)

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्दै गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु ।
३. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु ।
४. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
५. संघीय संरचना बमोजिम सरकारको सबै तह र निकायमा शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई थप सुदृढ बनाउदै नतिजामुखी व्यवस्थापन प्रवर्द्धन गर्नु ।

२.५ रणनीतिहरू (Strategies)

१. संघीय सरकारले तोके बमोजिमको मापदण्ड, नर्म्स र ढाँचाअनुसार निश्चित अनुदानका आधारमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन स्थानीय तहबाट हुनेछ । प्रदेश सरकारले क्षमता विकास, समन्वय तथा सहजीकरणका माध्यमबाट स्थानीय सरकारलाई सहयोग गर्नेछ ।

२. संघीय कानून र मापदण्ड बमोजिम नक्साङ्कनका आधारमा स्थानीय तहले विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चित गर्नेछ।
३. संघीय तथा प्रदेश सरकारको सहयोग र सहजीकरणमा तथा स्थानीय सरकारको अगुवाइमा विद्यालयहरूले भौतिक, आर्थिक, शैक्षिक तथा मानवीय व्यवस्थापन र विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको गुणस्तर प्रवर्द्धन गर्नेछन्।
४. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा (व्यावसायिक तथा साधारण) मा सहज पहुँच र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको समन्वयात्मक कार्यढाँचामा माध्यमिक विद्यालयहरूको क्षमता सुधार गरिने छ।
५. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तर विकासका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री परिमार्जन तथा सान्दर्भिकरणसहित शिक्षक शिक्षा तथा तालिम र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन पद्धतिमा सुधार गरिने छ।
६. बालबालिकाको पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सहयोग पुग्ने गरी दिवा खाजाको प्रबन्धका साथै स्थानीय स्वास्थ्य तथा अन्य सम्बन्धित सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी सरसफाइ तथा स्वच्छता, आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा विद्यालयमार्फत् प्रदान गरिनाका साथै गरिब, सुविधाविहिन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना हुन, निरन्तरता दिन र सिकाइमा सहभागी भई उपलब्धि सुधारमा सहयोग गर्न छात्रवृत्ति प्रणालीलाई सुदृढ गरिने छ।
७. साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर सर्वसुलभ गर्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको पुनर्वितरण तथा कार्यक्षमतामा सबलीकरण गरिने छ।
८. अनौपचारिक शिक्षाको पुनर्परिभाषासहित अनौपचारिक र औपचारिक शिक्षाबिचको अन्तरसम्बन्ध विस्तार तथा अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट आयआर्जन तथा दिगो सामुदायिक विकास प्रवर्द्धन गरिने छ।
९. विद्यालय शिक्षामा सुशासन प्रवर्द्धन गर्न विद्यालयको नेतृत्व प्रणालीमा सुधार, सूचना प्रविधिमा आधारित व्यवस्थापन, नतिजामा आधारित उत्तरदायित्व प्रणालीको विकास र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्रको विकास गरिने छ।
१०. विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण तथा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्ने पद्धतिलाई सुदृढ गरी यसका नतिजाहरूका आधारमा सुधार गर्ने पद्धति विकास गरिने छ।
११. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको विकास तथा व्यवस्थापनका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबिच समन्वयात्मक कार्यढाँचा र उत्तरदायित्व प्रणालीलाई प्रभावकारी र सुदृढगरिने छ।

२.६ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि

योजनाको अन्त्य (२०३०) सम्ममा निम्नानुसारको उपलब्धि प्राप्त हुनेछः

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर हुनेछ।

२. आधारभूत शिक्षाको उमेर समूहका सबै बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ सक्षमतासहित आधारभूत तह पूरा गरेका हुनेछन् ।
३. माध्यमिक विद्यालय उमेरका सबै बालबालिका विद्यालयमा भर्ना भई गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गरेको हुने ।
१. आवश्यकतामा आधारित अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरू सबैका लागि सुनिश्चित भई साक्षर, आत्मनिर्भर र सचेत सिकाइ समाज (Learning Society) निर्माणमा योगदान हुने ।
२. विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा सुशासन कायम हुनेछ र योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा नतिजामुखी प्रणाली स्थापित भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने ।
३. विद्यालय तहको पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकतामा वृद्धि भई विद्यालय तह पुरा गर्ने एउटा व्यक्ति दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत भाषिक, सामाजिक, विज्ञान र प्रविधिसम्बन्धी तथा गणितीयलगायतका सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध ,रोजगारउन्मुख हुने ।
४. सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकद्वारा सिकारुकेन्द्रित सिकाइ क्रियाकलापमा आधारित शिक्षण सिकाइको माध्यबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार हुने ।
५. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तर सुनिश्चित हुने ।
६. विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलता (well-being) मा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधारसहित सुरक्षित तथा रमाइलो (joyful) सिकाइ वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता हुने .
७. आपतकालीन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित हुने ।
८. सबै विद्यालयमा आवश्यक सक्षमताका आधार पुरा भई बालमैत्री तथा अपाङ्गता मैत्री भौतिक पूर्वाधार सहितको सिकाइ वातावरण तयार हुने ।

२.७ अपेक्षित मुख्य कार्य सम्पादन सूचक (परिमाणात्मक नतिजा)

यस योजनाका अपेक्षित मुख्य कार्य सम्पादन सूचक (परिमाणात्मक नतिजा) निम्नबमोजिम हुने छः

क्र.सं.	सूचक	सूचकहरूको तहको	आधार वर्ष २०८१	२०८३	२०८५	२०८७	सूचकको स्रोत	तथ्यांकको स्रोत
१.	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा							
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	50.8	47.97	45.29	42.75		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	८६.२	८९.५	९४.०	९९.०		
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	स्थानीय	54.5	55.35	56.20	57.06		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	६८.६	७३.०	८५.०	९५.०		
२.	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)							

२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुदप्रवेश दर (%)	स्थानीय	60.6	62.64	64.75	66.94		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९६.9	९७.५	९९.०	१००		
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	स्थानीय	100.9	१००.३१	१०५.७0	१०७.०		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१२१.९	११५.०	१०७.०	१०५.०		
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	86.0	86.90	87.80	88.72		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९७.1	९९.०	९९.५	१००		
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	१२०.७	११९.५१	१०१.३०	१००.३२		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	११९.२	११५.०				
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)	स्थानीय	86.0	86.90	87.80	88.72		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९८.३					
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर* (%)	स्थानीय	104.3	103.31	102.30	101.30		
		प्रदेश	१२०.७	११९.५१	१०१.३०	१००.३२		
		राष्ट्रिय	११३	११०	१०७	१०५.०		
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)	स्थानीय	45.0	46.14	47.32	48.52		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९३.०					
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	स्थानीय	28.0	28.84	29.71	30.60		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	८५.८	९३.१	९५.५	९९.५		
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	स्थानीय	13.1	11.10	9.06	6.98		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	२२.२	२०.०	१५.०	१०.०		
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	स्थानीय	45.0	46.14	47.32	48.52		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१.०६			१.०१		
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	73.8	75.32	76.92	78.55		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९३.४	९९.०		१००		
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय	86.9	86.43	85.98	85.53		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	११०.४					
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८	स्थानीय	28.8	29.66	30.55	31.47		

	सम्मको टिकाउ दर* (%)	प्रदेश						
		राष्ट्रिय	७९.३			९५.०		
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर*(%)	स्थानीय	22.3	22.86	23.43	24.02		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	७२.७			९५.०		
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	स्थानीय	1.29	1.29	1.29	1.29		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१.०१	१.०१				
२.१६	कक्षा ३ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	४७.७				
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		कार्तिक-मङ्सिरमा नयाँ नतिजा आउने भएकाले सोही बमोजिम पछि राखिने				
		गणित	स्थानीय		कार्तिक-मङ्सिरमा नयाँ नतिजा आउने भएकाले सोही बमोजिम पछि राखिने			
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	५६.०	६३.०	७१.०	८०.०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	४५.०	५२.०	६०.०	७०.०		
		गणित	स्थानीय	२६.०	३५.०	४५.०	६५.०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	२८.३	४०.०	६०.०	७०.०		
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय	३६.४	४०.५	४५.०	५२.०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.१८	कक्षा ८ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	५६.०	५९.०	६३.०	६६.०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	६८.५	७०	७२	७५		
		गणित	स्थानीय	४६.०	५०.०	५४.०	५६.०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	५३.५	६०.०	६५.०	७०.०		
		विज्ञान	स्थानीय	४८.०	५२.०	५६.०	६०.०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	४३.८	५०.०	६०.०	७०.०		
२.१९	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका* (%)	आधारभूत (कक्षा १-५)	स्थानीय	16.6	16.29	15.99	15.69	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	२.९	१.०	०.५	०		
		आधारभूत (कक्षा १-८)	स्थानीय	16.6	16.29	15.99	15.69	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	६.६		१.०	०		

२.२०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)	स्थानीय	19.0	19	19	19			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	४३.७	४५.०	५०.०	५०.०			
३. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)									
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	16.8	18.75	20.94	23.40			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	४७.६		६५.०				
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	30.1	31.72	33.40	35.17			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	७१.४			९९.०			
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)	स्थानीय	1.29	1.29	1.29	1.29			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	१.०२	१.००	१.००	१.००			
३.४	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर* (%)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	९७.५						
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुगे दर (%)	स्थानीय	19.9	20.53	21.18	21.86			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	६०.३						
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुगे दर (%)	स्थानीय	19.9	20.53	21.18	21.86			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	२४.०						
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)	स्थानीय	22.2	23	24	24			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	२०.६	२२.०	२७.०	३३.०			
३.८	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा अध्ययनरत विद्यार्थी मध्ये विज्ञान र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विषयमा भर्ना भएका विद्यार्थी सङ्ख्या*(%)	स्थानीय	विज्ञान	४९.०					
			प्रा.व्या.	५४.०					
		प्रदेश	विज्ञान						
			प्रा.व्या.						
		राष्ट्रिय	विज्ञान			१५.०			
			प्रा.व्या.	१०.०	१७.०	३०.०			
३.९	कक्षा १० का विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि* (अङ्कमा)	नेपाली भाषा	स्थानीय	५४.०					
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
		गणित	स्थानीय	३७.०					
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
विज्ञान	स्थानीय	५४.०							

			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय	४९.०					
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
४. जीवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा									
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	५३.०						
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	५८.०		९५.०				
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	७८.०						
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	८२.०	८९.०	९५.०	१००			
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	स्थानीय	८६.०						
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	९२.०		९९.०				
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)	स्थानीय	1.26	1.26	1.26	1.26			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	०.६५			०.८०			
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास तालिम									
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)	स्थानीय	२३.०						
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	३१.०	४०.०	५०.०	७५.०			
५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा वा प्रि-डिप्लोमा वा सो सरह)उत्तीर्णजनशक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)	स्थानीय	छात्रा						
			छात्र						
		प्रदेश	छात्रा						
			छात्र						
		राष्ट्रिय	छात्रा						
			छात्र						
६. सुशासन तथा व्यवस्थापन									
६.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	१५:१	२०:१	२५:१	३०:१			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	२४:१		३०:१	३०:१			
६.२	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	३०:१		३०:१	३०:१			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	३०:१		३०:१	३०:१			
६.३	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	२०:१	२०:१	२०:१	२०:१			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	३३:१	३१:१	३०:१	३०:१			
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	२०:१	२०:१	२०:१	२०:१			
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	४०:१		३०:१	३०:१			

६.५	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	स्थानीय	22.2	23	24	24		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	४१:१	३५:१	३०:१	३०:१		
७. शिक्षामा लगानी								
८.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१०.६८	१५.०	१७.०	२०.०		
८.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१८	२१	२४			
८.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	११	१५	१७			

परिच्छेद ३ : विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू

यस परिच्छेदमा विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू (प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ, र प्राविधिक तथा उच्च शिक्षा) को वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी सम्बन्धित उपक्षेत्रको विकासको निमित्त अवलम्बन गर्नुपर्ने उद्देश्य तथा रणनीतिहरूको विस्तृतीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ। यस परिच्छेदमा समावेश गरिने उपक्षेत्रहरूलाई वर्तमान अवस्था, उद्देश्य, रणनीति, उपलब्धि तथा नतिजा, र मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य निर्धारण गरी ५ वटा उपशिर्षकमा विभाजन गरि विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ। तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा तथा नतिजा उल्लेख गर्दा सँख्यामा विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार प्रतिशतमा पनि दिन सकिन्छ।

३१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा परिच्छेद तीन: विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू

परिचय

यस शिक्षा क्षेत्रको योजना सन् २०२४ विद्यालय गरिएका पहिचान दुईमा परिच्छेद लागि का२०३३- गरि आकलन लक्ष्यहरू र निर्धारण क्रियाकलापहरू प्रमुख आधारमा उद्देश्यहरूका तथा दृष्टिकोण शिक्षाका गरिएको तयार खाका योजनाको सहित अनुमान लागत लागि२०२८-२०२४ सन् अर्थात् वर्षका पाँच पहिलो परिच्छेदमा पहिलो छ। यस शिक्षा क्षेत्रको योजनाको सन्दर्भ र विद्यालय क्षेत्रको वर्तमान अवस्थाको समग्र समीक्षा गरिएको छ। यसले शिक्षा क्षेत्रको योजनाको आवश्यकता तथा प्राथमिकता पहिचान गर्ने आधार तयार गरेको छ। परिच्छेद दुईमा यस योजनाका समग्र दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्यहरू पहिचान गरिएको छ।

तेश्रो परिच्छेदमा विद्यालय क्षेत्रअन्तर्गतका विभिन्न उपक्षेत्रहरू शिक्षा र बालविकास :, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ भने पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र शिक्षक विकास तथा व्यवस्थापनजस्ता सबैजसो उपक्षेत्रसँग अन्तर विषयहरूको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरि चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ। यसमा प्रत्येक उपक्षेत्रको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा र पहिचान गरिएका चुनौतीहरूलाई दृष्टिगत गरेर योजनाका उद्देश्य, चुनौतीहरू सामना गरि उद्देश्य प्राप्तिका लागि आवश्यक उपक्षेत्रगत रणनीतिहरू र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएको छ।

३.१ बालविकास र शिक्षा

परिचय

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ३९ बालबालिकाको हकको उपधारा प्रत्येक“ मा (३) बालवि प्रारम्भिक बालबालिकालाईकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ साथै ,छ गरेको उल्लेख भनी ” मान्यता रूपमा अंगको शिक्षाकै विद्यालय शिक्षालाई बालविकास संशोधनले आठौँ को २०२८ ऐन शिक्षा तथा अक्षर वा गराउने लेखपढ बालबालिकालाई कार्यक्रमले शिक्षा तथा बालविकास प्रारम्भिक छ। दिएको

कार् चिनाउने अङ्कयमा जोड दिने भन्दा बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गर्नुका साथै आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउन सहयोग गर्नुपर्छ। प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमहरू विभिन्न समयावधिका सञ्चालन गर्ने प्रचलन भए पनि चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाका लागि एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने व्यवस्था नेपालको निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन, २०७५ तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०६७ मा उल्लेख भएको र नेपालको पन्ध्रौं र सोह्रौं पञ्चवर्षिय योजनामा पनि सोही व्यवस्था गरिएको सन्दर्भमा यस शिक्षा योजनामा पनि एकवर्षे बालविकास कार्यक्रम समावेश गरिएको छ। सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था, स्थानीय सरकार, समुदाय, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूको सहयोगले यस पालिकामा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम विस्तारमा महत्त्वपूर्ण उपलब्धि हासिल भएको छ। बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक एवं नैतिक सृजनात्मक पक्षको विकासमा सघाउँदै उनीहरूलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो पाइला भएकोले पनि यसलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु स्थानीय सरकारको दायित्व भित्र पर्दछ। यसै कुरालाई मध्यनजर गरेर नवराजपुरगाउँपालिकाले निर्माण गरेको यस शिक्षा योजनामा प्रारम्भिक बालविकास शिक्षालाई व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउने प्रयास स्वरूप कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ।

३.१.१ नवराजपुर गाउँ पालिकाको वर्तमान अवस्था

नवराजपुर गाउँपालिकामा हाल १४ वटा बालविकास कक्षा विभिन्न विद्यालयहरूमा सञ्चालनमा रहेका छन् । १४ वटा सरकारी अनुदान प्राप्त १४ जना शिक्षकहरू सेवारत छन् । जम्मा १४ वटा बालविकास केन्द्रमा ४ वर्ष उमेर समूहको कुल जन संख्या २३९६ रहेको यस पालिकामा यस वर्ष ५२७ जना बालबालिका बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका छन् यसमा विधार्थी शिक्षक अनुपात १:३८ रहेको देखिन्छ । कक्षा १ मा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा अनुभव सहितको भर्ना दर ५०.८ प्रतिशत रहेको छ । प्रारम्भिक ५४

५ प्रतिशत रहेको छ । प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा लैङ्गिक समता सूचक ०.९८ प्रतिशत रहेको छन । बालविकास शिक्षकमा कार्यरत १०० प्रतिशत महिला रहेको छन । जसमा सबै जना न्यूनतम शैक्षिक योग्यता पुरा गरेको देखिन्छ ।

भौतिक रुपमा हेर्दा प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी न्यूनतम मापदण्ड निर्देशिका २०६७ पहिलो संशोधन २०७५ अनुसार यस पालिका अन्तर्गत कुनै पनि बालविकास केन्द्रको न्यूनतम मापदण्ड नपुगेको देखिन्छ। प्रायः बालविकास केन्द्रहरू बालमैत्री एकातिर छैनन्। सकेका नबन् मैत्री गिकलैङ्ग, मैत्री अपाङ्ग, सहजकर्ताका लागि उत्प्रेरणा र मनोबल बढाई पेशामा क्रियाशील बनाउन पारिश्रमिकतामा न्यूनता छ भने अर्कातिर उनीहरूका लागि कुनै सघन तालिम प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छैन । तथापी ५दिने पुनर्ताजगी तालिम शैक्षिक शत्र २०७७ मा दिईएको थियो।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा देखिएका विद्यमान चुनौतीहरू -

१. सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा न्यूनतम् मापदण्ड पूरा गर्ने।
२. तोकिएको उमेरमा बालविकास कक्षामा भर्ना गराउने।
३. सहजकर्ताहरुको पारिश्रमिक वृद्धि गर्ने। विकास क्षमता र विकास वृत्ति ,
४. बालिका तथा समावेशी शिक्षा कार्यान्वयन गर्ने ।
५. निश्चित पाठ्यक्रमको निमार्ण हुनु पर्ने ।
६. पोषण, स्वास्थ्य दिवा खाजाको उचित व्यवस्थापन हुनु पर्ने ।

३.१.२ उद्देश्य

सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु बालविकास र शिक्षा कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य हो। यो उद्देश्य परिपूर्तिका लागि शिक्षा क्षेत्रको योजनाले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षासम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरु राखेको छ-

१. चार वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु।
२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।
३. बालबालिकाहरुलाई प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना गराउनु।

३.१.३ रणनीतिहरु

योजनाका उद्देश्यहरु हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरु अवलम्बन गरीने छ -

१. प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी न्यूनतम् मापदण्ड निर्देशिका २०६७ पहिलो संशोधन २०७५ अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ।
२. माग र आवश्यकताका आधारमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको नक्शाङ्कन र पुनर्वितरण गरि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सेवा उपलब्ध गराइने छ।
३. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा एकजना सुसारेको व्यवस्थाका लागि क्रमश कार्यक्रम ल्याइनेछ।
४. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको प्रभावकारिताका लागि परिवार, समुदाय, गैरसरकारी संघ संस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरुलाई जिम्मेवार बनाइने छ।

५. गर्भवती र नवजात शिशु पोषणका बारेमा ध्यान दिन प्रत्येक वर्ष २ पटक अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

३.१.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क उपलब्धि

१ अवसर शिक्षाको तथा बालविकास प्रारम्भिक गुणस्तरीय बालबालिकाहरूले सबै हुने। पाएका

ख नतिजाहरू प्रमुख (

१. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरू न्यूनतम सम्बन्धी बालविकास प्रारम्भिक“ मापदण्ड निर्देशिका २०६७ पहिलो संशोधन २०७५ पूरा मापदण्ड अनुसार“ हुनेछन्। भएका
२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने वातावरण तयार हुनेछ।
३. सबै प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताहरू मन्तेश्वरीमा आधारित ३० दिने तालिम प्राप्त हुनेछन्।
४. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको नक्शाङ्कन र पुनर्वितरण गरि २० मिनेटको दूरी भन्दा बढी नपर्ने गरी नयाँ बालविकास घुम्ती) हुनेछ। गरिएको विस्तार केन्द्र (बालविकास
५. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि परिवार, समुदाय, गैरसरकारी संघ संस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार बनाइनेछ।

क्रसं	सूचक (उदाहरण)	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना सङ्ख्या	527	510	486	463	440	४१९
२	तोकिएको न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका प्रारम्भिक बालविकास	0	2	3	4	5	14

	र शिक्षा केन्द्र						
३							
४							

३.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

३.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य ५) (वर्ष)					भौतिक लक्ष्य (५वर्षको)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी न्यूनतम मापदण्ड निर्देशिका २०६७ अनुसार (२०७५ पहिलो संसोधन) मापदण्ड पूरा	पटक	०	२	३	४	५		प्रदेश/गाउँपालिका
२	घुम्ती बालविकास केन्द्र विस्तार	पटक	०	०	०	०	०		गाउँपालिका
३	बालविकास सहजकर्ताका लागि मन्टेश्वरीमा आधारित ३० दिने तालिम	पटक	०	१	१	१	१		पटक
४	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको नक्शाङ्कन र पुनर्वितरण	पटक	०	१	०	१	०	१	गाउँपालिका
५	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा एकजना सुसारे कर्मचारीको व्यवस्थापन	संख्या	०	४	४	३	३	१४	गाउँपालिका
६	गर्भवती र नवजात शिशु पोषणमा अभिभावक	पटक	०	१	१	१	१	४	गाउँपालिका

	सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन								
७	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	बाल विका स	१० ०	१००	१००	१० ०	१००	१००	संघ
८	शिक्षकको क्षमता विकास तथा वृत्ति विकास	संख्या	०	३	३	४	४	१४	प्रदेश/ गाउँपालिका
९	सिकाइ क्रियाकलाप सहजीकरणमा मातृभाषाको प्रयोग	संख्या	१ ४	१ ४	१ ४	१ ४	१ ४	१४	विद्यालय
१०	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाकोशिक्षकहरूको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधावृद्धि	पटक		१	१	१	१		संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
११	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सरोकारवालाको सहभागिता	पटक	१	१	१	१	१		स्थानीय सरोकारवा ला

३.२ आधारभूत शिक्षा

परिचय

शिक्षा ऐन २०२८ अनुसार “आधारभूत शिक्षा” भन्नाले प्रारम्भिक बाल शिक्षादेखि कक्षा आठ सम्म दिइने शिक्षा हो। विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७२ ले विद्यालय शिक्षाको पुनर्संरचना गरेर कक्षा १-८ लाई आधारभूत शिक्षा र कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षाको रूपमा परिभाषित गरेपछि विद्यालय शिक्षा हाल दुई तहको भएको छ। प्राथमिक र निम्न माध्यमिक तहलाई मिलाएर बनाइएको आधारभूत तहलाई संविधानको धारा ३१ (१) मा नागरिकको मौलिक हक अन्तर्गत राखिएको छ । गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाले गरिबी घटाउन मद्दत गर्ने र व्यक्तिको जीवनस्तरमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउन सक्ने

तथा यसबाट समाज र राष्ट्रलाई नै विकासको पथमा अगाडि बढ्नमा सहयोग हुने कुरा विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले देखाएका छन्। युनेस्कोको एउटा प्रतिवेदनले यदि कम आय भएका मुलुकका सबै विद्यार्थीहरूले आधारभूत पढाइ सीप हासिल गरेर विद्यालय छाड्ने हो भने १७ करोड १० लाख मानिसलाई गरिबीबाट माथि उठाउन सकिने तथ्य प्रकाशन गरेको छ। आधारभूत तहको शिक्षाको महत्वलाई दृष्टिगत गरेर नै यसलाई योजनाबद्ध रूपमा व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउनका लागि नवराजपुरगाउँपालिकाले यस योजनामा आधारभूत शिक्षाअन्तर्गत कक्षा १ देखि ८ सम्मको शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर तथा समता र व्यवस्थापकीय प्रवन्धको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरि आगामी दश वर्षका लागि यस तहको शिक्षा विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ ।

संविधानले विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको एकल अधिकार क्षेत्रभित्र तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा अधिकारभित्र पनि राखेको छ । संविधानका उल्लिखित प्रावधानहरूले सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न एकल तथा साझा सूचीका आधारमा तीनै तहका सरकार जिम्मेवार हुनुपर्ने देखिन्छ ।

३.२.१. वर्तमान अवस्था

नवराजपुरगाउँपालिका भित्र हाल कक्षा १ -३,सञ्चालित विद्यालयको संख्या ३, कक्षा १-५ संचालित विद्यालय ९, १-६ संचालित विद्यालय १, १-७ संचालित विद्यालय १ र १-८ संचालित विद्यालय १,विद्यालय संख्या ३ वटा रहेको छ ।

विद्यमान अवस्थाको लिङ्गको आधारमा विद्यार्थी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयतर्फ कक्षा १-३ मा ५२.७७ प्रतिशत छात्रा र ४७.२३ प्रतिशत छात्र, कक्षा १-५ मा ५३.५८ प्रतिशत छात्रा र ४६.४२ प्रतिशत छात्र, कक्षा ६-८ मा ४५.४८ प्रतिशत छात्रा र ५४.१२ प्रतिशत छात्रहरु भएको अवस्था छ । यसरी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयमा छात्राको प्रतिशत उच्च छ । यसैगरी संस्थागत विद्यालयतर्फ तर्फ ३६.६७ प्रतिशत छात्रा र ६३.३३ प्रतिशत छात्र भर्ना भएका छन्। जसमा संस्थागत विद्यालयमा २६.६६ प्रतिशतले छात्रा भन्दा बढी देखिन्छ । आधारभूत तहमा कार्यरत शिक्षक मध्ये १-५मा १९ प्रतिशत महिला रहेको र ६-८ मा ६.३ प्रतिशत साथै १-८ मा १६.८ प्रतिशत देखिन्छ । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कक्षा १-५ मा १:४७ र कक्षा ६-८ मा १:१५० रहेको अवस्थामा विद्यालयमा रहेको पुरानो दरबन्दी संरचनाले गर्दा न्यायोचित रूपमा विद्यालय विद्यार्थी संख्याका आधारमा दरबन्दी नरहेको तथा शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा बहुकक्षा शिक्षणको अधिक विद्यालयमा अभ्यास भइरहेकोले विद्यार्थी संख्याका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण तथा दरबन्दी मिलान गर्नु आवश्यक रहेको छ । यस पालिकाको कूल जनसंख्या २०,७८८ मध्ये आधारभूत तह उत्तीर्ण गर्ने जनसंख्या सबैभन्दा धेरै २४६० जना रहेको छ । कक्षा १-८ मा भने खुद भर्नादर ७३.८ प्रतिशत रहेकोले तोकिएको उमेर भन्दा माथिल्लो उमेर समूहका बालबालिकाले आधारभूत शिक्षा लिएको देखिन्छ ।

आधारभूत तह कक्षा १-८ मा एस.एल.सी. योग्यता भएका १५ जना, आइ.एड. योग्यता भएका ६१ जना, स्नातक योग्यता भएका १६ जना र स्नातकोत्तर योग्यता भएका १३ जना शिक्षक कार्यरत रहेको

वर्तमान अवस्था छ । सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरुमा तहगत रुपमा सबै शिक्षकहरुको न्यूनतम योग्यता पूरा भएको देखिन्छ । पेशागत तालिम प्राप्त कूल शिक्षक ३७.५ प्रतिशत रहेको यस पालिकामा आगामी दिनमा शिक्षकको पेशागत तालिमका लागि जोड दिनुपर्ने देखिन्छ ।

आधारभूत शिक्षामा देखिएका विधमान चुनौतिहरु

१. कक्षा ६-८ मा शिक्षक विधार्थी अनुपात १:१५० हुनु ।

२. न्यूनतम सिकाई मापदण्ड पूरा गर्ने विद्यालयको संख्या सून्य हुनु ।

भएकोले विधार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी कायम, वितरण र मिलान गर्नु पर्ने।

२. प्र.अ. व्यवस्थापन शिक्षा नियमावली अनुसार गर्नु पर्ने ।

३. ३ अवधी सम्म एयटै प्र.अ.द्वारा शिक्षा नियमावली विपरित विद्यालय प्रशासनको जिम्मालाई अविलम्ब शिक्षा नियमावली बमोजिम नियुक्त गर्नु पर्ने ।

४. निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।

५. सिकाइको गुणस्तर अभिवृद्धि गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने।

६. विद्यालयको प्रशासनिक, भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई अपाङ्ग मैत्री, बालमैत्री बनाउने ।

७. विद्यालय व्यवस्थापन तथा जनसहभागितामा परिवार, समुदाय, गैरसरकारी संघ संस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार बनाउने ।

८. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा दक्षतामा वृद्धि गरि शिक्षण सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग गर्ने।

३.२.२ उद्देश्य

यस योजनाले आधारभूत शिक्षासम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्य राखेको छ ।

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,

२. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी राष्ट्रिय औसत उपलब्धी बराबर बनाउने,

३. विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक र व्यवस्थापकीय वातावरणमा सुधार गरि बालमैत्री, समावेशी, सुरक्षित र जवाफदेही बनाउनु,

३.२.३ रणनीतिहरु

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिन्छ ।

१. विद्यालय नक्साङ्कनमार्फत् सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालय दरबन्दीलाई पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने।

२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकारले आवश्यक कानुन तर्जुमा तथा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने।

३. विद्यालय बहिर रहेका सबै बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरि उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने।

४. वैकल्पिक, अनौपचारिक, खुला, परम्परागत शिक्षा तथा सिकाइ, लक्षित कार्यक्रम, प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम, आवासीय सुविधा आदि कार्यक्रम सञ्चाकलन गर्ने।
५. विद्यालयमा न्यूनतम् भौतिक सुविधा सुनिश्चितता गर्ने।
६. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको दक्षतामा वृद्धि गरी शिक्षण सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग गर्ने।
७. शिक्षकलाई पेशागत तालिमको लागि आवश्यक वातावरण सिर्जना गर्ने।
८. मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ कै अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याएर विद्यार्थीलाई कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित क्षमता विकास गरिनेछ।
९. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण गरिनेछ।
१०. विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न स्थानीय स्वास्थ्य एकाइ मार्फत विद्यालयमा पोषण कर्नर स्थापना गरी सचित्र स्थानीय पोषण पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्ने।
११. स्थानीय पाठ्यक्रम मार्फत प्रकोप व्यवस्थापन तथा न्युनिकरण सम्बन्धी घान दिने।
१२. विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गर्ने।

३.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजाहरु

क) उपलब्धिहरु

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा प्रविधियुक्त पहुँच, सहभागिता र गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुने।

ख) प्रमुख नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

१. विद्यालय नक्साङ्कनमार्फत् सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालय दरबन्दीलाई पुनर्वितरण तथा समायोजन भएको हुने।
२. स्थानीय सरकारले अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने।
३. आधारभूत तह पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम् सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने।
४. स्थानीय तहले आवश्यक सहकार्य गरी विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति सचेत बनाउने।
५. विद्यालय शिक्षालाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरि सहज र उपयोगी बनाउने कार्यलाई व्यवस्थित रूपमा विस्तार गरिने।
६. जनशक्तिको क्षमता विकास गर्दै आधारभूत तहमा गुणस्तरीय शिक्षा र शैक्षिक सुशासन कायम हुने।
७. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि राष्ट्रिय औसत उपलब्धिसँग बराबर हुने।

क्र.स.	सूचक (उदाहरण)	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६

१	आधारभूत तह (प्रथमिक कक्षा १-८) मा विधालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सङ्ख्या	४३७	३३०	२००	११०	८०	०
२	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विधार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको सङ्ख्या	२५३२ २६	२५५४ २६	२५७५ २६	२५९७ २६	२६२१ २६	२६४५ २६
३	न्यूनतम सिकाइ सबलीकरण मापदण्ड (Minimum Enabling Conditions) पुरा गरेका आधारभूत तहका विधालयको सङ्ख्या	७	२	३	३	३	२

३.२.५.प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	विद्यालयमा नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण र समायोजन	पटक	०	१	१	०	०	५	गाउँपालिका
२	शिक्षक योग्यता र दरबन्दी निर्धारण तथा पुनरावलोकन	पटक	०	१	१	१	१	५	गाउँपालिका
३	आधारभूत तहमा सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना	प्रति शत	९३.८	९४	९४.८	९५	९६	१००	गाउँपालिका
४	विद्यालयमा न्युनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	संख्या	०	२	२	३	२	१९	संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
५	स्थानीय पाठ्यक्रम २०७८ को कार्यान्वयन	कक्षा	०	२	२	५	१०	१९	
६	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा योजना तयारी महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति योजना तयार गरी कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	१०	संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
७	सूचना तथा सञ्चार	संख्या	०	२	२	३	२	१०	संघ/ प्रदेश/

	प्रविधि प्रविधिको प्रयोगमा क्षमता विकास								गाउँपालिका
८	विद्यालय पोषण , स्वास्थ्य कार्यक्रम तथा दिवा खाजा	प्रति शत	१० ०	१० ०	१ ० ०	१ ० ०	१० ०	१००	संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
९	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	निर न्तर							गाउँपालिका
१०	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि विद्यार्थी पाठ्यपुस्तक	प्रति शत	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	१००	संघ
११	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस, विद्यार्थी स्टेशनरी इत्यादि वितरण	प्रति शत	५	७	७	५	८	१५	गाउँपालिका
१२	घुम्ती पुस्तकालय सञ्चालन	प्रति शत	०	०	०	०	०	०	गाउँपालिका
१३	सिकाइ सामग्री व्यवस्थापन	प्रति शत	५	५	५	५	५	२५	गाउँपालिका
१४	एउटा बच्चाको भर्ना : सामाजिक मेरो दायित्वकार्यक्रम सञ्चालन	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका
१५	प्रति बच्चा प्रति दिन रु १० बचत पालिका प्रमुखकार्यक्रम सञ्चालन	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका
१६	सिमान्तकृत तथा विद्यालय बाहिर	संख्या	१	१	१	१	१	१०	संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका/

	रहेकाबालबालबालिकाको लागि शैक्षिक सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन								विद्यालय
१७	वडा तथा पालिकास्तरमा सत प्रति विद्यालय पहुँचघोषणा कार्यक्रम सञ्चालन	संख्या	१	१	१	१	१	१०	संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका/ वडा कार्यालय/ विद्यालय
१८	कक्षा १ देखि ३ सम्मको पठनसीप तथा गणितीय सीपविकासको लागि शिक्षक तथा विद्यार्थी निर्मित स्थानीय सामग्रीहरु सहितकोछापायुक्त कक्षाकोठा व्यवस्थापनसञ्चालन(<i>Bookcorner अनुदानबाट विद्यालयले गर्ने</i>)	संख्या	१	१	१	१	१	१०	विद्यालय
१९	प्रारम्भिक कक्षाको शिक्षणका क्रमिक सिकाइरणनितिको निरन्तरता सहित प्रविधिमैत्री तथा बालमैत्री शिक्षण सिकाइका लागिशैक्षिक सामग्री	संख्या	१	१	१	१	१	१०	विद्यालय

	सहयोग कार्यक्रम(बालविकास शिक्षण सिकाइ नन्सयालिरीबाट गर्ने)								
२०	बालबालिकाहरुको पठन सहित सिकाइ सुधारमा योगदानपुर्याउने उत्कृष्ट अभिभावक सम्मान कार्यक्रम	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय
२१	कक्षा १ देखि ३ मा कक्षाकोठामा आधारित प्रारम्भिक कक्षापठाइ तथा गणितिय सीप परिक्षण सञ्चालन	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय
२२	बार्षिक रुपमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षणसञ्चालन	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय
२३	विद्यालय स्तरीय तथा पालिका स्तरीय पढाइप्रतियोगिता पढाइ उत्सव सहित शैक्षिक प्रदर्शनी मेला सञ्चालन	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय
२४	शिक्षकले कक्षाकोठामा विताउने समयको	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय

	पुर्णकार्यान्वयनमा सहयोग								
२५	शिक्षकको क्षमता विकासको लागि माग र आवश्यकताको आधार मा तालिम सञ्चालन	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय
२६	छाापामय कक्षा कोठा	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय
२७	शिक्षक सम्मान कार्यक्रम	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय
२८	नमुना विद्यालय घोसणा पुरस्कार	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय
२९	गृह विद्यालय संचालन	संख्या	१	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका/ विद्यालय

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३ माध्यमिक शिक्षा

परिचय

नेपालको संविधान २०७२ ले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ। संविधानले एकातिर विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहने व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने अर्कोतिर संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा अधिकारभित्र पनि राखेको छ। संविधानका उल्लिखित प्रावधानहरूले आम नागरिकका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न एकल तथा साझा सूचीका आधारमा तीनै तहका सरकारलाई जिम्मेवार बनाउने स्पष्ट दिशा निर्देश गरेको छ। शिक्षा ऐन २०२८ ले कक्षा ९-१२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षाको रूपमा राखेको छ। अनिवार्य आधारभूत शिक्षा अन्तर्गत सबै बालबालिकाले कक्षा ८ सम्मको गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गरिसके पछि विद्यार्थीको रुचि र क्षमता अनुसार माध्यमिक तहमा परम्परागत, प्राविधिक र साधारण धारको शिक्षा छनोट गर्ने अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ। यस तहको शिक्षालाई जीवनोपयोगी, उत्पादनमूलक, प्रविधियुक्त, सीपमूलक र व्यावहारिक बनाउनु पर्दछ। आधारभूत तहमा विद्यार्थीले हासिल गरेको भाषिक र गणितीय सीपको उपयोग गरेर आफ्नो रुचि र क्षमताअनुसार विद्यार्थीले साधारण शिक्षाको लक्ष्य लिएर विभिन्न विषयमा उच्च शिक्षा हासिल गर्ने लक्ष्य लिने वा विभिन्न किसिमका प्राविधिक र व्यावसायिक सीप हासिल गरेर भविष्यमा आय आर्जनको बाटो सुनिश्चित गर्ने भन्ने निर्णय माध्यमिक तहको शिक्षाले गर्नुपर्दछ। नवराजपुरगाउँपालिकाले माध्यमिक तहको शिक्षालाई प्रविधियुक्त, सीपमूलक, निःशुल्क, बालमैत्री, र समावेशी गराउने नीति लिएको छ।

३.३.१ वर्तमान अवस्था

नवराजपुरगाउँपालिका भित्र हाल कक्षा १-१० सञ्चालित ०, कक्षा १-१२ सञ्चालित २ गरी माध्यमिक तहको विद्यालयहरूको संख्या २ वटा रहेको छ जसमध्ये १ विद्यालयमा प्राविधिक धार अन्तर्गत सिभिल ईन्जिनियरिङ्गको पठन पाठन शैक्षिक सत्र २०७६ बाट शुरुभएको छ।

माध्यमिक तह कक्षा ९-१० को खुद भर्ना दर ३०.८ र कूल भर्नादर ४९.९ रहेको छ। माध्यमिक तहमा विद्यमान अवस्थामा लिङ्गको आधारमा विद्यार्थी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयतर्फ कक्षा ९-१० मा ५१.५ प्रतिशत छात्रा र ४६.१ प्रतिशत छात्र भर्ना भएको अवस्था छ। यस तहमा खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचक १.२८ र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:८२ रहेको छ। कक्षा १० को टिकाउ दर २५.३ प्रतिशत, उत्तीर्ण दर ९८.८ कक्षा १० मा कक्षा दोहोर्याकउने दर १.२ र कक्षा छोड्ने दर १.१ रहेको छ। यस पालिका भित्र माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ का लागि एउटा विद्यालयमा ३ वटा अनुदान कोटा भए पनि हाल सम्म शिक्षक व्यवस्थापन गर्न सक्नु भएको छैन। माध्यमिक शिक्षामा देखिएका विद्यमान चुनौतीहरू:

१. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षालाई पहुँच योग्य बनाई कार्यान्वयन गर्ने।
२. माध्यमिक तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई व्यवस्थित गर्ने।
३. विद्यार्थीको सिकाइ गुणस्तर सुधार गरी सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने।
४. प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गर्ने।
५. विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री बनाउने॥
६. शिक्षकको वृत्ति विकासलाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमानयोग्य बनाई व्यवस्थित गर्ने।
७. विद्यालय शिक्षालाई समावेशी र समतामूलक बनाउने।
८. विषायगत दरबन्दीको व्यवस्था गरी विद्यालयमा सक्षम जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने।
९. विद्यालयको छुट्टै प्रशासनिक काम गर्ने गरी योग्यता र क्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन गर्ने।

३.३.२. उद्देश्यहरू

१. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चीत गरी गुणस्तरमा सुधार गर्नु।

२. विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार गरी बालमैत्री, समावेशी र शुरक्षित बनाउनु।
३. माध्यमिक शिक्षामा खुद भर्ना तथा टिकाउ दर बढाउनु र कक्षा छोड्ने र दोहोर्यामउने दर घटाउने।
४. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गर्नु र प्राविधिक तथा व्यवहार कुशल सीपलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु।

३.३.३ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरीनेछ :

१. विद्यालय नक्शाङ्कनमार्फत सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण ,समायोजन तथा स्थापना गरीनेछ।
२. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न क्षमता विकास गरीने छ।
३. माध्यमिक तहमा सञ्चालन भइरहेको प्राविधिक धारमा थप २ क्षेत्र समेटिनेछ।
४. माध्यमिक आवासीय विद्यालय विस्तार गरीनेछ।
५. हरेक विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि बढाइनेछ।
६. विद्यालयको छुट्टै प्रशासनिक काम गर्ने गरी योग्यता र क्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन गरीनेछ।
७. विद्यालयको भौतिक शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाइनेछ।
८. एउटा सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा ११-१२ मा विज्ञान विषय अध्ययनका लागि आकर्षण बढाउन पर्याप्त पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गरीनेछ।
९. आवश्यकता अनुसार शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण, समायोजन तथा थप गर्नेछ।

३.३.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

१. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने।

ख) नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

१. निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने तथा कक्षा छोड्ने र दोहोर्याउने दरमा कमी आउने।

२. सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पूरा गरेको हुने।

३. माध्यमिक तहमा प्राविधिक धारतर्फको शिक्षा व्यवस्थित र विस्तार भएको हुने।

४. मध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने विद्यार्थीले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने।

५. विद्यालय शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज प्रयोग र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने।

६. विद्यालयको छुट्टै प्रशासनिक काम गर्ने गरी योग्यता र क्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन हुने।

७. माध्यमिक तहमा जनशक्तिको क्षमता विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुने।

क्र.स.	सूचक (उदाहरण)	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा भर्ना भएका विधार्थी सङ्ख्या	३७९	३८५	४५१	४७४	५१८	४४२
२	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा भर्ना भएको विधार्थी सङ्ख्या	२४२	२४५	२४८	२५१	२५३	२५७
३	विज्ञान विषयमा अध्ययनरत विधार्थी सङ्ख्या	०	०	०	०	०	०
४	न्यूनतम सिकाइ सवलिकरण मापदण्ड (MEC) पुरा गरेका माध्यमिक विधालय सङ्ख्या	१	१	१	१	०	१

३.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य (वर्ष १०)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्यविधितयारी	पटक	०	१	०	०	०		गाउँपालिका
२	विद्यालयमा नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	०	१	१	०	०		गाउँपालिका
३	प्राविधिक धारको शिक्षाको विस्तार	संख्या	०	१	०	१	१		गाउँपालिका
४	शिक्षक योग्यताका मापदण्ड र दरबन्दी आधारको पुनरावलोकन	संख्या	०	१	१	०	०		संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
५	आवश्यकताअनुसार स्कूल बसको व्यवस्था तथा खुला तथादुर शिक्षालगायतका वैकल्पिक प्रबन्ध गर्ने	संख्या	०	०	०	१	०		संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
६	विद्यालयमा न्यूनतम् भौतिक पूर्वाधार विकास तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, प्रतिशत स्थानीय तह सुधारको क्रियाकलाप अनुसार	पटक	१	१	१	१	१		संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका

७	नमुना माध्यमिक विद्यालय विस्तार	संख्या	०	१	०	०	१		संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
८	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रविधिको प्रयोगमा क्षमता विकास	संख्या	०	१	१	१	१		संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
९	विद्यालय पोषण , स्वास्थ्य कार्यक्रम	प्रति शत	०	१०	१५	१५	१५		संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
१०	क्षमतामा आधारित प्रव्यवस्थापन .अ.	संख्या	१	०	०	०	१		गाउँपालिका
११	प्रकोप प्रति सचेत रहन योजना विकास	पटक	०	१	१	१	१		गाउँपालिका
१२	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि विद्यार्थी पाठ्यपुस्तक	प्रति शत	१००	१००	१००	१००	१००		संघ
१३	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस, विद्यार्थी स्टेशनरी इत्यादि वितरण	प्रति शत	५	५	५	५	५		गाउँपालिका
१४	घुम्ती पुस्तकालय सञ्चालन	प्रति शत	३	३	३	३	३		गाउँपालिका
१५	सिकाइ सामग्री व्यवस्थापन	प्रति शत	५	५	५	५	५		गाउँपालिका

३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा ब्यबसायिक तालिम

परिचय

शिक्षाले गरिखाने सीप सिकाउन सकेन र शिक्षालयहरु बेरोजगार उत्पादन गर्ने थलोमात्र भए गुनासो अहिले सर्वत्र सुनिन गरेको छ । यस्ता गुनासोहरुलाई

सम्बोधन गर्न माध्यमिक तहको पाठ्यक्रममा प्राविधिक धारको व्यवस्था गरिनुका साथै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषदले एनेक्स कार्यक्रम मार्फत सामुदायिक विद्यालयहरूमा विभिन्न विषयको प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रमहरू संचालन गरिरहेको छ । तर प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाका यस्ता अवसरहरू सिमित भएको आफैले ,भएको मात्र खालको खोज्ने जागिर जनशक्ति उत्पादित , अ लगायत पुँजि गर्न केहिन्य अवरोधहरू रहेको भएको अभाव रोजगारदाताको , -६ कक्षा अर्कोतिर । छन् थालेका सुनिन पनि गुनासोहरू जस्ता ८ को पाठ्यक्रममा राखिएको पेशा र बनाउने व्यवहारिक पढाइलाई शिक्षाको प्रविधि र व्यवसाय , विकास सीपको नरम जगाएर चिरु प्रति प्रविधि र व्यवसाय ,पेसा विद्यार्थीहरूमामा जोड दिनुपर्ने कुराप्रति भने विद्यालयहरू त्यति सजग भएको देखिदैन । यस्तो अवस्थामा कक्षा ८ देखि १२ सम्म उत्तीर्ण गरेका र माथिल्लो तहको शिक्षामा जान आर्थिक र बौद्धिक क्षमता तथा रुचि र चाहनाका कारण असक्षम र अनिच्छुक विद्यार्थीहरू अलमलमा पर्ने गरेको देखिन्छ । त्यस्ता व्यक्तिहरूका लागि गाउँपालिकाले रोजगारमुलक सीप सिक्रे अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ भन्ने मान्यताका साथ यस योजनामा कार्यक्रम राखिएको हो ।

३.४.१ वर्तमान अवस्था

३.४.२. उद्देश्य

- विद्यालय शिक्षाबाट बाहिर आएका ,आउन सकेर र व्यवसायिक तथा प्राविधिक शिक्षामा रहिर भएका किशोर किशोरी तथा युवा युवतिहरूलाई रोजगार तथा स्वरोजगार हुन सहयोग गर्ने छोटो तथा लामो अवधिको व्यवसायिक र प्राविधिक सीपको तालिम प्रदान गर्ने ।

३.४.३ रणनीति

- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद ,सानोठिमी भक्तपुरसँग समन्वय गरेर गाउँपालिकामा एउटा बहुप्राविधिक शिक्षालयको स्थापना गर्ने ।
- गाउँपालिकाका बेरोजगार युवाहरूलाई समय समयमा स्थानीय तहमा उपलब्ध भएका तथा बाहिरबाट बोलाइएका श्रोतव्यक्तिबाट रोजगार परामर्श दिने व्यवस्था गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा स्वरोजगार हुन चाहनेहरूलाई पुँजि व्यवस्था तथा अन्य काममा सहयोग गर्ने ।

३.४.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	सूचक (उदाहरण)	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम प्रदान गर्ने बिधालय सङ्ख्या	1					

२	माध्यमिक तहमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिममा भर्ना भएका विधार्थी सङ्ख्या	57	58	59	60	61	63

३.४.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाई	भौतिक लक्ष्य बर्ष ५					भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैपि
			1	2	3	4	5		
1	माध्यमिक तहमा शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिममा भर्ना हुन चाहने विधार्थीको तथ्याँक संकलन तथा खण्डीकृत डाटाबेस तयार						1		
2	प्राविधिक शिक्षा तथा	संख्या	१	१	१	१	१	१०	

	व्यवसायिक तालिम सञ्चालन								
3	बिधार्थिका लागि छात्रवृत्तिका अवसर		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		

३.५ उच्च शिक्षा

परिचय

माध्यमिक तहको शिक्षा पुरा गरेपछि रुचि र क्षमताको आधारमा उच्च शिक्षा हासिल गर्न चाहने विद्यार्थीहरूको संख्या पनि बढ्दै गइरहेको छ । देशले विविध क्षेत्रमा उन्नति हासिल गर्नको लागि उच्चस्तरीय दक्ष जनशक्तिको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । उच्च शिक्षा विशिष्टिकृत हुने भएकोले विद्यार्थीहरूले आफ्नो रुचिको विषयमा विशेष ज्ञान इदाफा विशेष समाजले र देश जसबाट गर्दछन् हासिल दक्षता र सीप , लहडको नगरी नै पहिचान आवश्यकताको तर । सकिन्छ गर्न आशा सक्ने पाउन गु शिक्षाको उच्च एकातिर प्रवृत्तिले खोल्ने क्याम्पस विद्यालयहरूमा भरमाणस्तर माथि प्रश्न उठ्ने गरेको छ भने अर्कोतिर उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरू शिक्षित बेरोजगार उत्पादन गर्ने थलो भएको आरोप लाग्ने गरेको छ । त्यसैले उच्च शिक्षाको नियमन गर्ने निकायले यस कुरालाई ध्यानमा राखी आवश्यकताका आधारमा गुणस्तरीय उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने कुराको सुनिश्चितता गर्नु पर्दछ ।

उच्च शिक्षा गाउँपालिकाको कार्यक्षेत्रमा नपर्ने भएता पनि हाल कतिपय स्थानमा विद्यालयको कक्षाकोठा र फर्निचर प्रयोग गरेर क्याम्पसहरू संचालन भएका र विद्यालयका शिक्षकहरू नै अध्यापन कार्यमा संलग्न भएको हुनाले उच्च शिक्षा पनि कुनै कुनै प्रकारले स्थानीय सरकारसँग सरोकार राख्ने विषय भएको छ। अहिले नवराजपुरगाउँपालिकामा क्याम्पस संचालनमा नरहेकोले क्याम्पसको पुर्वाधार खडा गर्न आवश्यक स्थानको छनौट गरि प्रक्रिया अगाडी वढाएनेछ ।

३.५.१ वर्तमान अवस्था

हरेक मुलुकमा दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ। मुलुकको शैक्षिक, राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, औद्योगिक विकासका लागि योग्य जनशक्तिको जरुरत पर्दछ। त्यसका लागि विद्यालयीय शिक्षा कक्षा १२ भन्दा माथिको उच्च शिक्षा आवश्यकता पर्दछ। नवराजपुरगाउँपालिकामा उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरु स्थापना हुन सकिरहेका छैनन्। त्यसैले कक्षा १२ उत्तीर्ण पश्चात् सबै विद्यार्थीहरु सदरमुकाम लगायत अन्यत्र जान बाध्य छन्। यसरी व्यक्तिको जीवनस्तर उकास्न, आधुनिक समाजमा रहेका विविध संघ संस्थाको गुणस्तरीय विकास गर्न, कार्य वातावरणमा उत्पन्न विभिन्न समस्याहरुको सही समाधान गर्न, ज्ञान, विज्ञान र प्रविधिको विकास गरी सामाजिक रुपान्तरण गर्न र विकासको गतिलाई दक्ष जनशक्ति आपूर्ति गरी तीव्रता प्रदान गर्न उच्च शिक्षाको अहम् भूमिका रहन्छ।

उच्च शिक्षामा देखिएका विद्यमान चुनौतीहरु:

१. स्नातक तहको क्याम्पसको सम्बन्धन र अनुमति लिन।
  २. भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न।
  ३. क्याम्पसको स्थायित्व र सुदृढीकरण गर्न।
  ४. गुणस्तरीय उच्च शिक्षाको प्रत्याभूति दिलाउन।
- जनशक्ति व्यवस्थापन गर्न।

३.५.२. उद्देश्य

१. स्नातक तहको क्याम्पस स्थापना, संस्थागत विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने।
२. पूर्वाधार विकास गरी जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने।

३.५.३ रणनीति

उद्देश्यहरु हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछ :

१. यस पालिकामा स्नातक तहको क्याम्पस स्थापनार्थ सम्बन्धनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय वा पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालयसँग पहल गर्ने।
२. सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसको संस्थागत विकासका लागि स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र संघ सरकारसँग समन्वय गरी आर्थिक सहयोग माग गर्ने।
३. क्याम्पसको सुदृढीकरणको लागि विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट अनुदान माग गरि सो अनुकूल कार्य गर्ने।

३.५.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार सहितको उच्च शिक्षामा अध्ययन गर्ने अवसर पाएको हुने।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

१. सुरक्षित र सूचना प्रविधिमैत्री भौतिक पूर्वाधार सहितको उच्च शिक्षामा अध्ययन गर्ने अवसर पाएको हुने।
२. क्याम्पसको सञ्चालनहुने। भएको सुदृढीकरण तथा स्थायित्व ,
३. उच्च शिक्षाको अवसर सहज रूपमा प्राप्त भएको हुने।

३.४.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	क्याम्पस सम्बन्धन र अनुमति	पटक	०	१	०	०	०	१	विश्वविद्यालय
२	क्याम्पस सञ्चालन	संख्या	०	०	१	०	०	१	गाउँपालिका
३	सुरक्षित पूर्वाधार	सं	०	१	०	०	१	२	संघ /प्रदेश /

	निर्माण	ख्या							गाउँपालिका
४	स्थायित्व तथा सुदृढीकरण	निरन्तर							गाउँपालिका

३.६ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाई

परिचय

सिकाइलाई जीवनपर्यन्त चलिरहने प्रकृत्याका रुपमा लिने गरिन्छ । मानिसहरु औपचारिक र जीवनजगत माध्यमबाट पद्धतिको अरितिक र अनौपचारिक , नयाँ केहि न केहि र गर्दछन् हासिल अनुभवहरु गर्दै अन्तरक्रिया वातावरणमा निश्च समाजमा हाम्रो तर । हुन्छ रहेको भइनै पनि सिकाइ कुराहरुकोित उमेर , नचल मात्रै सिकाइ मात्रै शिक्षालाई औपचारिक गरिने संचालन स्थानमा र समय भएका बन्चित कारणले विभिन्न शिक्षाबाट औपचारिक त्यस्तो र छ रहेको त्यस्ता । पाइन्छ सुन्न पनि गरेको पश्चाताप भन्दै 'पाइएन पढ्न उमेरमा' मानिसहरु स जीवनभर भए जाँगर र इच्छा मानिसहरुमािकाइमा सकृयतापुर्वक संलग्न रहन पाइन्छ भन्ने भावनाको विकास गर्न सकिएमा समृद्ध र सभ्य समाजको निर्माणमा सहयोग पुग्न सक्दछ । यसै कुरालाई मध्यनजर गर्दै नवराजपुरगाउँपालिकाले निर्माण गरेको शिक्षा योजनामा अनौपचारिक र जीवनपर्यन्त शिक्षालाई प्राथमिकताका साथ व्यवस्था गरिएको छ ।

विगतमा हाम्रो देशमा जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरु मार्फत अनौपचारिक शिक्षा अन्तरगत धेरै साक्षरता कक्षाहरु संचालन गरिए । साक्षरताका सघन कार्यक्रमहरु मार्फत जिल्लाहरुलाई पुर्ण साक्षर जिल्ला घोषणा गर्ने अभियान पनि संचालन गरियो । यस अनुसार धेरै जिल्लाहरुलाई पुर्ण साक्षर जिल्ला घोषणा पनि गरिएको छ ।तर यस प्रकारका घोषणाहरु केवल घोषणाका लागि घोषणा मात्रै गरिएको र वास्तवमा साक्षरतामा हासिल हुनु पर्ने उपलब्धि हासिल नभएको भनी आलोचना

पनि हुने गरेको छ । पुर्ण साक्षर घोषणा गरिएका कैयौं जिल्लामा धेरै मानिसहरु निरक्षर रहेको प्रमाण सहितका समाचारहरु संचार माध्यमहरुमा पनि आएका छन् । यसबाट अनौपचारिक शिक्षा र साक्षरता कार्यक्रम संचालनको परिपाटीमा केही परिवर्तन गर्नु पर्ने हो कि भन्ने पनि देखिन्छ । यिनै कुराहरुलाई विचार गरेर अवस्थानीय सरकारबाट संचालन हुने साक्षरता अभियानलाई परिणाममुखि बनाउनु परेको छ ।

जीवनपर्यन्त शिक्षाको महत्व मानिसहरुलाई बुझाउनका लागि साक्षरताका सीपहरुलाई दैनिक जीवनका क्रियाकलापहरूसँग सम्बन्धित गराएर त्यसबाट कसरी जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन सकिन्छ भन्ने कुरामा सम्बन्धित व्यक्तिलाई राम्रोसँग सुसूचित गराउनु आवश्यक हुन्छ । पढाइ सीपको गणितीय सामान्य र लेखाइ , पेशा प्रकारका धेरै लगायत पशुपालन , व्यापार , उद्यम घरेलु , कृषि सहयोगले गरी वृद्धि आर्जनमा आय यसबाट र सक्ने हुन सहयोग ठुलो संचालनमा व्यवसाय गराउनका विश्वस्त मानिसहरुलाई कुराप्रति सकिने ल्याउन सुधार जीवनस्तरमा लागि स्थानीय स्तरकै उदाहरण सहितका सामग्रीहरुको निर्माण गरी सिकाएका अनुभवहरुलाई उपयोग गर्ने रणनीति अपनाउने हो भने जीवन पर्यन्त सिकाइलाई सफलतापूर्वक संचालन गर्न सकिन्छ ।

३.६.१ वर्तमान अवस्था

यस पालिकामा विगतमा प्रौढ शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भएको तथा उक्त कार्यक्रम पश्चात पालिका भरमा तीन वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालनमा आएका छन् । जसले निरन्तर रुपमा अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र निरन्तर शिक्षाका बारेमा काम गर्दै आएका छन् । हाल सम्म यस पालिकामा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र अन्य साक्षरता सम्बन्धी कार्यक्रमहरुबाट साक्षर वृद्धिमा पहल भएका छन् ।

अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका चुनौतीहरू देहाय बमोजिम पहिचान गरिएको छः

१. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको सहज र सर्वसुलभ पहुँच सुनिश्चित।
२. साक्षरता, निरन्तर सिकाइ, आयमूलक सीपसँगै समय सापेक्ष सूचना प्रविधियुक्त साक्षरता कक्षा सञ्चालन।
३. मौलिक तथा परम्परागत सस्कृतिको पहिचान, संरक्षण प्रवर्धन।
४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई समयसापेक्ष सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न सक्ने बनाउनु।
५. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ लागि मापदण्ड बनाउनु।
६. पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा थप सिकाइ सामग्रीहरू विकास
७. व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सूचना केन्द्र, घुम्ती पुस्तकालय स्थापना र प्रवर्धन गर्ने विषयलाई सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आवद्ध गर्ने।
८. सहजकर्ताको क्षमता विकास।

३.६.२. उद्देश्य

- गाउँपालिका भित्रका सबै प्रौढहरूलाई आगामी २ वर्ष भित्र साक्षर बनाउने ।
- नवसाक्षरहरूलाई साक्षरता सीपको प्रयोग गर्ने वातावरण तयार गर्ने र समुदायमा सबै व्यक्तिहरूलाई जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू उपलब्ध गराउने ।

३.६.३ रणनीतिहरू

- गाउँपालिका भित्रका शिक्षक र कक्षा ९ भन्दा माथिका विद्यार्थीहरू परिचालन गरी निरक्षर व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क संकलन गर्ने ।

- निरक्षर व्यक्तिहरुको तथ्याङ्कको आधारमा साक्षरता कक्षाका लागि सहयोगी कार्यकर्ता छनौट गरी कक्षा संचालन गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- स्थानीय पेशा व्यवसाय ,
- हाल गाउँपालिका भित्र संचालनमा रहेका १ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र / ६ जम्मा भौतिक रुपमा सुदृढ बनाउने ।
- प्रत्येक वडामा एउटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र पर्ने गरी थप ४ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरु स्थापना गर्ने ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुलाई अन्य कुराहरुका अतिरिक्त सामुदायिक पुस्तकालयको रुपमा विकसित गर्ने ।
- स्थानीय कला पुरातात्विक र इतिहास ,परंपरा ,गाथा लोक ,संस्कृति , मन्दिर मठ र स्थान महत्वका/ सम्बन्धमा जानकारी राख्ने स्थानीय व्यक्तिहरुबाट सो सम्बन्धी सामग्री लेख्न लगाई त्यसको प्रकाशन गर्ने र त्यस्ता सामग्रीहरु गाउँपालिका भित्रका सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र विद्यालयका पुस्तकालयहरुमा राख्ने व्यवस्था गर्ने तथा अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमहरुमा त्यस्ता सामग्रीको प्रयोग गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा परंपरागत रुपमा प्रचलित कला कौशल र विभिन्न क्षेत्रका ज्ञान सीप ज्ञान मानिसहरुको सहयोगमा त्यस विषयका सामग्रीहरु तयार गर्न लगाउने र प्रयोग गर्ने ।
- प्रत्येक वडामा बालबालिकाको चौतर्फी विकास र मनोरन्जनको लागि एउटा बालउद्यान निर्माण गर्ने ।

३.६.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि

१. सबै नागरिकका लागि साक्षरता न, निरन्तर शिक्षा जीवनपर्यन्त सिकाई को अबसर प्राप्त भएको हुने

ख) नतिजातथा परिमाणात्मक लक्ष्य

- १ साक्षर पालिका को रुपमा विकास हुने
- २ लक्षित वर्ग र समुदायमा सिकाई अबसर को सिर्जना हुने
- ३ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संरचनागत व्यवस्था तयार भई कार्य सञ्चालन हुने ।
- ४ सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको विकास र विस्तार हुने ।
- ५ विज्ञ समूह निर्माण गरि अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी अवधारणा पत्र तयार हुने ।
- ६ स्थानीय माग र आवश्यकताका आधारमा रोजगारीमूलक अनौपचारिक पाठ्यक्रम तयार हुने ।
- ७ बालिका तथा समावेशी शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा बिस्तार हुने ।

क्र. स.	सूचक (उदाहरण)	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सिप (पन्ध्र वर्षभन्दा माथि)	54.9	55.9	57.0	58.1	59.2	60.3

	(%)						
२	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सिप (पन्ध्र वर्ष भन्दा माथिको महिला) (%)	44.2	45.0	45.9	46.8	47.6	48.5
३	आधारभूत सुविधास म्पन्न सामुदायि क सिकाई केन्द्रको सङ्ख्या	1					
४	सामुदायि क पुस्तकाल यको सङ्ख्या	0			1		

३.६.५ प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	निरक्षरहरुको विवरण संकलन	पटक		१			१	२	गाउँ पालिका
२	साक्षर नगरपालिका	वडागत			१		१	२	गाउँ पालिका
३	स्थानीय माग र आवश्यकताका आधारमा सा.सि.के. सञ्चालन र व्यवस्थापन	संख्या			१		१	२	गाउँ पालिका
४	सामुदायिक पुस्तकालय स्थापना	पुस्तकालय			१			२	गाउँ पालिका
५	सा.सि.के.मा प्रविधिको विकास गर्ने	संख्या			१		१	२	गाउँ पालिका
६	सा.सि.के. ले समुदायमा आधारीत संघ सस्थासँग सहकार्य गर्ने	निरन्तर							सा.सि.के.
७	विज्ञ समूह निर्माण	पटक		१			१	२	सा.सि.के.
८	जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि	संख्या			१	१	१	३	सा.सि.के.

	सामग्री विकास								
९	बालिका तथा समावेशी शिक्षा कार्यक्रम संचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	गाउँ पालिका
१०	परिचालकको क्षमता विकास	संख्या		१			१	२	गाउँ पालिका

परिच्छेद चार : अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरूअन्त

परिचय

परिच्छेद तीनमा शिक्षा क्षेत्रका अन्तर्गतका मुख्य उपक्षेत्रहरू प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, प्राविधिक शिक्षा, उच्च शिक्षा तथा अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ लगायतसँग सम्बन्धित वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरि यस योजनाका लागि उद्देश्य, रणनीतिहरू तथा प्रमुख नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरूसहितको योजनाको खाका प्रस्तुत गरिएको छ। परिच्छेद तीनका विभिन्न खण्डहरूमा ती खण्डहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषयहरू जस्तै: समता तथा समावेशीकरण स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा छात्रवृत्ति, आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा; विद्यालय भौतिक विकास गरि विश्लेषण समग्रमा विषयलाई अन्तरसम्बन्धित यी पनि भए समावेश गरिएका पक्षहरू कतिपय सञ्चार लगायतका तथा सूचना शिक्षामा, परिच यस उद्देश्यले याउनेपुर् सहयोग गराउन सम्बन्धित उपक्षेत्रसँग विभिन्न र प्रदान गर्न प्राथमिकता योजनामा छेदमा प्रस्तुत गरिएको छ।

यस परिच्छेदमा शिक्षामा समता तथा समावेशीकरणको अभिवृद्धि स्वास्थ्य विद्यालय, पोषण तथा दिवा खाजा र छात्रवृत्ति जस्ता आवश्यकीय सेवाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन, आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाका लागि तयारी र, विकास भौतिक विद्यालय, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरू समावेश गरिएको छ। यसमा उल्लिखित प्रत्येक विषयको अवधारणा तथा विद्यालय शिक्षामा यसको आवश्यकता, विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण गरि चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ भने यस योजनामा यस विषयका उद्देश्य, अपेक्षित नतिजा तथा योजना अवधिमा सञ्चालन गरिने मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ।

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक सिकाइ सामाग्री तथा मुल्यांकन ।

परिचय

मानव जीवनका लागि आइपर्ने विभिन्न समस्याहरू समाधान गर्नका लागि चाहिने ज्ञान, सीप र क्षमता आर्जनका लागि एउटा मार्गनिर्देश नै पाठ्यक्रम हो । मानव जीवनका

व्यावहारिक समस्या समाधान हुनु भनेको राष्ट्र र समाजका समस्या समाधान हुनु हो । वास्तवमा पाठ्यक्रमले शैक्षिक तथा सामाजिक जीवनदर्शन, समकालीन समाजका वास्तविकताहरु, सिकाइ प्रक्रिया एवं विषयवस्तु तथा ज्ञानको प्रकृति समेतलाई विचार गरि बाल/बालिकाहरुको सिकाइ सम्बन्धी आवश्यकताको निदान गरेर विस्तृत योजना प्रस्तुत गरेको हुन्छ । पाठ्यक्रम विकास एउटा निरन्तर प्रक्रिया भएकोले समाज, राष्ट्र र व्यक्तिको आवश्यकता र चाहाना अनुरूप परिवर्तन भइरहन्छ । निर्धारित सिकाइ उपलब्धिहरु प्राप्तिका लागि विद्यार्थीहरुलाई विभिन्न अनुभवहरु हासिल गराउन निश्चित दिशा दिने कार्यक्रम नै पाठ्यक्रम हो ।

पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन प्राविधिक कार्य हो । यसमा विभिन्न व्यक्ति, समूहसँगको सहकार्य आवश्यक हुन्छ । पाठ्यक्रम निश्चित रूपमा सान्दर्भिक हुनुपर्छ । समयसापेक्ष हुनुपर्छ । जनचाहाना पूरा गर्न सक्नुपर्दछ । कक्षाकोठा वातावरण अनुकूल हुनुपर्छ । व्यवहार योग्य, प्रयोग योग्य, पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन सर्वत्र अपेक्षित विषयका रूपमा पर्छ । पाठ्यक्रम समावेशी हुनुपर्छ । यसले सबैको चाहाना प्रतिविम्बित गर्न सक्नुपर्छ । स्थानीय तहको नेतृत्व र सहभागिताका आधारमा स्थानीय तहमै प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोत परिचालन गरि मातृभाषा तथा स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिमा आधारित विषयवस्तुको चयन, व्यवस्थापन र कार्यान्वयन गरिनुलाई स्थानीय आवश्यकतामा आधारित शिक्षाका रूपमा लिइन्छ ।

पाठ्यक्रम कुनै कक्षा वा तहमा कुन कुन विषयवस्तु सिकाउने भन्ने कुरासँग मात्र सम्बन्धित नभई विद्यार्थीमा केकस्ता क्षमता विकास गराउने हो अर्थात किन पढाउने, के कस्ता क्रियाकलापका माध्यबाट अपेक्षित सक्षमता हासिल गराउन सकिन्छ र विद्यार्थीले सिकेको वा नसिकेको सुनिश्चित गरि आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्न के-कसरी मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरा निर्धारण गर्ने महत्त्वपूर्ण आधार हो ।

४.४.१. वर्तमान अवस्था ।

नवराजपुर गाउँपालिकाले हाल सम्म नेपाल सरकारबाट स्वीकृत पाठ्यक्रम लागू गर्दै आएको छ । यसै शैक्षिक सत्रदेखि यस पालिकाले आधारभूत तह कक्षा १-८ को स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम निर्माण गरि परीक्षणको तयारीमा रहेको छ । भने आधारभूत तह कक्षा १-३ को स्थानीय विषयको पाठ्यपुस्तक मैथिली भाषामा निर्माण छपाई तथा वितरण गरी विद्यालयहरु सम्म पुर्याइएको छ । स्थानीय विषयले यस पालिकाको समग्रता भत्काउन मद्दत पुर्याई बालबालिकाहरुलाई आफ्नो परिवेश अनुकूलको विषयवस्तुमा सहज तरिकाले परिचित हुन सहयोग पुर्याउछ । स्थानीय पाठ्यक्रममा विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-८ मा अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको, व्यवहार कुशल तथा जीवनोपयोगी सीपहरु समावेश

हुने गरी सिकाइ क्रियाकलाप तर्जुमा गर्ने रणनीति लिइएको, आधारभूत तहमा स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सीप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने र सबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरीएको छ । प्रत्येक विषयमा विषयवस्तुको स्वरूप अनुसार विद्यार्थीलाई २५ देखि ५० प्रतिशत सम्म भारको प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य लगायतका व्यावहारिक अभ्यास गराउनु पर्ने व्यवस्था समावेश गरिएको छ । त्यसै गरी यसले सिकाइमा प्रयोग गरीने माध्यम भाषाले सिकाइमा बाधा नपर्ने गरी आवश्यकता अनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जीवनोपयोगी तथा व्यवहार कुशल सीपका रूपमा एकीकृत गर्नुका साथै सिकाइको माध्यमका रूपमा प्रयोगलाई विस्तार गर्ने र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने गरी प्रयोग गर्ने नीति लिएको छ ।

आधारभूत तह कक्षा १-३ मा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली मार्फत उदार कक्षोन्ति नीति अपनाइएको छ भने आधारभूत तह कक्षा ४-५ मा ५० प्रतिशत निर्णयात्मक र ५० प्रतिशत निर्माणात्मक मूल्याङ्कन अपनाएको छ । आधारभूत तह कक्षा ६-८ मा ५० प्रतिशत निर्णयात्मक र ५० प्रतिशत निर्माणात्मक मूल्याङ्कन अपनाएको छ । आधारभूत तहको कक्षा ७ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाइएको छ । कक्षा ८ को वार्षिक परीक्षा पालिका स्तरमा हुने छ । कक्षा १० तथा १२ को अन्तिम परीक्षा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डको निर्देशन अनुरूप हुने गरेको छ ।

पठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनमा देखिएका विद्यमान चुनौतीहरू:

१. कक्षा १-३ सम्म एकिकृत पाठ्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु ।
२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यान्वयनमा समस्या हुनु ।
३. अभिभावकहरूमा अंग्रेजी भाषा प्रति उच्च आकर्षण हुनु ।
४. शिक्षक निर्देशिकाको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा समस्या आउनु ।
५. स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विकासका लागि आवश्यक क्षमता विकास कार्यक्रम नहुनु ।
६. स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा अद्यावधिक कार्यलाई अनुसन्धानमा आधारित बनाउन नसक्नु ।
७. सिकाइ सहजीकरण र मूल्याङ्कनमा सूचना प्रविधिको सिमित प्रयोग हुनु ।
८. स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कनमा स्थानीय तहको अर्थपूर्ण सहभागिता नहुनु ।

९. अपाङ्गता मैत्री पाठ्यपुस्तक तथा कार्य पुस्तिकाको व्यवस्थापन र प्रयोगमा चुनौती ।
१० स्थानीय पाठ्यक्रम प्रभावकारी कार्यान्वयन ।

४.१.२ उद्देश्य

यस योजनाले पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ :

१. कक्षा १-३ मा एकिकृत पाठ्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गराउनु ।
२. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र विषयवस्तुलाई अन्तर सम्बन्धित गरी सिकाई क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।
३. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारीताका साथ कार्यान्वयन गराउनु ।
४. स्थानीय पाठ्यक्रम मार्फत समृद्ध नवराजपुर निर्माणका लागि सक्षम, सिर्जनशील तथा प्रतिस्पर्धी नागरीक तयार गर्न सहयोग गर्नु ।
५. सिकारुका सिकाई समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको व्यवस्था गर्नु ।

४.१.३ रणनीतिहरू

उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरीनेछ :

१. स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई समृद्ध नवराजपुरनिर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरीक तयार गर्न पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई अनुसन्धान तथा आवधिक मूल्याङ्कनमा आधारित बनाइने छ ।
२. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास प्रक्रियालाई सहभागितामूलक बनाई स्थानीय सरोकारवालामा अपनत्व विकास गरी जवाफदेही बनाउन स्थानीय परिवेशमा आधारित पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी परीक्षणका रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइने छ र प्रभावकारिता आधारमा निरन्तरता प्रदान गरीने छ ।
३. स्थानीय पाठ्यक्रम मार्फत प्रकोप व्यवस्थापन विषयवस्तु समावेश गरी विपत, महामारी तथा सङ्कट व्यवस्थापन र न्यूनीकरण गर्न प्रारम्भिक कक्षा देखिनै बालबालिकालाई सक्षम बनाइँदै लगिने छ ।
४. विपत, महामारी तथा सङ्कटको समयमा सिकाईलाई निरन्तरता दिन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकतम उपयोगमा जोड दिइने छ ।

५. प्रारम्भिक कक्षाहरूमा सिकाइ सहजीकरणका निम्ति आवश्यकता अनुसार मातृभाषा र स्थानीय भाषा लाई प्राथमिकता दिइने छ ।

६. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ अवसर वृद्धि गर्न सिकाइ सामग्रीलाई ब्रेल लिपिमा तयार गर्ने र श्रव्य दृश्यमा आधारित साङ्केतिक भाषाका शैक्षिक सामग्रीहरूको विकास र प्रयोगलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

७. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारिताका साथ कार्यान्वयन गरीनेछ ।

८. आधारभूत तहको कक्षा ५ र ८ को वार्षिक परीक्षालाई पालिका स्तरीय बनाइ सुधार गरीनेछ ।

४.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

१. वद्यालय तहमा रहेको आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रम सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक व्यवहार कुशल तथा जीवनोपयोगी सीपहरू समावेश हुने स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सीप तथा ज्ञान, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइ प्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरीक तयार गर्न सहयोग हुने ।

ख) नतिजा

१. स्थानीय पाठ्यक्रम २०७८ प्रारम्भिक बाल विकास देखि कक्षा ८ सम्म विकास तथा कार्यान्वयन हुने ।

२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षादेखि आधारभूत तह कक्षा १-५ मा आवश्यकतानुसार मातृभाषा रस्थानीय भाषा प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण हुने ।

३. शिक्षण सिकाइको अभिन्नी अङ्गको रूपमा मूल्याङ्कन हुने ।

४. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप बालमैत्री, अपाङ्ग मैत्री तथा स्थानीय सन्दर्भ सापेक्ष प्रभावकारी हुने ।

५. स्थानीय पाठ्यक्रम परिमार्जन तथा सुधार अनुसन्धानमा आधारित हुने ।

क्र. स.	सूचक (उदाहरण)	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६

१	एककृत पाठ्यक्रम लागु गरेको विधालय सङ्ख्या	20	20	20	20	20	20
२	परिक्षामा स्तारिकृत प्रश्न प्रयोग गर्ने विधालयसङ्ख्या	20	20	20	20	20	20
३	स्थानीय भाषामा कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालय	20	20	20	20	20	20
४	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने विधालय सङ्ख्या	0	5	10	20	20	20

प्रत्येक विद्यालयमा प्रत्येक विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि अनिवार्य कार्य सञ्चयिका फायल खडा भएको हुने ।

kl/df0ffTds nlo

४.१.४ प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य (वर्ष 5)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	स्थानीय पाठ्यक्रम २०७८ कार्यान्वयन								
	स्थानीय पाठ्यक्रम परीक्षण	कक्षा / विषय	२०	०	०	०	०	२०	गाउँपालिका
	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन	कक्षा / विषय	०	२०	०	०	०	२०	गाउँपालिका
	सिकाइ सहजीकरण पुस्तिका निर्माण र वितरण	कक्षा / विषय	०	५	५	५	५	२०	गाउँपालिका
	स्थानीय पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सहजीकरण पुस्तिका प्रबोधिकरण	कक्षा / विषय	०	३८	३१	०	०	६९	गाउँपालिका
२	विद्यार्थी मूल्याङ्कन								
	नमुना साधन विकास	कक्षा / विषय	२०	०	०	०	०	२०	गाउँपालिका
	कार्य सञ्चयिका फायलको प्रयोग	कक्षा / विद्यार्थी	२०	०	०	०	०	२०	विद्यालय
३	मातृभाषा वा स्थानीय भाषा								
	सिकाइ सहजीकरण पुस्तिकालाई मातृभाषा वा स्थानीय भाषामा रुपान्तरण गर्ने	कक्षा / विषय	०	१	२०	०	०	२०	गाउँपालिका
४	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रविधिमा आधारित डिजिटल	प्रतिशत	०	५	५	५	५	२०	संघ

	सामग्री								

२

क्र.स.	सूचक (उदाहरण)	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ताको संख्या	17					
२	आधारभूत तहमा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक (%)	51					
३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत न्यूनतम योग्यता तथा तालिम प्राप्त शिक्षक	13					
४	सूचान तथा प्रविधि सम्बन्धि	3					

	न्यूनतम सक्षमता भएका शिक्षक						
५	शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली भएका विद्यालय						

४.२.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र .सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इ का इ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य (वर्ष १०)	कैफियत	
			१	२	३	४	५			
१	शिक्षण पेशाप्रति आकर्षण र नियुक्ति									
	स्वयम् सेवक शिक्षक तयारी	सं ख्या	०	२०	३०	०	५०	१०	गाउँपालिका	
	पालिका श्रोतबाट नियुक्त शिक्षकका लागि निर्देशिका निर्माण	पट क	०	१	१	१	१	१०	गाउँपालिका	
२	शिक्षक तयारी									
	नया नियुक्त शिक्षकलाई सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन	पट क						आवश्यक ता अनुसार	संघ /प्रदेश/ गाउँपालिका	
३	शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप									
	शिक्षण सिकाइ	पट	०	१	०	०	०	१	गाउँपालिका	

	नियमित गर्न मापदण्ड विकास	क							
	उपचारात्मक शिक्षण पद्धति	पट क						निरन्तर	विद्यालय
	एक विद्यालय एक पुस्तकालय	सं ख्या	०	३	३	२	३	२०	संघ /प्रदेश/ गाउँपालिका
	एक विद्यालय एक ICT ल्याव	सं ख्या	०	३	३	२	३	१५	संघ /प्रदेश/ गाउँपालिका
	शिक्षक पेशागत सहयोग पद्धति	पट क	०					निरन्तर	संघ /प्रदेश/ गाउँपालिका
	शिक्षक पेशागत सहयोग मार्गदर्शन विकास गर्ने	पट क	०	१	०	०	१	२	गाउँपालिका
	पेशागत शैक्षिक अवलोकन	पट क						निरन्तर	गाउँपालिका
४	शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम								
	छोटो अवधिको पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन गर्ने	पट क	०	१	१	१	१	३	गाउँपालिका
	बाल विकास सहजकर्ताको लागि ३० कार्यदिने मन्तेश्वरी तालिम	सं ख्या	०	५	५	५	५	३०	गाउँपालिका
५	शिक्षक उत्तरदायित्व								
	शिक्षकले शिक्षणमा विताउने समयमा प्र.अ. लाई जिम्मेवार नाउने	सबै वि द्या लय	१९						गाउँपालिका
	विद्यालयमा छुट्टै	सं	०	१	१	१	१	३	गाउँपालिका

	प्र.अ. पदको व्यवस्था गर्ने	ख्या							
६	शिक्षकको आपूर्ति र वितरण विद्यार्थी संख्यको आधारमा दरबन्दी व्यवस्थापन गर्ने	पट क	१	०	१	०	०	१	संघ /प्रदेश/ गाउँपालिका

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

परिचय

नवराजपुरगाउँपालिका सामाजिक भएको विविधता सांस्कृतिक, आर्थिक, भाषिक विभिन्न यहाँ हो। तह स्थानीय, सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायहरूको बसोवास छ। अन्य जातिमा कुशवाहा (कोईरी) र यादवको मुख्य रूपमा बसोवासको बाहुल्यता रहेको यस क्षेत्रमा जनजाति दलित तथा मुस्लिमान, .६ महिलाको भन्दा पुरुषको हेर्दा आधारमा साक्षरताका छन्। यसमुदा ५४ प्रतिशत कम रहेको छ साथै जातीयताका आधारमा हेर्दा अन्य जातिमा कुशवाहा (कोईरी) र यादव मुस र दलित, जनजाति, लमान क्रमशः ३७ र ६९.१८ , ९१.३० , ४७. , सूर्यवंशी र घुकुल भने हो के कुरा छन्। सोचनिय रहेका प्रतिशत ३९.१२ कुशवाहा (कोईरी) र चन्द्रवंशी यादव (कृष्णवंशी) सनातन देखि क्षेत्री कूलको जात भए पनि विगतका नेपाली शासकले से जातिको रूपमा गणना गरेको छैन ।

४.३.१ वर्तमान अवस्था

यस पालिकामा लैङ्गिक अनुपात ० , कार्यपालिका गाउँ छ। रहेको प्रतिशत ८७.वडा समिति अभिभावक शिक्षक , समिति व्यवस्थापन विद्यालय , समिति शिक्षा गाउँ , र महिला संस्थामा सङ्घ नविभिन् तथा आदि समिति परीक्षण सामाजिक , संघ छ। रहेको उल्लेख्य उपस्थिति सहभागितात्मक दलितको आधारभूत तह कक्षा १ ३- ९०.० मा १०-९ कक्षा र ९३.० मा ८-६ कक्षा ७९.० मा ५-४ कक्षा ९९.० मा महिला विद्यालयमा सामुदायिक गरि यसै छ। रहेको सूचक समता गिकलैङ् प्रतिशत १ अनुपात शिक्षक: ३६ रहेको छ।

शैक्षिक समता र समावेशीकरण सम्बन्धमा देहाय बमोजिमका चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ -

१. लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणमा महिलाको सहभागिता सुनिश्चित गर्नु।
२. विद्यालयहरूमा लैङ्गिक र अपाङ्गमैत्री भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण निर्माण गर्ने।

३. लक्षित समूहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुर्याउने।

४. विद्यालयमा विभेदरहित बालमैत्री बनाउने।

४.३.२ उद्देश्यहरू

१. शिक्षाको मूल धारबाट वञ्चित रहेका व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा पहुँच पुर्याई गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने।

२. शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने।

३. विद्यालयलाई लैङ्गिकमैत्री बनाउने। बालमैत्री तथा अपाङ्गतामैत्री ,

४.३.३ रणनीतिहरू

१. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरि सोअनुसार प्रबन्ध मिलाइने छ।

२. विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गतामैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरिने छ।

३. आवासीय विद्यालय मार्फत आवश्यकतानुसार पोशाक, स्टेसनरी तथा सिकाइ सामग्रीका लागि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइने छ।

४. विभेदरहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना गरिने छ।

५. आधारभूत तहमा मातृभाषामा सिकाइको अवसर प्रदान गरिनेछ।

६. लैङ्गिकमैत्री गर्ने। निर्माण संरचना भौतिक बालमैत्री तथा अपाङ्गतामैत्री ,

७. किशोरी शिक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गरिने छ।

८. हरेक कार्यालय तथा विद्यालयमा लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्ति व्यवस्था गर्ने।

४.४.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क उपलब्धि (

८ सहभागितासहित समावेशी र पहुँच समतामूलक शिक्षामा तहको विद्यालय .

गुणस्तरीय लागि सबैका

शिक्षा निश्चित भएको हुने।

ख नतिजा (

१. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरि सबै बालबालिकाहरूलाई शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्ने।

२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरि गुणस्तर सुधार हुने।
३. विद्यालयमा भेदभाव रहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना हुने।
४. विद्यालयहरूमा अपाङ्गतामैत्री र लैङ्गिकमैत्री वातावरण सिर्जना हुने।
५. किशोरी शिक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गरिने।
६. मातृभाषामा सिकाइको अवसर प्रदान गरिने।

क्र. स.	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	आधारभूत तहमा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सङ्ख्या	538	504	471	437	402	538
२	आधारभूत तहमा लैङ्गिकसमता सूचक	1.05	1.04	1.04	1.04	1.04	1.04
३	माध्यमिक तहमा लैङ्गिकसमता सूचक	1.22	1.22	1.22	1.22	1.22	1.23

४.४.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	अवस्था र आवश्यकता पहिचान	पटक		१	१	१	१	२	गाउँपालिका
२	विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाहरुको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी सहभागिता	निरन्तर							सा.के.सि.
३	वर्गीय आधारमा छात्रवृत्ति वितरण	निरन्तर							गाउँपालिका
४	आवासीय विद्यालय मार्फत छात्रवृत्ति	निरन्तर							संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
५	विद्यालयहरुमा बालमैत्री , अपाङ्गतामैत्री र लैङ्गिकमैत्री भौतिक संरचना निर्माण	संख्या		३	५	४	५	१७	संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका
६	मातृभाषामा सिकाइको अवसर प्रदान गरिने।	निरन्तर							विद्यालय
७	मनोसामाजिक परामर्श	निरन्तर							विद्यालय

८	लैङ्गिकसम्पर्कव्यक्ति को क्षमता विकास	आव श्यक ता अनु सार		१		१	१	५	संघ/ प्रदेश/ गाउँपालि का

४.४.बिधालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम

परिचय

नेपालमा सन् १९७४ देखि छानिएका जिल्लाका छानिएका प्राथमिक विद्यालयमा विश्व खाजा कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएको थियो। आर्थिक वर्ष २०८० सामुदायिक मा २०८१/व्यवस्था दिवाखाजाको विद्यार्थीलाई सबै का ५ कक्षा पूर्वप्राथमिकदेखि विद्यालयमा छान गरीएको नेपाल सरकारले दिवा खजामा विगत केही वर्षदेखि लगानी विस्तार गर्दै आई आर्थिक वर्ष २०८० पुगेको अरब ८ करिब लगानी यो मा २०८१/ शिक्षा योजनालगायत सोह्रौं पन्ध्रौं तथा रहेको कार्यान्वयनमा हाल छानेपालको स्वास्थ्य खाजालाई दिवा दस्तावेजहरूमा रणनीतिक मुख्य क्षेत्रका, प्राथमिकता दिइएको छ भने विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषण स्थितिमा सुधार ल्याई उनीहरूलाई विद्यालयमा टिकाउने जस्ता शैक्षिक उपलब्धिहरू हासिल गर्न दिवा खजाले महत्वपूर्ण योगदान दिएको छ।

विद्यालय स्वास्थ्य र पोषण

विद्यार्थीको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थाले उनीहरूको संज्ञानात्मक क्षमता, शैक्षिक उपलब्धि, गुणस्तरीय जीवन तथा समाजका लागि विभिन्न पक्षमा योगदान गर्ने क्षमतालाई प्रभाव पार्ने भएकाले उनीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्था राम्रो बनाइनु पर्दछ। वार्षिक स्वास्थ्य परीक्षण, अर्धवार्षिक रूपमा जुकाको औषधि कार्यक्रम वितरण चक्की आइरन तथा एसिड फोलिक लागि किशोरीका , । गर्दछन् हुने चालनसञ्च क्षेत्रबाट स्वास्थ्य

सरसफाइ तथा स्वच्छता

विद्यालयमा हुने सरसफाइ तथा स्वच्छताको अभ्यास तथा शिक्षाले बालबालिकाको स्वास्थ्यमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने स्पष्ट छ। यसले बालबालिकाको भावी जीवनका लागि सरसफाइ तथा स्वच्छताको अभ्यासमा सहयोग गर्नाका साथै

परिवार तथा समुदायमा पनि यसले सकारात्मक घरकोठाको प्रबन्ध नै छैन भने भएकाहरूमध्ये कतिपयको सरसफाइ र स्वच्छतामा सुधार आवश्यक छ। विपद तथा जोखिम व्यवस्थापनको तयारीका केही कार्य भए पनि यसमा विपद, जोखिम तथा महामारी समावेश गरि थप सुधार गर्नु आवश्यक छ।

४.४.१ वर्तमान अवस्था

नेपाल सरकारबाट विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम लागू हुनु पूर्व स्थानीय तहको संरचना बने पश्चात यस पालिकाले विद्यालयहरूमा संचालन रहेका प्रारम्भिक बालविकास १७ वटा कक्षाहरूमा “नवराजपुरखुवाऔँ खाजा पालिकालेगाउँ, अभिभावकले नानीबाबुलाई विद्यालय पठाऔँ जसले पर्छ। गर्नु चालनसञ्च कार्यक्रम” साथै हुनुका सहभागिता उल्लेखनिय बालबालिकाको शिक्षामा बालविकास गर्दा नेपाल देखि ०७७/२०७६ .व.आ । रहनेछ सहभागिता सक्रिय पनि समुदायको विद्य सरकारले ालय दिवा खाजा कार्यक्रम शुरु गरे पश्चात् यस पालिकाका दिवा खाजा सम्बन्धी व्यवस्थापन गर्ने प्रयास गरिएकोछ। कार्यक्रम संचालन गरेको भएता पनि व विगतका पूर्णरूपमा जति जाहिएको नसकि हुन गठन समुह आमा वा .स.व्य. गर्न कार्यक्रम संचालन खाजा विद्यालयहरूमा प्रत्येक वर्षमासकिएको छैन ।

सामुदायिक विद्यालयमा छात्रा शौचालय भएका विद्यालयहरू ५ र महिला शिक्षक शौचालय २ वटा छन्। खानेपानीको आफ्नै श्रोतसूत्र भएका सम्पूर्ण विद्यालयहरू रहेका छन्। विपद तथा जोखिम व्यवस्थापनको तयारीका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम मार्फत प्रारम्भिक कक्षा देखि नै विषयवस्तु समावेश गरिएको छ। दिवा खाजासहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरीएको छ -

१. दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छताका प्रभावकारितालाई व्यवस्थित गर्ने।
२. सबै विद्यालयमा स्वास्थ्य कर्मिको व्यवस्था गर्ने।

३. विद्यालय खाजाका लागि उपयुक्त स्वरूप निर्धारण गरी पौष्टिक तथा स्वस्थकर विद्यालय खाजा सुनिश्चित गर्ने।
४. सचित्र पोषण पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु।
५. विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रमलाई स्थानीय कृषि तथा व्यापारसँग जोड्ने।
६. सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि मापदण्ड विकास गरि कार्यान्वयन गर्ने।

४.४.२ उद्देश्य

१. प्रत्येक विद्यालयमा बालबालिकालाई स्वस्थकर तथा पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु।
२. विद्यालयमा बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छताका सेवामा सुधार गर्नु।
३. सरोकारवालाहरूको समन्वय तथा सहभागितामा सुदृढ गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु।

४.४.३ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरीनेछ -

१. शिक्षा तथा स्वास्थ्य विद्यालय गरी समेटी समेत क्षेत्रलाई कृषि र स्वास्थ्य , गरिने। तयार रणनीति पोषण
२. बालबालिकाको लागि विद्यालयमा नै सफा ताजा र पोषिलो खाजा तयार गरी समूहमा हात धुने बानी विस्तार गरिनेछ।
३. सबै विद्यालयमा user manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस प्रदान गर्ने तथा आधारभूत प्रथमिक उपचारको तरिका सम्बन्धमा समय सापेक्ष अद्यावधिक गरिएको हुने।
४. अभिभावक आमा समूह मार्फत सचित्र पोषण पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने।
५. सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि मापदण्ड विकास गरि कार्यान्वयन गर्ने।

४.४.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क उपलब्धि (

१. पोषणको तथा स्वास्थ्य बालबालिकाको सबै गर्ने अध्ययन विद्यालयमा .

अवस्थामा सुधार भएको

साथै स्वच्छ पिउने पानी तथा सरसफाइप्रति सचेत भएको हुने।

ख नतिजाहरू प्रमुख (

१. विद्यालय दिवा खाजा कार्यविधि २०७७ थप तथा अद्यावधिक, हुने। भएको कार्यान्वयन साथ प्रभावकारिताका
२. सबै माध्यमिक विद्यालयमा एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी परिचालन हुने।
३. सबै विद्यालयमा User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाक्स प्रदान गर्ने तथा आधारभूत प्राथमिक उपचारको तरिका सम्बन्धमा समय सापेक्ष अद्यावधिक गरीएको हुने।
४. स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा सम्बन्धी विषय समावेश हुने।
५. सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास भएको हुने।
६. स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवा खाजा सुनिश्चितता हुने।

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बालविकासर शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका (%)	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै

२	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरका बालबालिका * (%)	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै
३	दिवा खाजा प्राप्त गर्ने कक्ष	1-5	1-5	1-5	1-5	1-5	1-5
४	वार्षिक रूपमा विद्यार्थीको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने विद्यालयको सङ्ख्या	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै
५	खानेपानी, शौचालय र प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगेका विद्यालय सङ्ख्या	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै
6	नर्सिङ् सेवा तथा सुबिधा पुगेको विद्यालय सङ्ख्या	0	1	1	1	1	1

४.४.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	विद्यालय दिवा खाजा	पटक	०	१	०	०	०	२	गाउँपालि

	कर्यविधि २०७७अद्यावधिक र परिमार्जन								का
२	एक विद्यालय एक स्वास्थकर्मि	संख्या							संघ/ प्रदेश/ गाउँपालि का
३	User manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस	संख्या	०	३	३	३	३		गाउँपालि का
४	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा	कक्षा	१	०	१	०	०	१	विद्यालय
५	सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास	संख्या	१९	१९	१ ९	१९	१९	१९	विद्यालय
६	स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवाखाजा	निरन्त र							विद्यालय
७	विद्यालयमा पोषण कर्नर निर्माण	निरन्त र		१९					विद्यालय
८	अभिभावक आमा समूह	संख्या	१७	१७	१ ७	१७	१७	१७	विद्यालय

४.५ बिद्यालय सुरक्षा विपद्न्युनिकरण तथा उत्थानशिलता

परिचय

विपद् को अवस्थामा परिस्थितिजन्य शिक्षा भन्नाले युद्ध, द्वन्द्व, महामारी तथा प्रकोपको अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्र पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितको शैक्षिक कार्यक्रमलाई लिने गरिन्छ। यसको मुख्य उद्देश्य विभिन्न कारणले उत्पन्न संकटकालीन अवस्थामा बालबालिकालगायत शिक्षासँग सम्बद्ध व्यक्ति, परिवार तथा समुदायको जीवन रक्षा, प्रकोपबाट सिर्जित संकटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द्व तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाध रूपमा क्रियाशील हुने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो। यस अवधारणाअन्तर्गत सम्भावित जोखिमको पूर्व तयारी, आपतकालीन अवस्थामा क्षति कम हुने गरी तत्कालको व्यवस्थापन गर्ने आपतकाल पश्चात् क्षतिको आपूरण गर्ने कार्यढाँचा समेटिएको हुनु पर्दछ।

आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको अवधारणा बाल अधिकारको रूपमा स्वीकार गरीएपछि यसलाई थप प्रभावकारी बनाउने कार्य प्रारम्भ भएको हो। अधिकारका क्षेत्रमा भएका अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू, विश्वव्यापी घोषणाहरू, अन्तर्राष्ट्रिय एवम् क्षेत्रीय घोषणा तथा प्रतिवद्धताहरूबाट परिलक्षित यस अवधारणालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न विभिन्न राष्ट्रहरूले आ-नीति आफ्नो, कानून तथा योजनाहरूमा परिस्थितिजन्य शिक्षा तथा आपतकालीन) द्वन्द्वको लामो :विशेषत ।छन् गरेका गर्ने समावेश लाई (शिक्षा अवस्थामा संकटपूर्ण प्रभाव परेको क्षेत्रमा शिक्षा परिवेशमा, २०७२ को विनाशकारी भूकम्प तथा विभिन्न समय र स्थानमा घटेका प्राकृतिक प्रकोपका घटनाहरूका साथै कोभिड १९- गर्ने प्राप्त शिक्षा बालबालिकाको कारण प्रभावका महामारीहरूका लगायतका यस मा योजना क्षेत्रको शिक्षा यस सिकी पाठ अवरोधबाट पुगेको अधिकारमा

वर् १० आगामी पालिकालेखका लागि नीति तथा कार्यक्रमिक प्राथमिकता र कार्यान्वयन ढाँचा समावेश गरिएको छ।

यस खण्डमा मूलतः छ गरिएको समावेश अवस्थाहरू आपतकालीन प्रकारका तीन :-

- क) प्राकृतिक प्रकोपभूकम्प :, बाढीपहिरो, हावाहुरी, हिमपहिरो, आगोलागी, चट्याङ, खडेरी, दुर्घटना, आदि।
- ख) महामारीझाडापखा :ला, कालाज्वर, हैजा, भाइरल ज्वरो, डेङ्गुटाइफाइड ,, हेपाटाइटिस, बर्डफ्लू, क्षयरोग, कुष्ठरोग, ठेउला, स्वाइन फ्लू आदि कोभिड , रोगहरू। सरूवा
- ग) युद्ध, द्वन्द्व, विस्थापन तथा द्वन्द्व एवम् युद्ध बाह्य तथा आन्तरिक : साम्प्रदायिक, धार्मिक, राजनीतिक आदि द्वन्द्व, युद्ध, शोषण, दुराचार तथा अन्य कारणले नागरीकहरूको विस्थापन, आन्तरिक तथा बाह्य स्थानान्तरणका कारण बालबालिकाले शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुरक्षित राख्ने।

४.५.१ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधान २०७२ शिक्षा आधारभूत निःशुल्क तथा अनिवार्य ले ,, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा तथा सुविधाविहीन तथा अपाङ्गहरूका लागि निःशुल्क उच्च शिक्षाको सुनिश्चितताका साथै बालबालिका माथि हुने विभेद, सजाय र दुराचारलाई निषेध गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन र (२०७५) वृत्तिछात्र ले (२०७७) नियमावली शिक्षा निःशुल्क तथा अनिवार्य, दिवाखाजा, सुविधा विहिनहरूका लागि विशेष सहयोग, मातृभाषामा शिक्षासहित कुनै पनि अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ।

यस्तो आइपर्दछन् संकट तथा विपद समयमा विभिन्न पनि पालिकामा यस विप तथा दिन न्तरतानिर क्रियाकलापलाई सिकाइ शिक्षण अवस्थामाद तथा संकटको घडिमा पनि विचलित नभइ सो को व्यवस्थापन र न्यूनीकरण गर्न योजनाबद्ध रुपमा शिक्षा प्रदान गरीदै आएको छ जस्तै कोभिडका कारणबाट अस्त व्यस्त भएको शैक्षिक सत्र २०७७ लाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिको संयुक्त

सहयोगमा फोन तथा टोल सिकाइ योजना बनाएर बालबालिकाको सिक्रे अधिकारलाई सुनिश्चित गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिएको सर्वविविधै छ । स्थानीय पाठ्यक्रमको तल्लो कक्षा देखिनै विपद जोखिम न्यूनीकरणका विषयवस्तु समावेश गरिनु पर्ने छ।

परिस्थितिजन्य शिक्षाका चुनौतीहरू -

१. आपतकालीन अवस्थाको शिक्षालाई छुट्टै विधाको रूपमा सम्बोधन गर्ने।
२. प्रकोप र सोको जोखिमको विषयमा सावधानी अपनाउनु।
३. संकटको क्षेत्र पहिचान गर्नु।
४. क्षेत्र पहिचान गरी योजना निर्माण गर्नु।
५. योजना निर्माणको प्रक्रिया र सहभागिता।

४.५.२ उद्देश्यहरू

१. सङ्कटको सम्भावित जोखिम पहिचान गरी शिक्षाको माध्यमबाट पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण तयार गर्ने।
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्ने।

४.५.३ रणनीतिहरू

१. स्थानीय सरकारले संकटको पहिचान मूल्याङ्कन का आधारमा पूर्वानुमान तथा प्रतिकार्यको बृहत योजना र विद्यालयहरूले आ विद्यालयको आफ्ना-।छन् गर्ने तयार योजना
२. विपद् प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुनर्स्थापन गरिने छ।
३. विद्यार्थी, शिक्षक ,अभिभावकलाई प्रकोप रोकथाम लागि पुनर्स्थापनाका र , गरिनेछ। विकास क्षमता
४. विपद्मा सेवा प्रवाहको संयन्त्र विकास गरिनेछ।
५. विद्यालय शान्ति क्षेत्र कायम गरी यसप्रति सरोकारवाला लाई जिम्मेवार बनाइनेछ।

४.५.४ उपलब्धि लक्ष्य तथा क्रियाकलाप प्रमुख ,नतिजा , कउपलब्धि (

११ अधिकारको गर्ने प्राप्त शिक्षा सुरक्षासहित बालबालिकाको परिस्थितिमा हरेक .
भएको सुनिश्चितता
हुने।

खनतिजा (

१. विद्यालयमा प्रकोप व्यवस्थापनका लागि पूर्वतयारीको योजना तथा क्षमता विकास हुने।
२. स्रोतको व्यवस्थापनसहित विद्यालय तथा शिक्षा प्रणाली सक्रिय हुने।
३. महामारीको समयमा स्वास्थ्य मापदण्ड तथा उपचारसहित सिकाइ निरन्तरता हुने।

सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
बालबालिकालाई आधारभूतजीवन-सिपसहित कोभिडजस्ता महामारी तथा विपत्तजोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धीअभिमखीकरण कार्यक्र मसञ्चालन गर्ने माध्यमिकविद्यालय सङ्ख्या	0		1		1	1
हरित विद्यालय सङ्ख्या	3	1	1	2	5	1
जलवायुपरिवर्तन तथा दिगोविकासका निम्ति शिक्षाजस्ता कार्यक्र म कार्यान्व यनगर्नेविद्यालय सङ्ख्या	0	2	3	4	1	3

४.५.५.प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य (वर्ष १०)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	शुद्धित शिक्षण सिकाइ सहजीकरण योजना	आवस्यक तानुसार						२	संघ/प्रदेश/गाउँपालिका
२	क्षमता विकास	संख्या			१९			१९	गाउँपालिका
३	मापदण्ड अनुसारको भौतिक पूर्वाधार	निरन्तर	०	०	५	५	२	१९	संघ/प्रदेश/गाउँपालिका
४	समुदायमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार	प्रतिशत	०	५	१०	१५	२०	९०	गाउँपालिका
५	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास	संख्या	०	५	५	५	४	१९	गाउँपालिका
६	User manual सहितको प्राथमिक उपचार बाक्स	संख्या	०	५	४	३	२	१९	गाउँपालिका

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

परिचय

शिक्षा नियमावली २०५९ अनुसार एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी बन्न प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी ० तथा तह आधारभूत उच्च र मिटर वर्ग ७५. क्षेत्रफल बराबरको वर्गमिटर ००.१ विद्यार्थी प्रति लागि तहका माध्यमिक विद्यालय सुरक्षित लागि हुनका भर्ना विद्यालयमा बालबालिका छ। तोकिएको, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेलनका लागि खेलमैदान, शौचका लागि शौचालय, सफाइ र पिउनका लागि खानेपानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन्। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवनलगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरेको छ।

यस खण्डमा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी दश वर्षका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ।

४.६.१ वर्तमान अवस्था

यस पालिकामा कूल विद्यालय १९ मध्ये १३ सामुदायिक, ४ सस्थागत र २ धार्मिक मदर्सा विद्यालय छन्। सामुदायिक विद्यालय तर्फ ७२ भवन रहेकोमा ७२ वटा पक्की भवन छन् जसमा सामुदायिक तर्फ १७८ वटा कक्षाकोठा पक्की छन् यसरी हेर्दा विद्यालयमा पक्की संरचना कम देखिन्छ। सामुदायिक विद्यालयमा छात्रा शौचालय भएका विद्यालयहरू ५ शिक्षक महिला तथा १० शौचालय छात्र , रहेका १९ विद्यालय भएका ट्यूबेल श्रोत आफ्नै खानेपानीको छन्। वटा २ शौचालय मार्फत पाठ्यक्रम स्थनीय लागि तयारीका व्यवस्थापनको जोखिम तथा विपद । छन गर वेशसमा विषयवस्तु नै देखि कक्षा प्रारम्भिकिएको छ। पालिका भरमा ३ वटा विद्यालयमा पुस्तकालय ,प्रयोगशाला विज्ञान विद्यालयमा वटा २ ,१ विद्यालयमा

कम्प्युटर प्रयोगशाला र १७ वटा विद्यालयमा इन्टरनेट पुगेको छ। विद्यालयको वातावरण तर्फ फर्केर हेर्दा १० विद्यालयमा स्टाफ कोठा स्टोर विद्यालयमा ३ , ,कोठा २ विद्यालयमा खेलकुद कोठा साथै १ विद्यालयमा पर्याप्त खेल मैदान रहेका छन्। यस पालिकामा २ वटा विद्यालयमा ४ कोठे पक्की भवन निर्माण र निर्माणधीन अवस्थामा छन्। अधिकांस विद्यालयमा तारजाली सहितको घेराबारा भएको छ भने केही विद्यालयमा प्रवेश गेट निर्माण हुने क्रममा रहेका छन्।

विद्यालय पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित निम्नलिखित चुनौतीहरू रहेका देखिन्छन्

-

१. भौतिक पूर्वाधारको विकास र विस्तारमा स्थानीय तहको भूमिका।
२. पूर्वाधार विकास कालाई गुणस्तरीय पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनु।
३. सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको गुरु योजना विकास गर्नु।
४. आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु।
५. पूर्वाधारहरूलाई बालमैत्रीबनाउनु। मैत्री लैङ्गिक र अपाङ्गता ,

४.६.२ उद्देश्य

१. सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधारको आवश्यक मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्नु।
२. पूर्वाधारहरूलाई पारदर्शी एवं जवाफदेहीताका आधारमा बालमैत्री , अपाङ्गता र लैङ्गिकमैत्री बनाउने।

४.६.३ रणनीतिहरू

१. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा मापदण्ड विकास गरिनेछ।
२. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विभिन्न संघसंस्था एवं सरोकारवालाहरूसँग लागत साझेदारी गरिनेछ।

३. विद्यालयहरू निर्माण गर्दा कक्षाकोठा, शिक्षक, प्रधानाध्यापक तथा प्रशासनिक कक्ष, पानी, शौचालय , भान्सा वा खाजा घरलगायत सबैको योजना समावेश गरी डिजायन गरिनेछ।
४. प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवनलाई तुरुन्त वैकल्पिक व्यवस्था गरी स्तरोन्नती गरिनेछ।
५. पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय निर्माणका लागि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरीने छ।
६. पूर्वाधार विकासकालागि विद्यालयको भौतिक सूचक तयार गरिनेछ।
७. आसिक रुपमा क्षति भएका विद्यालका संरचनाको मर्मत सम्भार गरिनेछ।

४.६.४ उपलब्धिलक्ष्य तथा क्रियाकलापहरू प्रमुख तथा नतिजा , कउपलब्धि (

१२ सबै .विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरणमा अध्ययन गर्ने अवसर हुने।

खनतिजा (

१. माग र आवश्यकताका आधारमा विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको १० वर्षे गुरु योजना तयार हुने।
२. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा मापदण्ड विकास गरिनेछ।
३. पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत र जिम्मेवारीको विन्याससहित कार्यान्वयन प्रारूप विकास हुने।
४. पालिकाका सबै विद्यालयहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तार हुने।
५. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको भौतिक सूचक तयार हुने।
६. विद्यालयमा अपाङ्गमैत्री पूर्वाधार भौतिक मैत्री लैङ्गिक तथा बालमैत्री , हुने।
७. सबै विद्यालयको क्षेत्रभिन्न घेराबारा र प्रवेश गेट निर्माण भएको हुने।

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	भूकम्प प्रतिरोधी विद्यालय	13					
२	नयाँनिर्माण गर्नुपगर्नुने कक्षाकोठासङ्ख्या	12	8		6	0	0
३	सवलीकरण गर्नुपगर्नुने कक्षाकोठासङ्ख्या	10	10	15	5		
४	नयाँ निर्माण गर्नुपगर्नुने शौचालयसङ्ख्या	5	3	4	2		1
५	बाढी पहिरो लगायतका प्रकोपन्यूनीकरणका लागि कार्य गर्नुपगर्नुने विद्यालय सङ्ख्या	0	0	0	0	0	0

४.६.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	पूर्वाधार विकासका लागि मापदण्ड	पटक		१				२	गाउँपालिका

२	पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि १० वर्षे गुरु योजना तयार	पटक		१	१			३	गाउँपालिका
३	अपाङ्गमैत्री बालमैत्री , मैत्री लैङ्गिक तथा भौतिकपूर्वाधार निर्माण	संख्या			२	२	२	१३	गाउँपालिका
४	पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत र जिम्मेवारी	निरन्तर		१	१	१	१	१०	संघ/प्रदेश/गाउँपालिका
५	विद्यालयको मर्मत सम्भार	निरन्तर		१	१	१	१	१०	संघ/प्रदेश/गाउँपालिका
६	प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवन	आवश्यक		१	१	१	१	१०	गाउँपालिका

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधि

परिचय

सूचना प्रविधि भन्नाले ध्वनी, तस्विर, अक्षर तथ्यांकको रूपमा सूचनाहरूलाई विद्युतीय यन्त्रहरू कम्प्युटर तथा दुरसञ्चारको प्रविधिको प्रयोग गरि भण्डारण, सम्पादन, सम्प्रेषण संग्रह र प्रवाहलाई चिनिन्छ। २१ औं शताब्दीको युग सूचना र प्रविधिको युगमा परिभाषित भइसकेको छ। अबको शिक्षा विश्वव्यापिकरण, प्रतिस्पर्धात्मक तथा आधुनिकताले भरिपूर्ण हुन जरुरी छ। विश्वका शक्तिशाली राष्ट्रहरू विश्व बजारमा आफ्नो मानव संसाधनलाई कसरी सुरक्षित राख्ने र आफ्नो प्रविधिलाई कसरी विश्व बजारसामू अग्रपंक्तिमा पुर्याउने भन्ने होडमा रहेका छन्।

हालको कोभिडसूचन परिस्थितिमा विषम को १९-०१ प्रविधिको महत्व अझ बढेको छ। नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयले मिति २०७७ गरेको जारी मा १८/०२/ निर्देशिका सहजीकरण सिकाइ विद्यार्थीको प्रणालीबाट वैकल्पिक, २०७७ का अनुसार वैकल्पिक प्रणाली भन्नाले कोभिड वा विपद् कोप्रकार यस्तै वा १९-०३ ग पठनपाठन कारणले जस्ता महामारीर्न कठिन भएको वा हुने अवस्थामा रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन, अफलाइन, परियोजना पाठहरु, स्वअध्ययन, दुर तथा खुल्ला शिक्षालगायतका वैकल्पिक माध्यम वा पद्धतिबाट अध्ययन अध्यापन सुचारु राख्ने विधि र प्रक्रियालाई सम्झनु पर्दछ। यस निर्देशिकाले पनि सूचना प्रविधिलाई विशेष जोड दिएको छ। वैकल्पिक प्रणालीबाट सिकाइ गर्न सूचना प्रविधिको अहम भूमिका रहेको होला।

शिक्षाको राष्ट्रिय नीति २०७६ को ४८ मा सूचना तथा संचार प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको अंगको रूपमा एकीकृत गर्दै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थामा प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने नीति ल्याइएको छ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगलेसबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुर्याइ डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुर्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाई सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई बढावा दिनु पर्दछ।

४.७.१ वर्तमान अवस्था

विज्ञान भने छ चपहुँ विद्युतको विद्यालयहरुमा वटा १९ पालिकाको यस विद्यालयहरु भएका सुविधा इन्टरनेट तथा प्रयोगशाला कम्प्युटर ,प्रयोगशाला ,२ क्रमशः १ र ११ वटा रहेका छन्। शिक्षकहरु प्रविधिको पहुँच भन्दा टाढा रहेको देखिन्छ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी निम्नलिखित चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छ -

१. सबै विद्यालयहरुमा प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत संरचना विस्तार गर्न।

२. विस्तार गरिएका पुस्तकालयलाई ई र गर्न कार्यान्वयन रूपमा पुस्तकालयको-
गर्न। विद्यालयमा प्रत्येक व्यवस्थापन पुस्तकालयको थप
३. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि एकीकृत
प्रणालीको विकास गर्न।
४. प्रविधिसम्बन्धी उपकरणको व्यवस्था त्यसको सञ्चालन र प्रयोगका लागि
क्षमता विकास गर्न।
५. सबै विद्यालयलाई सहज हुने गरी शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तथा
लेखा प्रणाली व्यवस्थित गर्न।
६. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली मार्फत तथ्याङ्क अद्यावधिक
गर्न।
७. स्थानीय स्तरमा अडियो भिडियो सहितको अनलाइन तथा अफलाइन कक्षा
सञ्चालन गर्न सरोकारवालको सक्रियता बढाउने।

४.७.२ उद्देश्यहरू

१. विद्यालय शिक्षालाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना
तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गर्ने।
२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा
आधारित शिक्षामा पहुँच पुर्याउने।
३. विद्यालयको व्यवस्थापन तथा तथ्याङ्क पद्धतिलाई पेपर लेस बनाउने।

४.७.३ रणनीतिहरू

१. सबै विद्यालयहरूमा प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत संरचना विस्तार गरी
उपकरणको प्रवन्ध गरिने।
२. शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरी स्वयम् सेवक शिक्षक सेवा प्रवेशका लागि
आधारभूत सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सीप अनिवार्य गरिनेछ।
३. विभिन्न कक्षा र विषयका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास
गरीनेछ।
४. सबै विद्यालयहरूमा सि.सि. क्यामरा तथा विद्युत्तीय हाजिरी जडान
गरिनेछ।

५. सूचना तथा सञ्चार प्रविधमा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास गरिनेछ।
६. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलगायत सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुर्याउने।
७. विद्यालयको समग्र व्यवस्थापन तथा तथ्याङ्क पद्धतिलाई पेपर लेस बनाउने।
८. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई मासिक रुपमा अद्यावधिक गरिनेछ।
९. विद्युत्तीय पुस्तकालय लाई वार्षिक रुपमा अद्यावधिक गरिनेछ।
१०. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गरिनेछ।

४.७.४ नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

कउपलब्धि (

१३ निर्माण बातावरण मैत्री प्रविधि सञ्चार तथा सूचना विद्यालयमा तथा समुदाय . हुने। प्रवर्धन सुशासन ल्याइ सुधार व्यवस्थापनमा शिक्षाको विद्यालय भइ खनतिजा (

१. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि अगुवा विद्यालय विकास गरि एक पूर्णकालीन ICT शिक्षक व्यवस्थापन डिजिटल , हुने। चालनसञ्च र स्थापना ल्याव
२. विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुग्ने।
३. स्थानीय स्तरमा अडियो भिडियो सहितको अनलाइन तथा अफलाइन कक्षा सञ्चालन का लागि प्रत्येक विद्यार्थीको हातमा भिडियो प्लेयर वा Android फोन का साथै पेनड्राइभ हुने।
४. विद्यालयको तथ्याङ्क पद्धति पूर्ण पेपर लेस हुने।
५. प्रत्येक वडामा एक फ्रि वाईर्गने। निर्माण चौतारी फई-
६. शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरी स्वयम्सेवक शिक्षक सेवा प्रवेशका लागि आधारभूत सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सीप अनिवार्य गरिनेछ।

७. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुने।
८. सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुने।

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	इन्टरनेट जडान भएका विद्यालयको सङ्ख्या	13					
२	शिक्षण-सिकाइ क्रियाकलापमा कम्प्युटर लगायतको प्रविधिको उपयोग भएका विद्यालय सङ्ख्या	6	1	1	1	2	2
३	मुख्य विषयमा डिजिटल पाठ्य सामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या						
४	व्यवस्थापकीय कार्यमा						

	सूचनातथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगगर्नेविद्या लय सङ्ख्या						
५	विद्यार्थीको पहुँच पुगेको विद्यालय सङ्ख्या						

४.७.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इका इ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य (वर्ष १०)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत संरचना विस्तार	सं ख्या	०	३	३	४	२	३०	संघ/ प्रदेश/ गाउँपालि का
२	पूर्णकालीन ICT शिक्षक व्यवस्थापन , डिजिटल ल्याव स्थापना	सं ख्या	१	१	१	१	१	१	प्र / . स्थानीय
३	कक्षाकोठामा प्रविधिको प्रयोग	सं ख्या	०	४	४	४	४	२८	विद्यालय
४	ईपुस्तकालय- आद्यावधिक र विस्तार	सं ख्या	१०	०	०	९	०	१९	गाउँपालि का
५	विद्यार्थीको हातमा भिडियो प्लेयर वा Android फोन का	प्रति शत	०	१०	१०	१०	१०	८०	संघ/ प्रदेश/ गाउँपालि

	साथै पेनड्राइभको पहुच								का
६	तथ्याङ्क पद्धति पूर्ण पेपर लेस	संख्या	०	२	३	४	१		गाउँपालिका
७	फ्रि वाईचौतारी फाई-	संख्या	०	१	२	०	२	५	गाउँपालिका
८	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	निरन्तर							गाउँपालिका
९	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचनातथासञ्चारप्रविधको प्रयोग	निरन्तर							गाउँपालिका
१०	सूचनाप्रविधिमाआधारितशिक्षकसहायताप्रणालीकोविकासतथासञ्चालन					सबै			संघ/ प्रदेश/ गाउँपालिका

परिच्छेद पाँच : योजनाको नतिजा खाका (अन्य उपक्षेत्र)

परिचय

नवराजपुरगाउँपालिकाले निर्माण गरेको शिक्षा क्षेत्रको योजनाले लिएको दूरदृष्टि, दीर्घकालीन सोच, उद्देश्य तथा रणनीतिहरूका आधारमा योजनाको प्रभाव वा गन्तव्य पहिचान गरेको छ। यस योजनामा गन्तव्यमा पुग्नका लागि आवश्यक उपलब्धि तथा यसका सूचकहरू निर्धारण गरी पहिलो पाँच वर्षका लागि प्रत्येक वर्षको नतिजा आकलन गरीएको छ भने दश वर्षमा हुने नतिजाको पनि प्रक्षेपण गरीएको छ। नतिजा खाकामा उपलब्धि, उपलब्धि सूचकहरू तथा तिनको सङ्ख्यात्मक मान, सूचना प्राप्त हुने स्रोत तथा जिम्मेवारीसमेत उल्लेख गरिएको छ।

नतिजा खाका आवधिक योजनाको उपलब्धि मापन गर्ने सङ्ख्यात्मक साधन हो। जसबाट योजनाका समग्र तथा उपक्षेत्रगत उपलब्धि मापन गर्न सकिन्छ। यसले वार्षिक योजना निर्माणका लागि आधार सिर्जना गर्नका साथै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको मापदण्ड निर्धारण गर्न सहयोग गर्दछ। यसबाट योजनाका अपेक्षित उपलब्धिका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त भई नतिजा प्राप्तिलाई सहयोग पुग्दछ। नतिजा खाकाले विद्यालय तथा समस्त विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई नतिजाप्रति जवाफदेही बनाउन सहयोग गर्दछ।

यस परिच्छेदमा योजनाको समग्र खाका अन्तर्गत अपेक्षित प्रभावको आँकलन, उपलब्धिहरू तथा उपलब्धिका सूचकहरू समावेश गरीएको छ। त्यसै गरी यसमा मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरू तथा कार्यक्रम नतिजा ढाँचा पनि प्रस्तुत गरिएको छ।

५.१ योजनाको समग्र नतिजा खाका

यस शिक्षा क्षेत्रको योजनाको कार्यान्वयनबाट अपेक्षा गरिएका समग्र नतिजा खाका अन्तर्गत देशको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यसको प्रभाव वा गन्तव्य उल्लेख गरिएको छ। त्यसै गरी योजनाको तत्कालीन तथा दीर्घकालीन र मध्यकालीन, तथा सूचकहरू नतिजाका उपलब्धिका भने छ गरीएको उल्लेख उपलब्धिहरू प तरिकाहरू तथा स्रोत सत्यापनका नतिजानि उल्लेख गरिएको छ। यस पछिका दुई

तालिकामा .७ तालिका)१ र ७ मुख्य सूचकहरूका प्रमुख नतिजाका (२. छ। गरिएको समावेश सूचकहरू नतिजा कार्यक्रम र सूचकहरू कार्यसम्पादन

तत्कालीन उपलब्धि

तालिका ७ ,नतिजा समग्र योजनाको १.नतिजा खाका अपेक्षित प्रभाव तथा उपलब्धिहरू

क्र.सं.	उपलब्धि	नतिजा सूचक	स्रोत तथा तरिका
१	निशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षाको पूर्ण कार्यान्वयन	• प्रमुख कार्य सम्पादन सूचकहरू, • कार्यक्रम नतिजा सूचकहरू	• एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली, • वार्षिक स्थिति, अनुगमन, प्रगति प्रतिवेदन, • वार्षिक परीक्षको नतिजा विप्लेषण
२	पोषणयुक्त दिवा खाजा		
३	धुम्ती पुस्तकालय सञ्चालन		
४	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन		
५	निरक्षरहरूको विवरण संकलन		
६	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास		
७	विद्यालयको मर्मत सम्भार		
७	ईपुस्तकालय- अद्यावधिक र विस्तार		

मध्यकालीन उपलब्धि

क्र.सं.	उपलब्धि	नतिजा सूचक	स्रोत तथा तरिका
१	स्नातक तहको अध्ययन	• प्रमुख कार्य सम्पादन सूचकहरू	• एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली,
२	प्राविधिक धारको स्तर उन्नती		
३	स्वयम् सेवक शिक्षक तयारी		
४	जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि सामग्री विकास		

५	वर्गीय आधारमा छात्रवृत्ति वितरण	, • कार्यक्रम नतिजा सूचकहरु	• वार्षिक स्थिति, अनुगमन, प्रगति प्रतिवेदन, • वार्षिक परीक्षको नतिजा विप्लेषण
६	आवासीय विद्यालय मार्फत छात्रवृत्ति		
७	User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस		
८	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास		

दीर्घकालीन उपलब्धि

क्र.सं.	उपलब्धि	नतिजा सूचक	स्रोत तथा तरिका
१	सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गरीने।	• प्रमुख कार्य सम्पादन सूचकहरु • कार्यक्रम नतिजा सूचकहरु	• एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली • वार्षिक स्थिति प्रतिवेदन • वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदन • विभिन्न तहमा वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन • वार्षिक परीक्षको नतिजा विप्लेषण
२	अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा प्रविधियुक्त पहुँच, सहभागिता र गुणस्तर अभिवृद्धि हुने।		
३	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने।		
४	शुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार सहितको उच्च शिक्षामा अध्ययन गर्ने अवसर हुने।		
५	विद्यालय तहमा रहेको आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रम सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक व्यवहारकुशल तथा जीवनोपयोगी सीपहरू समावेश हुने स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सीप तथा ज्ञान, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइ प्रति		

	प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरीक तयार गर्न सहयोग हुने।		
६	प्रविधिमैत्रीसक्षम र क्षमतावान् , शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने।		
७	सबै नागरीकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्तहुने।		
८	विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागिगुणस्तरीय शिक्षा निश्चित हुने।		
९	विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइ प्रति सचेत हुने।		
१०	आर्थिक अभावका कारणले कुनैपनि बालबालिका शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित नहुने।		
११	हरेक परिस्थितिमा बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्नेअधिकारलाई सुनिश्चित गरीने।		
१२	सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरणमा अध्ययन गर्नेअवसर हुने।		
१३	समुदाय तथा विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि मैत्री वातावरण निर्माण भई विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार ल्याइ सुशासन प्रवर्धन हुने।		
१४	शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्धन भई बालबालिकाको		

	सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीमा विकास हुने।		
१५	प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका समस्या तथा चुनौतीहरु सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने।		

५.२ प्रमुख कार्य सम्पादन सूचकहरु

तालिका ७सूचकहरु सम्पादन कार्य प्रमुख २.

क्र. सं.	नतिजा सूचक	आधा र वर्ष२ ०८०	लक्ष्य					०८० दे०८१/ खि १०८४ सम्म८५	०८४ दे८५/ खि २०९० सम्म
			०८० / ०८१	०८१ / ०८२	०८२ / ०८३	०८३ / ०८४	०८ ४ ८५/		
१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा									
१. १	कूल भर्नादर	70. 4	72	74	78	88	95	100	105
१ २.	४ वर्ष उमेरका बालबालिका को भर्ना	52. 0	57	67	74	80	85	90	100
१ ३.	बालविकास सहजकर्ताका लागि मन्टेश्वरीमा आधारित ३० दिने तालिम	91. 2	92	93	95	96	97	98	100
१ ४.	कक्षा १ मा बालविकास कोअनुभवस हित भर्ना हुने बालाका	60. 5	92	93	94	96.5	98. 5	100	100
१ ५.	आवस्यक न्यूनतम योग्यता	95. 7	96	96.5	97	98	99	100	100
२. आधारभूत शिक्षा									

२ १.	कक्षा १ मा कूल भर्नादर	101 .2	120	115	112	110	109	106	100
२ २.	कक्षा १ मा खुद भर्नादर	96. 1	97.8	97.9	98	98.3	98. 8	99	99
२ ३.	कक्षा १ मा ५- भर्नादर खुद	95. 6	97	97.5	98	98.5	99	100	100
२ ४.	कक्षा १ मा ५- भर्नादर कूल	105 .6	119	117	116	115	114	112	107
२ ५.	कक्षा १ मा ८- भर्नादर कूल	103 .7	111	112	113	113. 5	114	115	110
२ ६.	कक्षा १ मा ८- भर्नादर खुद	94. 0	98.7	98.8	98.9	98.9	99	99	100
२ ७.	आधारभूत तहमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	0.9 8	0.99	0.99	1	1	1	1	1
२ ८.	आधारभूतह को कक्षा ८ सम्म टिकाउ दर	85. 5	92	94	95	96	97. 5	98.9	99
२ ९.	आधारभूतह पूरा गर्ने दर	72. 5	75	80	85	90	95	98.7	99
२ १०.	५ उमेर १२- समूहका विद्यालय रहेको बाहिर संख्या	6.2	5.5	5	4	3	2	1	0
३.	माध्यमिक शिक्षा -९ कक्षा) १२(								

३ १.	कक्षा ९ १०- कूल मा भर्नादिर	85. 2	120	118	116	113	108	105.9	109
३ २.	कक्षा ९ १०- खुद मा भर्नादिर	77. 9	68	73	77	79	80	81.4	96.4
३ ३.	कक्षा ११ १२- माकूल भर्नादिर	23. 8	56.5	61	65	70.3	74. 5	77.3	85.8
३ ४.	कक्षा ११ १२- खुद मा भर्नादिर	8.6	28.8	31	34.5	37	49	40.1	62.2
३ ५.	कक्षा ९ १२- कूल मा भर्नादिर	60. 0	105. 5	104	100	97	94	91.6	97
३ ६.	कक्षा ९ १२- खुद मा भर्नादिर	49. 5	49.5	49.9	51	54	56	58.1	72.1
३ ७.	माध्यमिक तहको कक्षा १० टिकाउ दर	49	59	69	79	85	91	97.9	99
३ ८.	माध्यमिक तहमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	1.0 1	1.01	1.02	1.01	1	1	1	1
४कनमूल्याङ्क र पाठ्यक्रम .									
४	स्थानीय	0	3-1	5-4	5-1	-	-	-	-

१.	पाठ्यक्रम परीक्षण कक्षा 5-1								
४ २.	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन कक्षा 5-1	0	0	3-1	5-4	5-1	-	-	-
४ ३.	स्थानीय पाठ्यक्रम परीक्षण कक्षा 8-6	0	6	7	8	-	8-6	-	-
४ ४.	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन कक्षा 8-6	0	0	6	7	8	-	8-6	-
५ विकास क्षमता र व्यवस्थापन शिक्षक .									
५ १.	आधारभूत तहमा महिला शिक्षक	16	26	36	46	48	48. 5	49	50
५ २.	माध्यमिक तहमा महिला शिक्षक	10	12	15	18	22	25	28	30
५ ३.	बाल विकासमा न्यूनतम सिकाइ पूर्वाधार	0	5.00	10.0 0	5.00	10.0 0	5.0 0	35.00	70.00
५ ४.	आधारभूत तहमा न्यूनतम	0	2.00	5.00	10.0 0	12.0 0	15. 00	44.00	60.00

	सिकाइ पूर्वाधार								
५ ५.	माध्यमिक तहमा न्यूनतम सिकाइ पूर्वाधार	०	१०.० ०	०	१०.० ०	५.००	०	२५.००	५०.००
६. स्थानीय तहको शिक्षामा लगानी									
६ १.	स्थानीय तहको शिक्षामा लगानी	११. ६४	१२	१३	१४	१५	१६	१७	२०

५.३ कार्यक्रम नतिजा खाका

तालिका ५ सूचकहरु सम्पादन कार्य प्रमुख ३.

क्र.सं.	नतिजा सूचक	एका इ	आधार वर्ष २०८०	लक्ष्य	०८० दे०८१/खि ८५/०८४ सम्म	०८४ देखि ८५/२०९० सम्म	कैफियत					
				०८० ०८१/	०८१ ०८२/	०८२ ०८३/	०८३ ०८४/	०८४ ८५/				
१.	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा											
१.१	सहजै देखिने भर्नादर	प्रति शत	70.4	72	74	78	88	95	100	105		
१२.	४ वर्ष उमेरका बालबालिकाको भर्ना	प्रति शत	52.0	57	67	74	80	85	90	100		
१३.	कक्षा १ मा बालविकासको अतिश	प्रतिश	60.5	92	93	94	96.5	98.5	100	100		

	नुभवसहित भर्ना हुने बालवालिका	त									
१४.	प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी न्यूनतम् मापदण्ड निर्देशिका अनुसार मापदण्ड पूरा भएका केन्द्र	प्र तिश त	0	3	3	3	3	3	15		17
१५.	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	प्र तिश त	100	100	100	100	100	100	100	100	100
१६.	बाल विकास केन्द्रमा पोषण कर्नर स्थापना	प्रति शत	10	15	20	25	30	40	60	100	100
१७.	बालविकास सहजकर्ताका लागि	सं ख्या	0	2	3	4	3	2	3		17

	मन्टेश्वरीमा आधारित ३० दिने तालिम										
१८.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको नक्शाङ्कन र पुनर्वितरण	पट क	0	1	0	0	1	0	0	1	
१९.	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा एकजना सुसारे सहायक) को (कर्मचारी व्यवस्थापन	स ख्या	0	4	4	5	4	10	17	17	
२. आधारभूत शिक्षा											
२१.	कक्षा १ मा कूल भर्नादर	प्रति शत	101.2	120	115	112	110	109	106	100	
२२.	कक्षा १ मा खुद	प्रति	96.1	97.8	97.9	98	98.3	98.8	99	99	

	ભર્નાદર	શત									
૨૩.	કક્ષા ૧ મા ૫- ભર્નાદર કૂલ	પ્રતિ શત	105.6	119	117	116	115	114	11 2	10 7	
૨૪.	કક્ષા ૧ મા ૫- ભર્નાદર ખુદ	પ્રતિ શત	95.6	97	97.5	98	98.5	99	10 0	10 0	
૨૫.	કક્ષા ૧ મા ૮- ભર્નાદર કૂલ	પ્રતિ શત	103.7	115	112	113	113. 5	114	11 5	11 0	
૨૬.	કક્ષા ૧ મા ૮- ભર્નાદર ખુદ	પ્રતિ શત	94.0	98.7	98.8	98.9	98.9	99	99	10 0	
૨૭.	આધારભૂત તહમા વિદ્યાલય બાહિરકા રહેકા બાલબાલિકાહરુ	પ્રતિ શત	6.2	5.5	5	4	3	2	1	0	
૨૮.	આધારભૂત તહમા લૈડિંગક સમતા સૂચકાંક	પ્રતિ શત	0.98	0.99	0.99	1	1	1	1	1	
૨૯.	કક્ષા ૧ મા કક્ષા દોહોર્યાડને દર	પ્રતિ શત									

२१०.	कक्षा १ मा कक्षा छाड़ने दर	प्रति शत									
२११.	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्म टिकाउ दर	प्रति शत	85.5	92	94	95	96	97.5	98.9	99	
२१२.	आधारभूत तह पूरा गर्ने दर	प्रति शत	72.5	75	80	85	90	95	98.7	99	
२१३.	विषयगत रुपमा थप शिक्षक दरबन्दी	प्रति शत	0	10	20	30	40	50	60	100	
२१४.	आधारभूतहमा न्यूनतम सिकाइ पूर्वाधार भएका विद्याल	प्रति शत	100	100	100	100	100	100	100	100	
२१५.	दिवा खाजा प्राप्त गर्ने विद्यार्थी कक्षा १५-	प्रति शत	100	100	100	100	100	100	100	100	
	प्रोत्साहन र छात्रवृत्ति प्राप्त	प्रति शत	100	100	100	100	100	100	100	100	

	गर्ने विद्यार्थी कक्षा १५-										
२१६.	पाठ्यपुस्तक उपलब्ध हुनेविद्यार्थी	प्रति शत	100	100	100	100	100	100	100	100	100
२१७.	स्थानीय पाठ्यक्रम २०७८ को कार्यान्वयन	सं ख्या									
२१८.	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रविधिको प्रयोगमा क्षमता विकास	प्रति शत	0	10	20	30	40	50	100	100	100
२१९.	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस, विद्यार्थी स्टेशनरी इत्यादि वितरण	प्रति शत	0	10	20	30	40	50	100	100	100
२२०.	घुम्ती पुस्तकालय	सं ख्या	0	1	0	0	1	0	0	1	1

	सञ्चालन											
३. माध्यमिक शिक्षा कक्षा) -९१२(												
३१.	कक्षा ९ मा १०- भर्नादर कूल	प्रति शत	85.2	120	118	116	113	108	105.9	109		
३२.	कक्षा ९ मा १०- भर्नादर खुद	प्रति शत	77.9	68	73	77	79	80	81.4	96.4		
३३.	कक्षा ११ १२- भर्नादर कूल मा	प्रति शत	23.8	56.5	61	65	70.5	74.5	77.3	85.8		
३४.	कक्षा ११ १२- भर्नादर खुद मा	प्रति शत	8.6	28.8	31	34.5	37	49	40.1	62.2		
३५.	कक्षा ९ मा १२- भर्नादर कूल	प्रति शत	60.0	105.5	104	100	97	94	91.6	97		
३६.	कक्षा ९ मा १२- भर्नादर खुद	प्रति शत	49.5	49.5	49.9	51	54	56	58.1	72.1		
३७.	माध्यमिक तहको कक्षा १० सम्म टिकाउ दर	प्रति शत	49	59	69	79	85	91	97.9	99		
३८.	माध्यमिक तहको लैङ्गिक	प्रति शत	1.01	1.01	1.02	1.01	1	1	1	1		

	समता सूचक										
३९.	माध्यमिक तहमा न्यूनतम सिकाइ पूर्वाधार भएका विद्यालय	प्रति शत	50	-	-	-	-	-	-	10 0	
३१०.	विषयगत रुपमा थप शिक्षक दरबन्दी	प्रति शत	0	10	20	50	-	-	-	10 0	
३११.	प्राविधिक धारका विद्यालय	सं ख्या	1	0	1	0	1	0	1	4	
३१२.	प्राविधिक धारका विषय क्षेत्र थप	संख्या	1	-	1	-	1	-	1	4	
३१३.	नमुना विद्यालय	संख्या	0	1	0	1	0	1	0	1	
३१४.	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रविधिको प्रयोगमा क्षमता विकास	प्रति शत	-	20	30	-	40	50	-	10 0	
३१५.	क्षमतामा	प्रति	100	100	100	100	100	100	10	10	

	आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन	शत							0	0	
३१६.	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ट्रेस, विद्यार्थी स्टेशनरी इत्यादि वितरण	प्रति शत									
४.	पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन										
४१.	स्थानीय पाठ्यक्रम परीक्षण कक्षा 5-1	विद्या लय		3-1	5-4	5-1					
४२.	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन कक्षा 5-1	विद्या लय			3-1	5-4	5-1				
४३.	स्थानीय पाठ्यक्रम परीक्षण कक्षा	विद्या लय		6	7	8	0	8-6			

	8-6										
४४.	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन कक्षा 8-6	विद्या लय			6	7	8	0	8-6		
४५.	सिकाइ सहजीकरण पुस्तिका निर्माण र वितरण	संख्या	आवश्यकता नुसार								
४६.	स्थानीय पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सहजीकरण पुस्तिका प्रबोधिकरण	संख्या		0	1	1	0	0	0	0	5
४७.	कार्य सञ्चयिका फायलको प्रयोग	प्रति शत		100	100	100	100	100	100	100	100
४८.	स्थानीय पाठ्यक्रम लाई मातृभाषा वा	सं ख्या				१	१	-	-	-	-

	स्थानीय भाषामा रूपान्तरण गर्ने										
४९.	सिकाइ सहजीकरण पुस्तिकालाई मातृभाषा वा स्थानीय भाषामा रूपान्तरण गर्ने	सं ख्या	-	-	-	-	5-1	8-6	-	-	
४१०.	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रविधिमा आधारित डिजिटल सामग्री	प्रति शत	0	5	7	9	15	20	25	10 0	
४११.	मूल्याङ्क प्रक्रिया तथा साधन विकास, परिक्षण र कार्यान्वयन	क क्षा	0	0	5-1	8-6	10-9	-11 12	-9 12	-1 12	

४१२.	प्रविधिक धार तर्फको कार्यक्रमको प्रभावकारिता को अध्ययन	पट क	0	1	1	1	1	1	1	10	
५१.	स्वयम् सेवक शिक्षक तयारी	सं ख्या	0	20	30	0	50	0	60	10 0	
५२.	शिक्षक तयारी										
५३.	नव नियुक्त शिक्षकलाई सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन	पट क	0	1	1	1	1	1	1	1	
५४.	शिक्षण सिकाइ नियमित गर्न मापदण्ड विकास	प्रति शत	0	1	0	0	0	1	0	0	
५५.	क्षमता विकास तालिम	सं ख्या	0	5	5	4	5	-	-	19	
५६.	छोटो अवधिको पुनर्ताजगी	पटक	0	1	1	1	1	1	1	1	

	तालिम सञ्चालन गर्ने										
५७.	बाल विकास सहजकर्ताको लागि ३० कार्यदिने मन्तेश्वरी तालिम	पट क	0	5	3	4	4	3	0	19	
५८.	पेशागत शैक्षिक अवलोकन	सं ख्या	0	1	0	0	1	0	0	1	
५९.	विद्यालयमा छुट्टै प्र पदको .अ. व्यवस्था	विद्या लय	प्रत्येक								
६ . अनौपचारिक तथा शिक्षा आजीवन सिकाइ											
६१.	६ वर्षको+ दर साक्षरता	प्रति शत	78	81	85	90	96	98	99	10 0	
६२.	१५२-४वर्षको	प्रति	92	94	96	98	99	99.5	10	10	

	साक्षरता दर	शत							0	0	
६३.	१५ वर्षको+ दर साक्षरता	प्रति शत	58	78	85	90	95	97	99	100	
६४.	निरक्षरहरुको विवरण संकलन	पटक	1	1	1	1	1	1	1	1	
६५.	साक्षर नवराजपुर	पट क	0	0	2	0	0	3	-	-	
६६.	स्थानीय माग र आवश्यकताका आधारमा सा को के.सि. र स्थापना चालनसञ्च	पट क	0	0	1	0	0	1	0	0	
६७.	सामुदायिक पुस्तकालयलाई सामुदायिक केन्द्रसँग आवद्ध गर्ने	पट क	0	0	0	0	0	0	0	0	
६८.	सा मा के.सि. सूचना प्रविधिको	सं ख्या	0	1	0	0	1	0	0	1	

	गर्ने विकास										
६९.	साक्षरता कक्षा संञ्चालन	पटक	1	1	0	0	1	0	0	1	
६१०.	परिचालकको क्षमता विकास	पटक	0	1	0	1	0	0	1	0	
७. शैक्षिक समता र समावेशीकरण											
७१.	विषेश विद्यालय संञ्चालन	सं ख्या	आवश्य क्तानुसार								
७२.	वर्गीय आधारमा छात्रवृत्ति वितरण	प्रति शत	निरन्तर 100								
७३.	आवासीय विद्यालय मार्फत छात्रवृत्ति	विद्या लय	सवै								
७४.	लैङ्गिकमैत्री, अपाङ्ग मैत्री तथा बालमैत्री भौतिक संरचना	सं ख्या	0	0	5	0	5	-	-	25	

	निर्माण										
८. दिवा खाजासहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम											
8.1	विद्यालय दिवा खाजा कार्यविधि २०७७, अद्यावधि र परिमार्जन	पट क	0	1	0	0	0	0	0	0	2
८२.	एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मि	विद्या लय									
८३.	User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस	संख्या	0	3	3	3	3	3	3	3	1
८४.	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा	विद्या लय	1	0	1	0	0	1	-	-	-

८५.	स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवा खाजा	प्रतिश त	निरन्तर 100								
८६.	अभिभावक आमा समूह गठन र परिचालन	प्रति शत	50	100	100	-	-	-	-	-	
९.छात्रवृत्ति											
९१.	छात्रवृत्ति छनोट र वितरण कार्यविधि विकास	पट क	1	1	1	1	1	1	1	1	
९२.	छात्रवृत्ति र दिवा खाजा व्यवस्थापन समिति गठन	सं ख्या	सवै								
९३.	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	पट क	2	2	2	2	2	2	2	2	
१०											

परिस्थितिज. न्यशिक्षा											
१०१.	मापदण्ड अनुसारको भौतिक पूर्वाधार	सं ख्या	0	0	5	5	2	5	2	19	
१०२.	समुदायमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार	प्रति शत	0	5	10	15	20	30	40	90	
१०३.	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास	प्रति शत	100	100	100	100	100	100	100	100	
११ विद्यालय . भौतिकपूर्वाधा र विकास											
१११.	पूर्वाधार विकासका लागि मापदण्ड	पट क	0	1	-	-	-	-	-	2	

११२.	पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि १० वर्षे गुरु योजना तयार	पट क	0	1	1	-	-	-	-	3	
११३.	अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री तथा लैङ्गिक मैत्री भौतिक संरचना	प्रति शत	0	30	40	50	60	70	80	100	
११४.	शौचालय पानी र सरसफाइ	प्रति शत	निरन्तर 100								
१२ सूचना. प्रविधि											
१२१.	प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत संरचना विस्तार	प्रति शत	0	15	15	25	30	10	5	100	
१२२.	पूर्णकालीन ICT शिक्षक व्यवस्थापन, डिजिटल ल्याव	पट क	1	1	1	1	1	1	1	1	

	स्थापना										
१२३.	ई पुस्तकालय- र अद्यावधिक विस्तार	सं ख्या	10	0	0	9	0	0	0	19	
१२४.	विद्यार्थीको हातमा भिडियो प्लेयर वा Androidफोन का साथै पेनड्राइभको पहुँच	प्रति शत	0	10	10	10	10	10	80	10 0	
१२५.	तथ्याङ्क पद्धति पूर्ण पेपर लेस	प्रति शत	0	10	10	10	10	50	10	10 0	
१२६.	फ्रि वाईफाई - चौतारी	वडा	0	1	2	0	1	1	0	5	

परिच्छेद ६ सुशासन तथा व्यवस्थापन

परिचय

शिक्षा पद्धतिमा निर्णय तथा कार्यान्वयनको समग्र प्रक्रियाले शासकीय प्रबन्धलाई जनाउँदछ। शासकीय प्रबन्धमा संरचना तथा प्रक्रिया दुवै पर्दछन्। विद्यालय क्षेत्रको यो योजनाका सन्दर्भमा शासकीय प्रबन्ध अन्तर्गत योजनाको प्रभावकारी ढङ्गले तथा कुशलतापूर्वक कार्यान्वयन गरि बालबालिकाको सहभागिता र सिकाइमा सुधार गर्न आवश्यक संरचना, भूमिका तथा कार्य प्रक्रिया समावेश हुन्छन्। यस्ता संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरूले सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय गर्नु तथा निर्णय कार्यान्वयन गर्नु, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित हुनु, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायी हुनु, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्नु, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही भई पारदर्शी हुनु र विधिको सर्वोच्चता तथा समतालाई प्रोत्साहन गरि सुशासनको प्रत्याभूति गर्नुपर्दछ। शिक्षामा स्थानीय सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारहरूको भूमिका रहने भएकाले भूमिका अनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान रहेको छ।

क्षेत्रक शिक्षाो योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना सहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु पर्दछ। सुशासन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी योजनाका उद्देश्य, अपेक्षित नतिजा र कार्यक्रमको स्वरूप, संवैधानिक प्रावधान अनुसारको संघीय संरचनामा विभिन्न तहका सरकारको दायित्व तथा ज्ञान, प्रविधि, मूल्यमान्यता र दृष्टिकोणमा आएको परिवर्तनलाई विचार गर्नु पर्दछ। नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरि तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूची सहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था भएको छ। यस सन्दर्भमा संविधानमा संघीय एकाइहरूका लागि एकल र साझा अधिकार तथा दायित्वको रूपमा विषयहरू प्रस्तुत भएका सन्दर्भमा एकल

अधिकार मूल रूपमा प्रभावी भई साझा अधिकार परिपूरक वा सम्पूरक भएर आउँछ भने विषयलाई ध्यान दिनका साथै शिक्षामा विशिष्टीकृत प्रकृतिका कार्यको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि विशेष प्रबन्धको आवश्यकतालाई पनि विचार गर्नु पर्दछ। त्यसै गरि योजना कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, समता र समावेशिताको प्रवर्धन, नतिजाप्रतिको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व जस्ता पक्षहरूलाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ। यस परिच्छेदमा सुशासन प्रवर्धन गरी शिक्षा क्षेत्रमा यस १० वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनबाट अपेक्षित नतिजा हासिल गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरीएको छ। वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा यस योजनाका अपेक्षित नतिजा प्राप्तिका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको कुशल तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको स्वरूप प्रस्तुत गरिएको छ।

६.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

परिचय

बदलिदो परिवेश अनुसार शासकीय संरचना, प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरिएमा शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय सरकारअनुसार स्थानीय सरकारका अधिकार तथा दायित्व; शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार, ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत बिचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ। यसमा योजनाका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार; प्रकोप तथा महामारीको अवस्थामा सिकाइ र समता तथा समावेशिताको प्रवर्धनसहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्ने प्रयास गरिएको छ भने त्यसका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति तथा क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिएको

छ । यस खण्डमा सुशासन प्रवर्धन गरी शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस विद्यालय क्षेत्रको योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना, क्षमता र प्रक्रियामा देखिएका चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरीएका चुनौतीहरू सामना गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना, क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको लागि तयार गरिएको छ ।

६.१.१. वर्तमान अवस्था

शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि हाल संघमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ । मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्रीय तहमा विभागीय रूपमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग क्रियाशील रहेका छन् । यसैगरी प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय मार्फत शिक्षा, शिक्षा विकास निर्देशनालय र प्रत्येक प्रदेशमा शिक्षा तालिम केन्द्र रहेका छन् भने स्थानीय तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ, प्रत्येक पालिकामा शिक्षा शाखाको व्यवस्था रहेको छ । पालिका स्तरमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनले तोकिए बमोजिमको २३ ओटा कार्यहरू कार्यान्वयनमा रहेकाछन् ।

६.१.२ उद्देश्य

यस योजनामा सुशासन तथा व्यवस्थापनका लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकाससम्बन्धी उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्

१. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको न्यून नतिजा सम्बोधनको लागि स्थानीय तहमा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने
२. विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका शैक्षिक गतिविधिहरूको समन्वय, सहअस्तित्व र सहकार्यको प्रत्याभूतिका लागि संयन्त्र र संस्थागत व्यवस्था गर्ने
३. समता तथा समावेशितालाई प्रोत्साहन गरी शिक्षामा सुशासन व्यवस्था गर्ने
४. विद्यालयमा जनशक्ति, संरचना र संयन्त्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

६.१.३ रणनीतिहरू

१. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको न्यून नतिजा सम्बोधनको लागि स्थानीय तहमा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न भौतिक तथा सांगठानिक संरचनाको सुधार गर्ने र पर्याप्त र तालिम प्राप्त जनशक्तिको व्यवस्थापनमा जोड दिने ।

२. विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका शैक्षिक गतिविधिहरुको समन्वय, सहअस्तित्व र सहकार्यको प्रत्याभूतिका लागि नीतिगत र प्रणालीगत संयन्त्रको विकास र कार्यान्वयन गर्ने र संस्थागत व्यवस्थाका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार, जनशक्ति, वित्त व्यवस्थापन र नीति नियम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने।

३. समता तथा समावेशितालाई प्रोत्साहन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने र शिक्षामा सुशासन व्यवस्था गर्नका लागि पारदर्शिता, जवाफदेहीता, नियमको पालना, कुशल नेतृत्व तथा सूचना सम्प्रेषणका लागि पद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयन गर्न जोड दिने ।

४. विद्यालयका दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि पेशागत योग्यता र तालिमको व्यवस्था गर्नुका साथै भौतिक तथा सांगठनिक संरचनाको निर्माण गर्ने र संयन्त्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नमा जोड दिने ।

६.१.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

१.४. शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्धन भई बालबालिकाको सिकाई प्रति उत्तरदायी प्रणालीमा विकास भएको हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू

१.स्थानीय तहको शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यका लागि संयन्त्र, संरचना र जनशक्ति तयार हुने ।

२. स्थानीय सरकार, शिक्षाको शासकीय स्वरूप र विद्यालयको जिम्मेवारी, भूमिका, कर्तव्य, दायित्व र अधिकार सुनिश्चित हुने ।

३. शैक्षिक निकाय र जनशक्तिको दक्षता प्रवर्धन गर्ने संयन्त्र निर्माण हुने र उक्त संयन्त्रले क्षमता सुधार गर्ने ।

४. शिक्षा सेवा प्रवाह सहभागितामूलक, कार्यसम्पादनमुखी, शिक्षार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही, समतमूलक तथा समावेशिताको सिद्धान्तमा कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक र प्रभावकारी हुने ।

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष	२०८१ १८२	२०८२ १८३	२०८३ १८४	२०८४ १८५	२०८५ १८६

		(२०८१/ ८२)					
१	माध्यमिक विद्यालयमानेततु व तथाव्यवस्थापनस म्बन्धी तालिमप्राप्त प्रधानाध्यापक सङ्ख्या						
२	आधारभूत तहकोविद्यालयमा नेततुवविकासत था व्यवस्थापनसम्ब न्धीतालिम प्राप्त प्रधानाध्यापकस ङ्ख्या						
३	लेखा परीक्षण तथासामाजिक परीक्षण सम्पन्नगर्नेविद्याल य सङ्ख्या	11					
४	विद्यालय व्यवस्थापनसमि ति भएका विद्यालयसङ्ख्या	12					
५	प्रचलित कानुनमा व्यवस्थाभएबमो जिम	0					

	प्रधानाध्यापकत था प्राचार्य नियुक्त गर्ने माध्यमिक विद्यालय सङ्ख्या						

६.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	आवश्यक कानूनी प्रवन्ध र मापदण्ड विकास	संख्या	२	३	४	५	५	१९	स्थानीय तह
२	शिक्षा तालिम केन्द्रको स्थापना	संख्या	०	१	०	०	०	१	स्थानीय तह
३	सूचना प्रणाली सुधार तथा सुदृढीकरण	पद्ध ति	२	३	४	५	५	१९	स्थानीय तह
४	प्र लाई.अ. कार्यसम्पादन गरी करार बनाउने जिम्मेवार	संख्या	२	३	४	५	५	१९	स्थानीय तह
५	शिक्षक तथा विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने	पद्ध ति	२	३	४	५	५	१९	स्थानीय तह

६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी संयन्त्र विकास	संयन्त्र वडा) संख्या	१	२	१	१	०	९	स्थानीय तह
७	विद्यालय स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपत तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वय संयन्त्रको विकास	संयन्त्र	२	४	३	५	५	१९	स्थानीय तह र विद्यालय
८	शिक्षासम्बन्धी कार्यको लागि स्थानीय तहको जनशक्ति तथा संरचनाको क्षमता विकास गर्ने	संरचना	५	५	३	२	४	१९	स्थानीय तह

६.२ स्थानीय शिक्षा कार्यान्वयनको प्रबन्ध

परिचय

कुनै पनि योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको निमित्त व्यवस्थित, नीतिगत, प्रणालीगत र वैज्ञानिक प्रबन्धको खाँचो पर्दछ। योजना निर्माण, संगठन, नियन्त्रण, निर्देशन, नेतृत्व प्रदान जस्ता तत्वहरूले योजना कार्यान्वयनको प्रबन्धमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन्। यसै गरी शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयन गर्न पनि उल्लेखित तत्वहरूले प्रभाव पार्दछन्। शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध प्रभावकारी भएमा अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त गर्न सकिन्छ।

अपेक्षित नतिजा तथा उपलब्धि हासिल गर्न कार्यान्वयनको उपयुक्त व्यवस्था हुनु आवश्यक छ। योजना कार्यान्वयन प्रबन्धमा सङ्गठन, निर्देशन, नियन्त्रण, संयन्त्र, जनशक्ति, नीति नियम, कानून तथा मापदण्ड सहितको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व रहन्छन्।

नेपालमा संघीय व्यवस्था अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई स्थानीय तहमा केही कानूनी प्रबन्ध सहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको छ। त्यसैले कार्यान्वयन प्रबन्ध र सम्पादनका लागि आवश्यक संयन्त्रको विकास हुनु जरुरत छ। कार्यान्वयन प्रबन्ध तयार गर्दा दीगोपन, कार्यकुशलता, प्रभावकारितामा ध्यान दिनु पर्दछ। कार्यान्वयन प्रबन्धको समग्र पक्षलाई समावेश गरी स्थानीय तह र विद्यालय अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनको प्रबन्धको प्रक्रिया इङ्गित गरिएको छ।

६.२.१ वर्तमान अवस्था

मुलुक संघीय संरचनाको ढाँचामा रूपान्तरण भएसँगै नयाँ चिराबाट योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध गर्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था छ। शिक्षा क्षेत्रमा पनि यसै अनुसार संरचनात्मक रूपान्तरण गर्नुपर्ने हुन्छ। संघमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालय, विकास साझेदारहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दछ। स्थानीय तहमा शिक्षा शाखा रहेको छ। विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहनुका साथै शिक्षक मध्ये एक जनालाई प्रधानाध्यापक नियुक्त गरी विद्यालय सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइएको छ।

स्थानीय तहमा कार्यसम्पादन गर्नका लागि परिवर्तन गरीएको उल्लिखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कामय गरी कुशल व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त नदेखिएको सन्दर्भलाई विचार गर्दा यस योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि वर्तमान प्रबन्धमा परिमार्जन तथा सुधार आवश्यक देखिएको छ। हालको संरचनामा देखिएका केही समस्या तथा चुनौतीहरू निम्न अनुसार छन् -

१. स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति विकास गर्नु।
२. शिक्षक तालिमको क्षमता विस्तार गर्नु।
३. स्थानीय तहमा जनशक्ति अभावले विद्यालयका लागि सहयोग तथा अनुगमन प्रणाली व्यवस्थित गर्न र सङ्गठन तथा दरवन्दी पुनरावलोकन गर्नु।
४. विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा स्थानीय तहको भूमिका तथा कार्य विवरण स्पष्ट गर्नु पर्ने।
५. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेटलाई एकीकृत गरी स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्नु।
६. संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूबीच समन्वय र सहकार्य सुदृढ गर्ने।

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

योजनाको कार्यान्वयनको मुख्य थलो विद्यालय भएकाले विद्यालयमा कार्यान्वयनको उपयुक्त प्रबन्धका साथै स्थानीय तहले विद्यालयको क्रियाकलापहरूमा नियमित अनुगमन तथा कार्यान्वयनमा आवश्यकता अनुसार सहयोग, समन्वय र सहकारी गर्नु पर्दछ। स्थानीय तहमा शिक्षा क्षेत्रको समग्र योजना कार्यान्वयन प्रक्रियाका लागि निम्न लिखित प्रबन्ध गर्नु पर्दछ।

स्थानीय तह

१. नवराजपुरगाउँपालिकाले संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने।
२. नवराजपुरगाउँपालिकाको शिक्षा शाखाको क्षमता विकास गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार समितिहरू निर्माण गर्ने।

३. नवराजपुरगाउँपालिकाले कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने छन्।
४. कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार नवराजपुरगाउँपालिकाले कानून, मापदण्ड र निर्देशिका विकास गर्ने।
५. नवराजपुरगाउँपालिकाले एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन मार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने, योजना निर्माणको आधारका रूपमा प्रयोग गर्ने र संघीय तथा प्रदेशमा समेत आवश्यक विवरण सहजै प्राप्त हुने सुनिश्चितता गर्ने।
६. नवराजपुरगाउँपालिकाले शिक्षण सिकाइमा आवश्यक सहयोग तथा आदान प्रदानका लागि पालिका स्तरमा शिक्षक तथा विज्ञ समूह सम्मिलित शिक्षक सहायता प्रणाली विकास तथा सञ्चाल गर्ने।

विद्यालय

१. विद्यालयले विद्यालय सुधार योजना तयार गरी सालवसाली अद्यावधिक गर्ने।
२. संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालयको आफ्नै आम्दानीबाट प्राप्त बजेट समावेश गरी निर्धारित वार्षिक कार्यक्रमलाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिले कार्यान्वयन गर्ने।
३. व्यवस्थापन तथा निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाइने।
४. विद्यालयले वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, अभिलेखीकरण, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चितता सम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने।
५. विद्यालयले अभिभावक र सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने।
६. स्थानीय सरकारका सम्बन्धित इकाइहरू, समुदाय र गैरसरकारी संस्थाको सहकार्यमा बालबालिकाका लागि पौष्टिक आहार, सरसफाइ र विपत्तिको व्यवस्थापन सम्बन्धी सीप प्रदान गर्न क्रियाशील संरचना तयार गर्ने।

७. विद्यालयले विद्यार्थीलाई विषयगत सिकाइ, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सामुदायिक कार्यमा सहभागिताका लागि आवश्यक जिम्मेवारी तथा कार्ययोजना तयार गर्ने।

समुदायिक सिकाइ केन्द्र

१. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन गर्न व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने।
१. वित्तीय व्यवस्थापनका आधारमा व्यवस्थापन समितिले वार्षिक योजना निर्माण गरी कार्यान्वयनको व्यवस्था मिलाउने।
२. साइकाइहरू तहका स्थानीय विषयगत ले .के.सि., समुदाय, गैर सरकारी संस्था र सामुदायिक संस्थासँग आवश्यकता अनुसार सहकार्य गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।

६.२.२ उद्देश्य

योजना प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नवराजपुरगाउँ पालिका ले निम्न उद्देश्य लिएको छ :

- १ शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्नु

६.२.३ रणनीति

माथीका उद्देश्य हासिल गर्न स्थानिय तहले निम्न रणनीतिहरू लिनेछन ।

१. संघिय तथा प्रदेश तहवाट वित्तिय हस्तान्तरण मार्फत ससर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै श्रोत को बजेट समेत संकलन गरी वार्षिक शिक्षाको बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने ।
२. कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागी आवश्यकता अनुसार कानुन , कार्यविधि तथा निर्देशिका तयार गर्ने ।
३. कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अन-नगमण तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रम प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चिताका साथै समस्या समाधानका लागी आवश्यक निति, निर्देशन तथा समन्वय गर्ने ।

४. एकिकृत शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन मार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका लागी नतिजाको विवरण तयार गर्ने , त्यसको समिक्षा गरि थप सुधार तथा प्रयोग गर्ने ।
५. विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ गठन गर्ने र विद्यालयलाई विद्यालय सुधार योजना विकास तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।
६. विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अध्यावधिक गर्ने ।
७. विद्यालय व्यावस्थापनलाई सशक्तिकृत गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागी प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरि उत्तरदारी बनाउने ।
८. वित्तिय व्यवस्थापन, खरिद प्रकृया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षक कक्षा कोठामा समय तथा कार्य सुनिश्चितता सम्बन्धि आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने
९. अभिभावक तथा सरोकारवालासँग अन्तरकृया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला, तथा बैठक आयोजना गर्ने र सामाजिक परिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।
१०. सामुदायिक सिकाई केन्द्र मार्फत सबै उमेर समुहका सिकारुका लागी साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, बैकल्पिक शिक्षा तथा आय आर्जन शिप विकासका कार्यक्रम संचालन गर्दै आजिवन सिकाई केन्द्रका रूपमा समेत कार्य गर्ने ।

गर्ने

६.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल हुनेमुख्य उपलब्धिहरु

१. शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चिताता भएको हुनेछ

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल हुनेमुख्य नतिजा यस प्रकार छ :

१. शिक्षाका सबैनिकाय तथा विद्यालयमा सशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायीप्रणालीको विकास हुनेछ।

६.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स	प्रमुखक्रियाकलाप	इकाई	भौतिकलक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिकलक्ष्य (१० वर्ष)	त
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५		
१	वार्षिक बजेट तथाकार्यक्र म निर्माण								
२	विद्यालय सधुराोजना निर्माण एवम्अद्यावधिक		13						
३	एकीकृत शैक्षिक सूचनाप्रणाली सदृढीकरण		13						

परिच्छेद ७ : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

परिचय

आर्थिक तथा सामाजिक परिवर्तनका लागि शिक्षाको भूमिका अहम हुन्छ। सभ्य समाज र समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि व्यक्ति, समुदाय र सरकारले बालबालिकाको शिक्षामा प्राथमिकताका साथ लगानी गर्नु आवश्यक छ। दक्ष, सीपयुक्त र गुणस्तरीय मानव संसाधनको विकास गर्न नै शिक्षामा लगानी गरिएको हो। शिक्षामा गरिने लगानीले व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दीर्घकालीन विकासका लागि सहयोग गर्दछ।

राष्ट्रिय आकांक्षालाई मध्यनजर गर्दै नेपाल सरकार र समुदायबाट विगत केही दशकदेखि शिक्षा क्षेत्रमा लगानीलाई विस्तार गरीएको छ। शिक्षामा गरिने लगानीले समाजको आकांक्षा, आवश्यकता, मान्यता र दीगो विकासको लक्ष्यका लागि कार्य गर्नु पर्दछ। संवैधानिक व्यवस्था बमोजिम विद्यालय शिक्षा सञ्चालनको मूल जिम्मेवारी स्थानीय तहको भए तापनि शिक्षा साझा सूचीको विषय रहेकोले शिक्षाको वित्तीय व्यवस्थापनमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका साथै समुदाय र निजिक्षेत्रको समेत साझेदारी आवश्यकता पर्दछ।

शिक्षामा आवश्यक पर्ने स्रोत पहिचान गरी तिनलाई एकीकृत गर्नु र उपयुक्त तरिकाले वितरण तथा उपयोग गर्नु शिक्षामा लगानीको प्रबन्धका लागि ध्यान दिनु पर्ने महत्वपूर्ण पक्ष हुन्। शिक्षामा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत जुटाउने, स्रोतको विनियोजन गर्ने, विनियोजित स्रोतको प्रवाह गर्ने र उपलब्ध स्रोतको उपयोग गर्ने भन्ने विषयमा ध्यान पुग्दछ।

यस सन्दर्भमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी यसमा देखिएका चुनौतीहरू उल्लेख गरीएको छ। पहिचान गरीएका चुनौतीहरूको सामना गर्दै वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यसका उद्देश्य तथा रणनीतिहरू प्रस्तुत गरी स्रोतको आकलन तथा लगानीका क्षेत्र र लागत अनुमान गरिएको छ।

७.१ वर्तमान अवस्था

नवराजपुरगाउँपालिकाको आ.व. २०७८/७९ को कूल बजेट मध्ये रु. ९७,९६,००० (८.८५ प्रतिशत) शिक्षा क्षेत्रमा कार्यक्रम तथा परियोजना अन्तरगतको बजेट विनियोजन गरेको छ। शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ भन्ने विषयमा सैद्धान्तिक रूपमा राजनीतिक तहमा र नेपालका नीतिगत

दस्तावेजहरूमा सहमति देखिन्छ। सबैको धारणा लगानी बढाउने कुरामा एकै हुनुलाई लगानी वृद्धि गर्ने प्रयासको महत्वपूर्ण आधार मान्न सकिन्छ। नेपालका सबैजसो राजनीतिक दलको राष्ट्रिय तहको चुनावी घोषणापत्रमा कूल राष्ट्रिय बजेटको कम्तीमा २० प्रतिशत शिक्षामा लगानी गरीने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

शिक्षामा राज्यको लगानीको अवस्था

नेपालमा वि. सं. २०४९/५० मा शिक्षामा राज्यको लगानी कूल राष्ट्रिय बजेटको करिब ८.५ प्रतिशत मात्र रहेकोमा सबैको लागि शिक्षा अभियान (सन् १९९० को दशक) सँगै आ.व. २०६७/६८ मा आइपुग्दा यो प्रतिशत १७.१ पुगेको थियो। कूल गार्हस्थ उत्पादनसँग शिक्षा क्षेत्रको बजेट तुलना गर्दा वि सं. २०५५ देखि २०७५ सम्मको अवधिमा नेपाल सरकारको शिक्षामा लगानी कूल गार्हस्थ उत्पादनको औसत ३.७ प्रतिशत रहेको थियो। विगत एक दशक अवधिमा सरकारबाट कूल राष्ट्रिय बजेटको औसत १३.२ प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रमा लगानी भएको पाइन्छ। नेपालमा शिक्षाको लगानीमा वैदेशिक सहायताको पनि महत्वपूर्ण अंश रहेको छ। विगत ५ वर्षमा शिक्षा क्षेत्रको बजेट तथा उक्त बजेटमा वैदेशिक सहायताको अवस्था हेर्दा कूल शिक्षा बजेटको औसत १०.६८ प्रतिशत वैदेशिक सहायताको रहेको छ। विगत ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्रको बजेट देहाय अनुसार रहेको छ।

विगत पाँच वर्षमा शिक्षा बजेटको स्वरूप (बजेट रु करोडमा)

आ.व.	शिक्षा बजेट	वैदेशिक सहायता रकम	वैदेशिक सहायता प्रतिशत	वार्षिक बजेट वृद्धि प्रतिशत	शिक्षा बजेटमा गार्हस्थ उत्पादनको प्रतिशत	कुल संघीय बजेटमा शिक्षा जेटको अंश	कुल स्थानीय बजेटमा शिक्षा वजेटको अंश
२०७३/७४	११,६३६	१०३४	८.८८	१७.९६	४.१	११.१	
२०७४/७५	१२,६६४	१०९६	८.६५	८.८४	४.२	९.९	
२०७५/७६	१३,४५१	१२८७	९.५७	६.२१	४.१	१०.२	

२०७६/७ ७	१६,३७ ६	१७४६	१०.६६	२१.७ ४	४.४	१०.६	
२०७७/७ ८	१७१७१	२४५१	१४.२८	४.८६	४.३	११.७	

स्रोत: अर्थ मन्त्रालय (सम्बन्धित आ.व.को बजेट पुस्तिका)

शिक्षामा निजी लगानी

नेपालमा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित संस्थागत विद्यालयमा पढ्ने विद्यार्थी सङ्ख्या कूल विद्यार्थी सङ्ख्याको २५ प्रतिशतभन्दा बढी रहेको छ। प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा ५० प्रतिशत भन्दा बढी बालबालिका निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयमा रहेका छन्। निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित शिक्षण संस्थामा सरकारी लगानी प्रत्यक्ष रूपमा नभए पनि प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय कार्यमा सहयोग तथा सहजीकरण र नियमनका पक्षमा सरकारको भूमिका रहेको छ।

तालिका ६.३ नेपालमा प्रति विद्यार्थी लगानीको तुलनात्मक अवस्था

शिक्षाको तह	प्रति विद्यार्थी लगानी रु.		कैफियत
	सार्वजनिक	नीजि	
बालविकास शिक्षा	३६०२	१७,३३६	
प्राथमिक तह (१-५)	११,५३६	२०,२५४	
आधारभूत तह (६-८)	११,२५१	१९,९८४	
माध्यमिक तह (९-१०)	१०,६८१	३१,६९६	
माध्यमिक तह (११-१२)	१६,५५६	३५,७५२	

स्रोत: NCE Nepal (Cited from UNESCO/ILEP and MOE, 2018)
उल्लिखित जानकारी तथा विश्लेषणको आधारमा देहाय बमोजिमका चुनौतीहरू पहिचान गरीएको छ -

१. शिक्षासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश, स्थापित मूल्य र मान्यता, संवैधानिक प्रत्याभूति, राज्यले अख्तियार गरेका नीतिलाई उचित रूपमा सम्बोधन गर्न विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा लगानी वृद्धि र दीगो स्रोत व्यवस्थापन गर्ने।
२. संघीय संरचनाअनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तह विचको शिक्षाको लगानी मापदण्ड र वित्तीय स्रोत हस्तान्तरणको उपयुक्त माध्यम निर्धारण गरी तीनै तहका सरकारलाई शिक्षामालगानीको लागि जिम्मेवार बनाउने।

३. संवैधानिक मार्गदर्शन तथा नीति अनुरूप निजी क्षेत्रबाट शिक्षामा गरीने लगानीको व्यवस्थापन रस्वरूप निर्धारण गरी सार्वजनिक सेवा, सामाजिक दायित्व वा सेवामूलक व्यवसायक रूपमाविकास गर्ने।
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा विद्यार्थी अनुपात बनाउने सरकारको प्रतिवद्धताकार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत पहिचान र परिचालन पद्धति सुनिश्चित गर्ने।
५. वैदेशिक सहायता प्राप्ति, परिचालन, घट्दै गएको वैदेशिक सहायतालाई बढाउन र त्यसकोदीगोपना सुनिश्चित गर्ने।
६. आधुनिक प्रविधि विशेषगरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्नआवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने।
७. शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रहरू: प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र अनौपचारिक तथानिरन्तर शिक्षामा सरकारी लगानीको संरचना (प्राथमिकता र प्रतिशत) निर्धारण गर्ने।
८. विद्यार्थीको सिकाइ तथा कुशलतामा केन्द्रित भई गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न आवश्यक पर्ने गरीलगानी गर्न स्रोत व्यवस्थापन गर्ने।
९. शिक्षामा समता तथा समावेशिता सुधार गरी आर्थिक रूपले विपन्न, सुविधाविहिन, विभिन्नकठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच, सहभागिता रगुणस्तरीय सिकाइ सुनिश्चित गर्न पर्याप्त लगानी प्राप्त गर्ने।
१०. गैरसरकारी क्षेत्रको लगानी, सामुदायिक सहभागिता र अभिभावकको लगानीलाईअभिलेखीकरण र प्रोत्साहन गर्ने।
११. वित्तीय व्यवस्थापनक कार्यकुशल बउनाउन व्यक्ति, संस्था र पद्धतिको क्षमता विकास गर्ने।
१२. वित्तीय गतिविधिलाई पारदर्शी, जवाफदेही, सरलीकृत गरी वित्तीय सुशासन कायम गर्ने।

७.२ उद्देश्य

योजनाको वित्तीय व्यवस्थापनका प्रमुख उद्देश्यहरू देहाय अनुसार रहेका छन् -

१. योजना अवधिका लागि विद्यालय शिक्षामा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु।
२. विद्यालय शिक्षासम्बन्धी पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु।
३. उपलब्ध सम्भावित स्रोतका आधारमा पहिचान गरिएका कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु।
४. खर्चको प्रक्रिया, तीनै तहका सरकारको भूमिका र दायित्व स्पष्ट गर्नु।
५. लगानीको उपयोगको अवस्था जानकारी लिने विधि र प्रक्रियाउपयुक्त (प्रतिवेदन पद्धति) प्रस्तुत गर्नु र जवाफदेहिता स्पष्ट गर्नु।

६ र ४. गणीतिहरू

योजनाको वित्तीय व्यवस्थासम्बन्धी गणीतिहरू देहाय बमोजिम हुनेछन्-

१. विद्यालय शिक्षाको लागि कानूनमा तोकिए अनुसारको आर्थिक दायित्व तीनै तहका सरकारहरू बिचको लागत साझेदारीमा हुनेछ। यसका लागि कम्तीमा संघीय सरकारको शिक्षा क्षेत्रको लगानीको अनुपातमा प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट थप लगानी हुने अपेक्षा गरिने।
१. शिक्षामा सरकारी अनुदान खर्चको जिम्मेवारी स्थानीय तहको भएकोले आफ्नो तह भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच र सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न स्थानीय तहलाई जवाफदेही हुने पद्धति विकास गर्ने।
२. सरकारबाट प्रदान गरीने स्रोतको उपयोग गर्ने प्रमुख एकाइ विद्यालय भएकाले लक्षित गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने जवाफदेहिता विद्यालयको हुनेछ।
३. शिक्षामा सार्वजनिक लगानी वृद्धि गरी कूल गार्हस्थ उत्पादनको ७ प्रतिशत र तीनै तहका सरकारबाट कूल बजेटको वार्षिक रूपमा २० प्रतिशत पुर्याइने छ।
२. नेपालको वैदेशिक सहायता नीतिअनुरूप शिक्षाको बजेटमा हुने न्यूनता पूरा गर्नका लागि निश्चित लक्ष्य हासिल गर्न बाह्य स्रोतको परिचालन गरिनेछ।

३. उपागम को अवधारणा अनुसार कार्यक्रम खर्च तथा नतिजामा आधारित खर्च गरिनेछ।
४. सार्वजनिक सेवा ,सामाजिक दायित्व वा सेवामूलक व्यवसायका रूपमा विकास गरिनेछ।
५. मापदण्डका आधारमा शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्धन गरीने छ भने निजी क्षेत्रले सार्वजनिक सेवा ,सामाजिक दायित्व वा सेवामूलक व्यवसायका रूपमा रहने गरी विद्यालय शिक्षा सञ्चालन गर्न व्यवस्था गरिनेछ।
६. अवस्था र आवश्यकताका आधारमा समानीकरण, समपुरक, शसर्त र विशेष अनुदानको अवलम्बन र उपयोग गरिनेछ।
७. मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिनेछ।
८. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार गरी ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी रउत्तरदायित्वलाई थप सबल बनाइनेछ।

६.विश्लेषण र अनुमान स्रोतको ५.

सामान्यतया स्रोतको अनुमान र विश्लेषण गर्दा अपेक्षा र नीतिका आधार तथा स्रोत उपलब्धताको अनुमान जस्ता दुई मूलभूत प्रक्रिया बीचमा सामानजस्य गर्ने प्रयास हुन्छ।नागरीक अपेक्षा, राष्ट्रिय प्रतिवद्धता, संवैधानिक प्रत्याभूति, शिक्षाका राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रमलाई उचित रूपमा सम्बोधन गर्न स्रोतको आकलन गर्नु पर्ने हुन्छ।त्यसरी आँकलन गरीएको स्रोत कति हुन्छ र हामीसँग सामर्थ्य के कति छ त्यो पनि सँगसँगै विश्लेषण गरीन्छ।सामान्यतया राष्ट्रिय सामर्थ्य कूल गार्हस्थ उत्पादनलाई आधार बनाई निकालिन्छ।

७.४ प्रमुख उपलब्धि

उपलब्धियोजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल हुनेमुख्य उपलब्धि तथा नतिजा बुदागतरूपमा उल्लेख गर्ने ।

१. शैक्षिक पहुच, समता,गुणस्तर र क्षमता विकासमा आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन भएको हुने

२. वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सदृढ भएको हुनेछ

७.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

(क) सङ्घीय सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१.	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा							
२.	आधारभूत शिक्षा							
३.	माध्यमिक शिक्षा							
४.	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम							

(ख) प्रदेश सरकारबाट शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१.	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा							
२.	आधारभूत शिक्षा							
३.	माध्यमिक शिक्षा							
४.	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम							

(ग) स्थानीय तहबाट शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापका लागि प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.सं.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१.	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा							
२.	आधारभूत शिक्षा							
३.	माध्यमिक शिक्षा							
४.	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम							

(घ) अन्य सङ्घसंस्थाबाट शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.सं.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१.	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा							
२.	आधारभूत शिक्षा							
३.	माध्यमिक शिक्षा							
४.	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम							

७.६ योजनाको वार्षिक बजेट तर्जुमा प्रक्रिया (Include details in this part)

क्र. सं.	उपक्षेत्र	२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५
१	बाल विकास र शिक्षा	३०	३५	२८	३८	२७
२	आधारभूत शिक्षा	३८	३२	३५	४०	४२
३	माध्यमिक शिक्षा	१०	१२	१५	१०	१५
४	उच्च शिक्षा	०	२०	२०	१०	१२

५	पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	५	१०	५	२	३
६	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	०	५	५	६	३
७	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	०	२	६	२	२
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	०	२	३	५	४
९	दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम	०	५	५	१०	१०
१०	छात्रवृत्ति	०	१	५	६	४
११	परिस्थितिजन्य शिक्षा	२	१०	१५	१०	१०
१२	विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास	०	१०	२०	३०	४०
१३	शिक्षामा सूचना र प्रविधि	५	१०	२०	१५	१०
१५	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	५	५	४	६	३
जम्मा रु. लाखमा		९३	१९५	१८६	१९०	१८५

अनुमान पहिलो पाँच वर्षमा लागि जम्मा ८१३ लाख नेपाली रुपैया आवश्यक देखिन्छ जसमा शिक्षक पारिश्रमिक कुनैपनि सहजकर्ताको तथा कर्मचारी , छैन। जोडिएको

प्रस्तावित बजेटमा अपुग स्रोत तथा अपुग स्रोत पूरा गर्ने उपाय यस योजनाका लागि तलको तालिकामा दिएको छ।

तालिका ६.८ योजनाको लागि अपुग स्रोतको वार्षिक विवरण

अपुग स्रोत	२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/८४	२०८४/८५	५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
रु। लाखमा	४८.३६	११०	९३	९३	९२.५	३७६.१४	७५२.२८

योजनाका लागि अपुग स्रोतका लागि अपेक्षित सहायताको अनुमान

क्र.सं.	अनुमानित विकासका साझेदारहरु	सहयोग अनुमान (लाखमा)	कैफियत
१	संघ ३० प्रतिशत	२२५.६८	
२	प्रदेश २० प्रतिशत	१५०.४६	
३	जिल्ला समन्वय समिति ७ प्रतिशत	५२.६५	
४	कल्याणकारी संस्था ८ प्रतिशत	६०.१८	
५	गैरसरकारी संस्था २५ प्रतिशत	१८८.०७	
६	दाता ७ प्रतिशत	५२.६५	
७	अन्य ३ प्रतिशत	२२.५९	

७.७ योजना कार्यान्वयनका लागि वार्षिक रणनीति कार्यान्वयन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन

यस नवराजपुरगाउँ पालिकाले योजना कार्यान्वयन गर्न वार्षिक रूपमा तय भएका योजना तथा कार्यक्रमलाई वार्षिकरूपमा सङ्घ, प्रदेश तथास्थानीय तहको नीति तथा कार्यक्रमका आधारमा वार्षिकरूपमा स्रोत सनिश्चितताका आधारमा वार्षिक रणनीति तथा कार्यान्वयन योजना निर्माण गरि कार्यान्वयन गरिदै लानेछ । त्यसका लागि योजना, रणनीति तथा कार्यक्रमलाई अद्यावधिक गरी कार्यान्वयन हुने तथा स्रोत सनिश्चित भएका सो आर्थिक वर्षमा कार्यान्वयन हुने कार्यक्रमलाई समावेश

गरिदै लगिनेछ । योजना निर्माणका लागि पाचै वर्षे बजेटसहितकोवार्षिक योजनामा उल्लिखित क्रियाकलापलाई केन्द्रित भईवार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमतयार गरी कार्यान्वयन तथा रणनीति तयार गरिने छ । वार्षिक रणनीति योजना निर्माण गर्दा योजनाको ढाचालाई आधार मानी तयार गरिने छ ।

परिच्छेद ८ : अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

परिचय

शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत साधनको विनियोजन, वितरण, लगानीको प्रवाह, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रिया, शैक्षिक क्रियाकलापहरू कार्य तालिका अनुसार कार्यान्वयन, लक्षित प्रतिफल प्राप्ति जस्ता विषयका बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, पुनर्निरीक्षण, पर्यवेक्षण एवम् जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो। यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ।

शैक्षिक कार्यक्रमहरूको औचित्यता, सान्दर्भिकता, उपयुक्तता, दक्षता र प्रभावकारिताको सन्दर्भमा व्यवस्थित र उद्देश्यपूर्ण ढङ्गले जाँचबुझ तथा लेखाजोखा गरी मूल्य प्रदान गर्नु मूल्याङ्कन हो। मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ। अनुगमन सामान्यतः कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनका चरणका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भए पश्चात् पनि गरिन्छ। अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई पारदर्शी, नतिजामुखी, जवाफदेही र उत्तरदायीपूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछन्।

८.१ वर्तमान अवस्था

शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य संघीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र लगायतका निकायहरूबाट, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालयबाट, जिल्ला स्तरमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइबाट र स्थानीय स्तरमा स्थानीय शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ। दीगो विकासको शिक्षासम्बन्धी लक्ष्य नं ४ कार्यान्वयनका लागि तयार गरीएको कार्य ढाँचा, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, चालु आवधिक योजना, नेपाल सरकारको नीति, कार्यक्रम तथा बजेटका लक्ष्य मापनका लागि विकास गरीएका सूचक, नवराजपुरगाउँपालिकाका शिक्षा सम्बन्धि नीति, योजना तथा कार्यक्रमका आधारमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरीने गरिएको छ। वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि मन्त्रालयद्वारा तयार गरिएको कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकामा वार्षिक कार्यक्रमको अनुगमनसम्बन्धी प्रबन्ध गरिएको छ। विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, कक्षाकोठा तथा पूर्वाधार सम्बन्धी मुख्य सूचना प्राप्तिको

आधारको रूपमा शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली लाई लिइएको छ। विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि, शिक्षक तथा विद्यार्थीको सामाजिक तथा भाषिक पृष्ठभूमि लगायतको विषयमा पनि तथ्याङ्क सङ्कलनको कार्य शुरू गरिएको छ।

विद्यालय र पालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखामा शैक्षिक योजना निर्माण, कार्यान्वयन तथा समीक्षाको लागि शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको उपयोग गरिएको छ। यसका लागि हाल प्रयोगमा रहेको शैक्षिक सूचना प्रणालीमा सुधार गरी एकीकृत सूचना प्रणालीका माध्यमबाट स्थानीय सरकारले आवश्यक सूचना प्राप्त गर्न सक्ने बनाउनु आवश्यक छ। अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका नतिजाका आधारमा कार्यक्रममा सुधार गर्ने परिपाटीलाई व्यवस्थित गर्नु जनि उत्तिकै आवश्यक छ। उल्लिखित विश्लेषणका आधारमा प्रमुख यस योजनामा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ।

१. शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि स्थानीय मापदण्डको विकास गरि मापनयोग्य सूचकहरूको निर्धारण र निर्माण गर्ने दक्ष जनशक्ति तथा अनुगमन कर्ताको विकास गर्नु।
२. अनुगमनलाई योजनाबद्ध, नियमित र एकरूपता कायम गरी पर्याप्त साधन स्रोतको प्रबन्ध गर्नु।
३. अनुगमन र मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणको उपयोग गर्ने पद्धति विकास र अनुगमनको प्रतिवेदन व्यवस्थित गर्नु।
४. शासकीय संरचना फेरिएसँगै विद्यालय निरीक्षण र सुपरीवेक्षणको काम संगठित गर्नु।
५. तीनै तहका सरकारबिच अनुगमन र मूल्याङ्कनमा सहकार्य र समन्वय गरी एकीकृत प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्नु।
६. सामूहिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको सुनश्चितता गर्दै यसमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोगमा व्यापकता दिनु।
७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई निष्पक्ष, भरपर्दो र विश्वासनीय बनाउनु।

८.२ उद्देश्य

१. प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली विकास गर्नु।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नतिजामुखी बनाउनु।

३. योजना कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु।
४. योजनाको प्रारम्भदेखि प्रभाव तहसम्मको मूल्याङ्कन गर्न सहयोग गर्नु।

८.३ रणनीति

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको संयन्त्र निर्माण गरी उपयोग गर्ने।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग र सञ्जालीकरण गर्ने ।
३. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरी आवश्यक सूचकसहित स्वचालित बनाउने ।
४. स्थानीय सूचकहरूलाई राष्ट्रिय सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने।
५. शिक्षाका सबै कार्यक्रम, योजना, परियोजनाहरूको अनुगमन मूल्याङ्कन प्रतिवेदन वेभसाइटमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सञ्चालनमा ल्याउने।
६. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण र विद्यालय कार्य सम्पादन परीक्षणलाई व्यवस्थित र नियमित गरीने।
७. सहभागितामूलक र नतिजामुखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गरीने।
८. शैक्षिक योजना तथा कार्यान्वयनहरूको नियमित, आवधिक, मध्यावाधिक र अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली कायम गर्ने।
९. सिकाइको अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउन कार्य स्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण र प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने।

८.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजाउपलब्धि

उपलब्धि

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि समन्वयात्मक तथा एकत्रित प्रणाली विकास भएको हुनेछ

२. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन हुनेछ
३. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धिहासिल भएको हुनेछ

प्रमुख नतिजा

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास भएको हुनेछ
२. नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित भई योजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुनेछ

८.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरू तयार गर्ने	पटक	०	१	०	१	०	१	स्थानीय तह
२	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरू अध्यावधिक गर्ने	पटक	०	१	१	१	१	९	स्थानीय तह
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने	पटक	३	४	३	२	४	५०	स्थानीय, प्रदेश र संघ सबै) विद्यालय (मा
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह र

	चौमासिक समीक्षा र प्रतिवेदन /चौमासिक) (वार्षिक								विद्यालय
५	एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन पद्धतिमा सूचना अद्यावधिक गर्ने	पटक	२	२	२	२	२	२०	विद्यालय
६	विभिन्न कार्यक्रमको आवधिक मूल्याङ्कन गर्ने	पटक	०	२	२	२	२	१२	स्थानीय तह
७	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्ने	पटक	०	३	३	३	३	२४	स्थानीय तह
८	विद्यालयको लेखा परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	१०	स्थानीय तह र विद्यालय

अनुसूचीहरु :महत्वपूर्ण लिंकहरु

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	http://www.moe.gov.np
शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र	https://www.doe.gov.np
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	https://www.moecdc.gov.np
विद्यालय शिक्षक किताबखाना	http://www.stro.gov.np/ne
परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, सानोठिमी, भक्तपुर	http://www.neb.gov.np
शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ, सिरहा	http://www.deosiraha.gov.np
नवराजपुरगाउँपालिका	https://www.navrajpurmun.gov.np
नवराजपुरगाउँपालिकाशिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा इमेल education.hatuwagadhi2076@gmail.com	
नवराजपुरगाउँपालिकाशिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा फेसबुक https://www.facebook.com/profile.php?id=100050287070408 ///////// education.navrajpurmun2076@gmail.com ////////////	

सन्दर्भ सामग्रीहरु

- विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, (२०६३), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- विद्यालय शिक्षाका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम प्रारूप, (२०७१), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, (२०७६), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन, (२०७६), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम, (२०६९), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- आधारभूत तह -१ कक्षा)३ पाठ्यक्रम (, (२०७६), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर

- शैक्षिक स्मारिका)२०७५(, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र भक्तपुर
- शैक्षिक स्मारिका (२०७६), शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र भक्तपुर
- शैक्षिक स्मारिका (२०७७), शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र भक्तपुर
- नेपालको संविधान (२०७२), कानून किताव खाना काठमाडौँ
- शिक्षा सम्बन्धी ऐन नियम तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति (२०७६), कानून किताव खाना काठमाडौँ
- आर्थिक सर्वेक्षण (२०७७), अर्थ मन्त्रालय
- पन्ध्रौँ योजनाको आधारपत्र, सोपान मासिक डिल्लीबजार
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन (२०७४), कानून किताव खाना काठमाडौँ
- प्रधानाध्यापक नेतृत्व क्षमता विकास तालिम (२०७४), शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र भक्तपुर
- माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०७१), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय आबद्ध विभिन्न वेभसाइटहरु
- विभिन्न बुलेटिन, पत्रपत्रिका, नीति, निर्देशिका तथा पछिल्ला शैक्षिक तथ्याङ्क
- शिक्षा क्षेत्रको योजना ,(२०७७)**DRAFT**, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय